

ISSN: 1302-4191

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU

SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ

HAKEMLİ DERGİ

Cilt: 15 Sayı:2
KONYA 2012

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi
hakemli bir dergidir. Gönderilen makaleler hakem
değerlendirmesine gider, kabul edilmesi halinde yayımlanır.

Yayın Periyodu: Dergimiz bahar ve güz olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ
Yıl: 2012 Cilt: 15 Sayı: 2

SAHİBİ

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Adına
Yüksekokul Müdürü Doç. Dr. Mikail ALTAN

ISSN: 1302-4191

YAYIM KURULU

Doç. Dr. Tahsin KARABULUT
Doç. Dr. Yaşar SEMİZ
Yrd. Doç. Dr. Abdullah TEKİN
Yrd. Doç. Dr. Ali ERBAŞI
Yrd. Doç. Dr. Hakkı Mümin AY
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İLERİ
Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı KAYNAK
Yrd. Doç. Dr. Ömer AKDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Y. Aşegül OĞUZ

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Yaşar SEMİZ ysemiz@selcuk.edu.tr
Yrd. Doç. Dr. Ali ERBAŞI aerbasi@selcuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI

Öğr. Gör. Mehmet BÜYÜKÇİÇEK
Öğr. Gör. Nesip ERGÜL

DİZGİ Uzm. Ömer Faruk TEKİN

KAPAK TASARIM Harun YILDIZ

İLETİŞİM

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Alâeddin Keykûbat Yerleşkesi Selçuklu, 42079-KONYA
Telefon: +90 332 241 00 58 - Belgeç / Faks: +90 332 241 00 60
Web: <http://www.sbmyo.selcuk.edu.tr>
e-mail: sosbilmyo@selcuk.edu.tr; sbmyodergi@gmail.com
Baskı: SÜ Basımevi / 0332 241 18 44

Dergide yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir.

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Adem ÖĞÜT (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Berna TANER (Dokuz Eylül Üniversitesi)	Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol AKGÜN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Osman OKKA (Karatay Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ (Kırıkkale Üniversitesi)	Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemalettin CONKAR (Afyon Kocatepe Üniversitesi)	Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Akif ÇUKURÇAYIR (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Şaban ÇALIŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEMİR (Kırıkkale Üniversitesi)	Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. M. Akif ÇUKURÇAYIR	Doç. Dr. Yaşar SEMİZ
Doç. Dr. Kadir CANÖZ	Doç. Dr. Hikmet ULUSAN
Doç. Dr. Ahmet DİKEN	Yrd. Doç. Dr. Ömer AKDAĞ
Doç. Dr. Ramazan ERDEN	Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAM
Doç. Dr. Cemal GÜVEN	Yrd. Doç. Dr. Ali ERBAŞI
Doç. Dr. Tahsin KARABULUT	Yrd. Doç. Dr. Erhan SAĞLIK
Doç. Dr. Abdullah KARAMAN	Yrd. Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ YAYIM
İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI**

1. Makale başlığı kısa ve açık olmalı, küçük harflerle 18 punto büyüklüğünde yazılmalı ve ortalanmalıdır.
2. Yazarların isimleri 10 punto büyüklüğünde eğik ve sağa dayalı olarak yazılmalıdır. Yazarların adresleri *,**, vs. biçiminde dipnot olarak ve kısaltma yapılmadan belirtilmelidir. Yazar adı ya adları, kapak sayfasında yer almalıdır. Kapak sayfasında ayrıca, yazarın akademik unvanı ve çalıştığı kurumun adı, adresi, iş ve cep telefonu, faks numarası ve e-posta adresi de bulunmalıdır.
3. Yazar isimlerinden sonra iki satır boşluk bırakılarak satır başı yapılmadan 10 punto büyüklüğünde “**Özet:**” kelimesi ve devamına 200 kelimeyi aşmayacak şekilde makalenin ana noktalarını belirten özeti yapılmalıdır. Özetten sonra bir satır boşluk yapılarak yine satır başı yapılmadan “**Anahtar Kelimeler:**” ve devamına virgülle ayrılmış en fazla 6 tane anahtar kelime yazılmalıdır. Anahtar kelimelerden sonra bir boşluk bırakılarak ortalanmış şekilde makalenin İngilizce başlığı yazılmalıdır ve bir satır boşluk bırakıldıktan sonra Türkçe özet ve anahtar kelimelere benzer şekilde “**Abstract:**” ve “**Key Words:**” kısımları yazılmalıdır. İngilizce yazılmış makalelerde benzer işlemlerin tersi yapılır.
4. MS Word programında, Times New Roman 11 punto, 14 nk satır aralığıyla yazılmalıdır. Yazılar ortalama 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Makaleler PC uyumlu Microsoft veya “doc” uzantılı belge oluşturmaya elverişli herhangi bir kelime işlem programında yazılmalıdır. Eski harfli metinler için özel bir yazı karakteri kullanılmış ise belgeyle birlikte söz konusu karakterler de gönderilmelidir.
5. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar ve alıntılar **italik harflerle ve tırnak içinde** verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın iki yanından 1 cm içeride, blok halinde, 14 nk satır aralığıyla ve 11 punto ile yazılmalıdır. İmlâ ve noktalama açısından makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun **İmlâ Kılavuzu** esas alınmalıdır.
6. Bütün bölümler ve alt bölümler numaralanmalıdır.
7. Fotoğraf, plan, harita ve çizimler: Metin içinde kullanılan fotoğraf, plan, harita vb. materyallerin “.jpg/.tiff” uzantılı kayıtları gönderilecek dokümanlara eklenmelidir. Bu tür belgelerin baskı tekniğine uygun çözünürlükte (en az 300 piksel) ve sayfa alanını aşmayacak büyüklükte olmasına dikkat etmeli, ayrıca birden fazla olması halinde numaralandırılmalı ve başlık eklenmelidir. (Resim 1; Harita 1; Tablo, Figür 1, vb.) Metin için parantezle atıfta bulunulan resim, harita veya diğer ekler makalenin sonuna eklenmelidir.

8. Kaynaklar metin içinde yazar soyadı ve tarih belirtilerek verilmeli ve makalenin sonunda alfabetik olarak ve aynı yazar içinse kronolojik olarak yazılmalıdır. Metin içinde kaynak cümlelerin başında veya içinde verilecekse yazarın soy ismi İnalçık(1982) şeklinde, cümlelerin sonunda verilecekse (İnalçık, 1982, 25) şeklinde belirtilmelidir. Eğer kaynaklarda yazar sayısı iki ise Semiz ve Akdağ (2011, s.15) şeklinde, yazar sayısı ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadına göre Semiz ve diğ. (2011, s.20) şeklinde belirtilmelidir. Aynı yazara ait ve aynı yıl içinde yayımlanmış kaynaklar, Semiz (1995a), Semiz (1995b) şeklinde belirtilmeli, kaynakların açık künyesi makalenin sonuna eklenmelidir.

Kitaplar için klasik dipnot örneği kullanılacaksa:

Kemal H. Karpat, Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, (Çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.100-105,110.

Makaleler için dipnot örneği:

Suat İlhan, "Türk Çağdaşlaşması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19, Kasım 1990, s.7.

Tezler için dipnot örneği:

Atilla Sandıklı, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci, (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarih Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s.134,137. şeklinde olmalıdır.

9. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazıların, daha önce başka bir yayım organında yayımlanmamış olması ya da aynı yayım için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekmektedir. Daha önce akademik alanda ulusal ya da uluslararası nitelikli bilimsel toplantı, kongre, konferans ya da sempozyumda sunulmuş olan bildiriler, başka bir dergi ya da yayımda yayımlanmamış olması ve makale formatına ve içeriğine dönüştürülmesi koşulu ile kabul edilebilir ve hakem sürecine alınır.
10. Dergiye gönderilen yazılar, önce yayım kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunanlar, o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından birisi olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü hakeme gönderilir. Olumsuz görüş bildiren hakeme durum hakkında bilgi verilir. Yazarlar, hakemlerin görüş ve önerileri doğrultusunda düzeltmeleri yaparlar. Editör ve yayım kurulu gerektiği durumlarda yazıların yazım şekli üzerinde değişiklik yapabilir. Yayına kabul edilmeyen yazılar iade edilmez; ancak yazarın istemesi halinde bir nüshası elektronik ortamda kendisine verilir.
11. Makalede hakem-hakemler düzeltme istemişlerse, istenen düzeltmelere titizlikle ve ivedilikle tamamlanmalı ve yazının son şeklini düzeltmiş haliyle dergi mail adresine 15 gün içinde göndermeleri gerekir. Düzeltmeler konusuna yeterince

uyulmadığı anlaşılırsa bu durum yazara bildirilir. Belirtilen sürede düzeltilmiş olarak geri gönderilmeyen yazılar Yayımlanacaklar listesine alınmaz.

12. Yayın Kurulu tarafından yayımlanması uygun bulunan makalenin telif hakkı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'na aittir; başka bir yerde yayımlanmaz. Yazarlara ait telif ücreti ödenmez. Yazar makalesinin yayımlanmasına izin verdiğine dair "Makale Yayın Sözleşmesi"ni imzalayarak posta ile göndermek zorundadır.
13. Yazarlarımız makalelerini ysemiz@selcuk.edu.tr veya sbmyodergi@gmail.com adresine gönderebilirler.

İÇİNDEKİLER

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DEMİR Öğr. Gör. Erdal DEMİR	Dönen Varlıklara Yönelik İç Kontrol Uygulamaları ve Sivas İlinde Bir Araştırma..... 1
Öğr. Gör. Adnan SÖYLEMEZ	Bir Yerel Hizmet Birimi Olarak İtfaiyenin Tarihi..... 29
Doç. Dr. Rifat İRAZ Arş. Gör. Kemalettin ERYEŞİL	Kurumsallaşmanın Yenilik ve İşletme Performansına Etkisi..... 49
Doç. Dr. Musa ÖZATA Arş. Gör. Mehmet KIRLIOĞLU	Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Hasta Haklarının Gelişimine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Türkiye–Slovakya Örnekleri)..... 67
Dr. İsmail KÖSE	1917 Yılı Ortalarında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan Çekilmesinin Sağlanması Teşebbüsü..... 89
Uzm. Ayşe SARITAŞ Yrd. Doç. Dr. Seher Ersoy QUADİR	Eğitimcilerin Organik Gıdalara Yönelik Algıları: Muş Ölçeğinde Bir Uygulama..... 103
Bircan Akgül Asst. Prof. Dr. Anıl ÇEKİÇ Asst. Prof. Dr. Alpay KARASOY	Turkish Municipal Administrator' Perception Regarding The Municipalities Law 5393 And Its Convergence With The European Charter Of Local Self-Government..... 133

Dönen Varlıklara Yönelik İç Kontrol Uygulamaları ve Sivas İlinde Bir Araştırma¹

Internal Control Applications For Current Assets And A Study In The Province Of Sivas

*Mehmet DEMİR**

*Erdal DEMİR***

ÖZET

Son yıllarda meydana gelen ekonomik skandallar sonucunda işletmelerde iç kontrol sisteminin ve iç denetimin yetersiz olduğu görülmüştür. Günümüzde işletmeler halen iç kontrol sisteminin önemini tam olarak kavrayamamış ve işletme içinde sağlam bir iç kontrol sistemi kurmuş değildirlere. Oysaki iç kontrol, şirketlerin bütün bölümlerinde meydana gelen faaliyetlerin izlenmesi, kontrol edilmesi ve hataların giderilmesi için oldukça önemli bir yapıdır.

Bu çalışmada, iç kontrol sisteminin; Sivas ilindeki işletmelerde dönen varlık unsurlarına yönelik benimsenen iç kontrol uygulamaları ve bu uygulamaların olması gerekenle (teorik durumla) örtüşen ve ayrışan yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Sivas ilindeki işletmelerde, kasa ve alacak kalemine ilişkin iç kontrol uygulamalarının olması gereken durumla sıkı bir uyum göstermediği; ancak stok kalemine yönelik iç kontrol uygulamalarının olması gereken durumla örtüştüğü söylenebilir.

ANAHTAR KELİMELELER

İç kontrol, İç kontrol Sistemi, Dönen varlıklar.

¹ Bu çalışmada, Cumhuriyet Üniversitesi SBE İşletme Ana Bilim Dalı, Muhasebe-Finansman Bilim Dalı'nda, 2012 yılında Yrd. Dr. Mehmet DEMİR danışmanlığında tamamlanmış, "Muhasebe Denetiminde İç Kontrol Sisteminin Yeri, Önemi ve Sivas İli Uygulaması" başlıklı yüksek lisans tezinden çok büyük oranda yararlanılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mehmet_demir01@hotmail.com

** Öğr. Gör., Yüzüncüyıl Üniversitesi, Gevaş Meslek Yüksek Okulu.

ABSTRACT

The economic scandals that occurred in recent years have revealed that internal control system and internal audit in businesses are not sufficient. Nowadays, businesses are still not realize significance of the internal control system and are not set up a sound system of internal control. Internal control is a very important phenomenon for monitoring, controlling and eliminating problems occurring in all departments of business.

In this survey, internal control applications of businesses the province of Sivas regarding current assets items compared with ideal state and tried to determine the differences. To achieve this aim, the survey method was used. As a result of the survey, internal control applications of cash and credit items of businesses the province of Sivas are not fully compatible with ideal state. But, internal control applications of inventory items are compatible with ideal state.

•

KEY WORDS

Internal control, Internal control system, Current assets.

GİRİŞ

İşletmeler, ekonominin küreselleşmesiyle birlikte değişen şartlara anında uyum gösterme, yerine getirdiği ekonomik faaliyetlerin kontrolünü sağlama gibi işletmenin sürekliliği için hayati öneme sahip olan konularda geçerliliğini yitiren geleneksel yönetim sistemleri yerine çağdaş yönetim ve denetim sistemlerine ihtiyaç duymaktadırlar.

İşletmelerde kasa, alacak, stok gibi varlıkların etkin kullanımını sağlamak, firma değerini artırmak ve firmaya olan güveni sağlamlaştırmak finansal tabloların şeffaflığı ile mümkündür. Bu ise işletmede kurulmuş ve iyi işleyen bir iç kontrol sistemi ile sağlanabilir.

1. İÇ KONTROL SİSTEMİ

İyi tasarlanmış iç kontrol sistemi birçok ülkede yasal bir ihtiyaç haline gelmiş, iç kontrol uygulamaları küresel düzeyde genel kabul görmüş ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Liu, College, 2005:92). İşletme yönetimi, ancak kontrol temeline dayalı bir örgüt yapısı ile hedeflerine ulaşabilir. Bu hedeflere ulaşabilmek için işletme yönetiminin, iyi bir örgüt planı ve raporlama sisteminin oluşturulması, görev, yetki ve sorumlulukların uygun bir biçimde belirlenmesi, yeterli sayıda ve kalitede personel varlığı, uygun çalışma ve yöntemlerin yürütülmesi gibi uygulamaları hayata geçirmesi gereklidir. İşte bu sayılanların tamamı iç kontrol sistemini oluşturur (Uzay, 1999:15).

Organizasyonlar büyüdükçe ve daha karmaşık hale geldikçe, üst düzey yöneticilerin işletme faaliyetleri konusunda doğrudan bilgi sahibi olma olanakları azalmakta ve iç kontrolün önemi artmaktadır. Bu sebeple; hata, hile, savurganlık ve yolsuzlukları en aza indirecek aynı zamanda verimliliği arttıracak, doğru, güvenilir, bir defada doğru rapor alınmasını sağlayacak, işlemlerin yapısına ve büyüklüğüne uygun etkili ve sürekli yenilenebilir bir iç kontrol sisteminin kurulması, çalıştırılması önemlidir (Öndeş, 2009:15).

İç kontrol sistemi, aşağıda belirtilen amaçlara ulaşmakla ilgili olarak kabul edilebilir bir güvence sağlamak için düzenlenmiş bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu amaçlar (Changchit vd. 2001:275);

- ❖ Finansal raporlamada güvenilirlik,
- ❖ Faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği,
- ❖ Yürürlükteki yasalara ve düzenlemelere uygunluktur.

İç kontrol kavramı, özel sektörde iş etiği ve yönetim ilkelerine dayalı olarak mali raporlamayı geliştirmek amacıyla 1985 yılında kurulan COSO (The Committee of Sponsoring Organizations of The Treadway Commission)

tarafından geliştirilmiştir. İç kontrol sistemi genel olarak COSO modeli olarak da anılmaktadır (Gönülaçar, 2008:4).

Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) tarafından da benimsenen COSO tarafından yapılan tanıma göre *iç kontrol*, mali tabloların güvenilirliği, faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, faaliyetlerin yasa ve yönetmeliklere uygunluğunu sağlama konusunda makul bir güvence vermek üzere, şirket üst yönetimi tarafından oluşturulan ve kontrol edilen bir yöntemler bütünüdür (Aksoy, 2005:140).

Değişik kaynaklarca yapılmış olan tanımlamalar dikkatli bir şekilde incelendiğinde iç kontrol sistemiyle ilgili şu temel özellikler sıralanabilir (Kertiş, 2005:16-17):

- ❖ Her işletme, kendine özgü şartlar içerisinde faaliyet gösterdiğinden, her işletmenin kendine has nitelikleri olan bir iç kontrol sistemi vardır.
- ❖ İç kontrolden sadece makul (kabul edilebilir) bir güvence vermesi beklenebilir. Makul güven ifadesi ile anlatılmak istenen, hiç bir iç kontrol sisteminin mükemmel olmadığı ve iç kontrol usul ve yöntemlerinin maliyetinin kendisinden beklenen faydayı aşmaması gerektiğidir.
- ❖ İç kontrol sistemi insanlar (yönetim kurulu, yönetici ve diğer personel) tarafından gerçekleştirilen bir faaliyettir. Dolayısıyla, işletmede görevli her düzeydeki personel gerekli bilgi, tecrübe ve dürüstlüğe sahip olmadıkça iç kontrol sisteminin başarısız olması kaçınılmazdır.
- ❖ İşletme yöneticileri, yolsuzlukları en aza indirecek, verimliliği arttıracak, finansal bilgilerin zamanında ve güvenilir bir şekilde hazırlanmasını sağlayacak, işletmenin yapısına uygun bir iç kontrol sisteminin kurulmasında esas sorumluluğa sahiptir.
- ❖ İç kontrol bir süreçtir, bir olay veya döngü değildir.

1.2. İç Kontrol Sisteminin Amaçları

İşletmelerdeki iç kontrol sistemlerinin amacı, hata ve hile ihtimalini tamamıyla ortadan kaldırmak değil mümkün olduğunca azaltmaktır (Biçer, 2006:22).

İç kontrol sistemi, finansal riskleri ve muhasebe risklerini azaltmak veya bu risklerden kaçınmak için kurulduğundan, risklerin genelde ve ayrıntıda ele alınışına göre; iç kontrolün sisteminin esas amaçları, genel amaçları ve özel amaçları olarak üç düzeyde incelenebilir (Kepekçi, 2000:60).

İç kontrol sisteminin esas amaçları şöyle sıralanabilir:

- ❖ *İşletme Varlıklarını Korumak;* İşletme varlıklarının ve kaynaklarının etkin ve verimli kullanışıyla ilgili amaçlar faaliyetler amaçlarıdır (Çömlekçi vd, 2009:60).
- ❖ *Bilgilerin Doğruluk ve Güvenirliğini Sağlamak;* Muhasebe standartlarına göre, iç kontrol, uygunluk denetiminde yatırımcılara yönelik mali tabloların sunumu ve mali raporların güvenilirliği ile ilgili olarak uygun bir güvence sağlamak amacıyla düzenlenir (Schneider ve Church, 2008:3).
- ❖ *Politika ve Yasalara Uygunluğu Sağlamak;* İşletme faaliyetlerinin yürütülmesinde, yasaların belirlediği usullere uyulması yönetimin sorumluluğundadır. İşletme personeli, bölüm ve kısım yöneticileri, faaliyetlerin yürütülmesinde bu kontrol usul ve yöntemlerine bağlı kaldığı ölçüde, yönetim politikalarına ve yasalara uygunluk sağlanır. Bu bakımdan, işletme faaliyetlerini ilgilendiren yasalarda değişiklik yapıldıkça, kontrol usul ve yöntemlerde de değişiklik yapılması gerekir (Kepekçi, 2000:62).
- ❖ *Kaynakların Ekonomik ve Verimli Kullanılmasını Sağlamak;* İşletmenin bahsedilen bu hedef ve amaçlara ulaşabilmesi için kaynakların ekonomik ve verimli kullanılmasını sağlayacak şekilde dizayn edilmiş bir iç kontrol sistemi oluşturması şarttır.

Muhasebe kontrol sisteminin tanımlanmasında işlemlere ve varlıklara ilişkin kontrolün genel amaçları şunlardır (Kepekçi, 2000:63-64);

- ❖ İşlemler, yönetimin devrettiği genel ve özel yetkilere uygun olarak yürütülmelidir,
- ❖ İşlemler genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak ve hesap verme yükümlülüğünü yerine getirecek şekilde kaydedilmelidir,
- ❖ Varlıklara ve belgelere erişim yetkili personelle sınırlandırılmalıdır,
- ❖ Mevcut varlıklar belirli sorumluluk kayıtlarıyla karşılaştırılmalı ve herhangi bir fark belirlendiğinde, farkın özelliğine göre gerekli soruşturma yapılmalıdır.

İç kontrol sisteminin özel amaçları ise şunlardır (Kepekçi, 2000:64);

1. *Yetki:* Yetkisiz bir kişi tarafından yapılan işlem, varlıkların kaybına yol açabilir.
2. *Gerçeklik:* İç kontrol sistemi hayali işlemlerin gerçekleşmiş gibi kaydedilmesine izin vermemelidir.

3. *Bütünlük*: İç kontrol sistemi bazı işlemlerin kayıt dışı bırakılmasına izin vermemelidir.
4. *Kayıtsal Doğruluk*: İşlemler, tutar bakımından doğru olarak kaydedilmelidir.
5. *Sınıflandırma*: Mali tabloların doğru olarak sunulabilmesi için işlemlerin doğru hesaplara kaydedilmesini sağlayacak iç kontrol usul ve yöntemleri uygulanmalıdır.
6. *Zamanlılık*: İşlemlerin, gerçekleştiği zamandan önceki veya sonraki döneme kaydedilmesi, mali tabloların tutarlarının yanlış gösterilmesine yol açar. İKS, dönem sonunda doğru hesap kesimi işlemlerinin yapılmasını sağlamalıdır.
7. *Varlıkları Koruma*: Varlıklara erişim, görevli personelle sınırlandırılmalı ve varlıkların fiziksel korunmasından sorumlu personel; kaydetme, belgeleri onaylama ve işlemleri yürütme fonksiyonlarından bağımsız olmalıdır (işbölümü).
8. *Mutabakat*: Muhasebe ve sorumluluk kayıtları, ilgili varlıklarla zaman zaman karşılaştırılmalı, ana hesaplar yardımcı hesaplarla karşılaştırılmalı, belirlenen farklar soruşturulmalı ve gerekli düzeltme kayıtları yapılmalı ve düzeltici önlemler alınmalıdır.

1.3. İç Kontrol Sisteminin Muhasebe Denetimi ve Yönetim İşlevindeki

Yeri

İç kontrol sisteminin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi yönetim için son derece büyük önem taşımaktadır. Buna rağmen, iç kontrol sistemi yönetim literatüründe çok az ilgi gören bir konudur. Yöneticiler, iç kontrol mesleği ile ilgili olarak çoğunlukla eğitim alma taraftarı değildiler, bu sebeple konu ile ilgili sorunların ortaya çıkarılması genelde bağımsız denetçilere kalmaktadır. (Changchit vd., 2001:437). İç kontrol sisteminin bağımsız denetçi tarafından gözden geçirilmesinin amacı, denetlenen işletmenin muhasebe sistemi tarafından tutulan hesapların ve hazırlanan finansal raporların güvenilirliğini saptamak ve yılsonu denetimi sırasında uygulanacak denetim işlemlerinin türünü, kapsamını belirlemektir (Güredin, 1994:165).

İç kontrol sisteminin yeterliliği kontrol riskini düşürecek, bunun sonucu olarak da denetçi daha az örnek üzerinde çalışacaktır. Şayet iç kontrol sistemi yeterli değil ise, denetçinin karşılaşacağı bulgu riski ve dolayısı ile denetim riski daha fazla olacaktır. Bu durumda denetçi, daha fazla kanıt toplamak zorunda kalacaktır. Kısacası daha fazla zaman ve emek kullanacaktır. Bu durum iç kontrol sistemi ile denetim maliyeti arasında ters yönde oldukça sıkı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Kaval, 2005:132).

Etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulmasında önemli bir faktör de işletmede iç denetim ortamının varlığıdır. Amacı, işletme varlıklarının her türlü zarara karşı korunduğunu, faaliyetlerin belirlenen politikalarla uyum içinde yürütüldüğünü araştırmak, işletmedeki kontrollerin etkinliğini ölçmek ve kontrolleri değerlendirmektir (Ergüden, 2009:46).

Etkin bir iç kontrol sistemi için etkin bir iç denetim gereklidir. Bu etkinliği sağlamak için iç denetim fonksiyonu icranın dışında, tarafsız, yönetim kuruluna bağlı, süreci gözlemleyen, sonucu denetleyen ve nitelikli insan gücü ile donatılmış bir yapıda olmalıdır. (Dabbağoğlu, 2007:164).

İç kontrol uygulamalarından sağlanan geri bildirim ile kurumun örgüt yapısı güçlendirilmektedir. Kurumun örgütsel yapısı, görev ve yetki dağılımı gibi konular kontrol ortamının temel bileşenlerindedir. Bu konularda yapılan sistemli çalışmalar ve iyileştirmeler kontrol ortamını daha güçlü hale getirmektedir. İç kontrolün en temel amacı yürütme işlevinin gerçekleştirilmesinde yöneticiye yardımcı olmaktır. Özellikle risk odaklı bir yaklaşımın benimsendiği iç kontrol sistemi, yöneticilerin yürütme işlevini gerçekleştirirken, sorunların ortaya çıkmasını engellemekte ya da ortaya çıkan sorunlara belirlenmiş çözüm yollarının uygulanmasını sağlamaktadır (Güner, 2009:191-192).

1.4. Dönen Varlık Kalemlerine Yönelik İç Kontrol Uygulamaları

Dönen varlıklar, işletmede bir faaliyet döneminde paraya dönüştürülmesi veya tüketilmesi öngörülen varlıklardır. Bu varlıklar içinde kasa, alacak ve stokların önemi diğerlerinden fazladır. Bu sebeple sadece bu üç dönen varlık unsurunun iç kontrolünde dikkat edilmesi gerekenler hakkında bilgiler verilecektir.

1.4.1. Kasa Kalemine Yönelik İç Kontrol Uygulamaları

Kasa hesabı tüm işletmelerde kullanılan ve bütün işlemlerin merkezi konumunda olan bir hesaptır (Kaval, 2005:195). Nakit, tüm varlıklar içinde en likit olanıdır. Bu sebeple de yolsuzluk yapmak isteyenler için en uygun kalemdir. Nakit tahsilâtı ile ilgili etkin bir iç kontrolün temel şartı iyi bir örgüt yapısına sahip olmaktır. Örgüt içindeki her bölümün görev ve sorumluluğu açıkça tanımlanmalı; tahsilâtı yapan ve paraya el süren kişilerin muhasebe kaydı yapmaları engellenmiş olmalıdır (Güredin, 1997:221-222). Bütün tahsilât günlük ve eksiksiz olarak banka hesaplarına yatırılmalıdır. Yapılan tahsilâtın anında bankaya yatırılması ve bütün ödemelerin bu hesaptan çek ile yapılması, işletmedeki bütün nakit hareketlerinin hem işletme tarafından hem de banka tarafından olmak üzere, iki defa kayıtlara geçirilmesini sağlamaktadır. Böylece nakit hareketleri ile ilgili bir karşıt kontrol gerçekleştirilmiş olmaktadır. Ayrıca tahsil edilip bankaya yatırılan tutar ile muhasebe kayıtları arasında belirli

aralıklarla mutabakat aranmalıdır. Mutabakat işlemi tahsilât faaliyeti ve muhasebe kayıtları ile ilgili olmayan bağımsız bir kişi tarafından yapılmalıdır (Güredin, 1997:223).Nakit ödemeleri üzerinde etkin bir kontrolün sağlanabilmesi için çekin hazırlanması, imzalanması ve bedeli tahsil edecek olana verilmesi gibi faaliyetler birbirinden ayrılmalıdır. Çekler, sadece yetki verilmiş kişiler tarafından imzalanmalı; çek imzalanmadan önce ilgili fatura ve diğer destekleyici belgeler çeki imzalayacak yetkili tarafından gözden geçirilerek incelenmelidir (Güredin, 1997:227-229).

1.4.2. Alacak Kalemine Yönelik İç Kontrol Uygulamaları

Alacakların denetiminde, denetçinin temel amacı, (1) belirtilen tutarların güvenilirliğini (2) belirtilen borçlular açısından geçerliliğini (3) tahsil edilebilirliğini saptamaktır. Alacakların tahsil kabiliyeti yönetim için oldukça önemlidir. Çok sayıda vadesinde toplanamamış alacağın bulunması, müşterilerin mamullerden, sunulan hizmetten ve fiyattan memnun kalmadıklarını gösterir. Satış iadeleri, fiyatlara yapılan itirazlar, ya da mamullerin kaliteleri hakkındaki şikâyetlerin çokluğu belirli problemlerin varlığına işaret eder (Güredin, 1997:255).

Kredili satışlar ile ilgili faaliyetler ve sorumluluklar örgüt içinde uygun bölümler arasında paylaştırılmalıdır. Kredi politikası, satış, finansman, muhasebe ve bu konuda fonksiyonel yetkisi bulunan bölümlerin işbirliği ile hazırlanmalıdır. Kredi politikasının, denetim açısından önemi, yılın şüpheli alacaklar gideri ve yılsonu şüpheli alacaklar karşılığı tutarlarının hesaplanmasına yaptığı etki sebebiyledir. Ayrıca alacaklar hesabının güncel ve doğru olarak izlenmesi yönetim kararları açısından büyük önem taşır. Bu sebeple hesaba kayıtlar zamanında yapılmalıdır. Müşteri hesap bakiyeleri devamlı olarak büyük defter hesapları ile karşılaştırılarak mutabakat saplanmalıdır. Bu mutabakatı arayan kişinin alacaklar veya büyük defter ile ilgili başka sorumluluğu bulunmamalıdır. Vadesi gelmiş alacak hesapları dikkatlice incelenmeli ve bunların tahsil edilebilmesi için ne gibi yolların izlenebileceği karşılaştırılmalıdır. Tahsil edilemeyeceği düşünülen tutarların ise kayıtlardan silinip silinmemesi hususunda bir karar alınmalıdır (Güredin, 1997:256-257-258).

1.4.3.Stok Kalemine Yönelik İç Kontrol Uygulamaları

Stoklar, işletmenin normal faaliyet dönemi içinde satmak amacıyla elinde bulundurduğu; üretim safhasında bulunan ve satışa sunulacak mal ve hizmetlerin üretiminde tüketilecek olan maddi malları içerir. Stok denetiminin amacı, bu varlık kaleminin devamlılık temeline göre, GKGMİ doğrultusunda kayıtlara geçirildiğinin ve finansal tablolarda dürüst bir biçimde raporlanmış olduğunun saptanmasıdır. Bozulan, modası geçen ve sürümü az olan stoklar için uygun karşılıklar ayrılmalıdır. Bir işletmenin stokları çok sayıda ve farklı

kalemlerden oluşabilir. Bu kalemlerin her birinin maliyetinin saptanarak, stokların değerlemesinin yapılması önemli zorluklar getirebilir. İç kontrol sistemi açısından bakıldığında, işletmedeki örgüt yapısı; stokların onaylanıp satın alınması, stok hareketlerinin muhasebe kayıtlarına geçirilmesi ve stokların fiziki olarak korunması sorumluluklarının birbirinden ayrılmasına olanak tanınmalıdır (Güredin, 1997:275).

Stok hesaplarına girişlerin gerçek girişler olup olmadığı ancak iç kontrol sisteminin etkinliği ve denetim sonrasında yapılacak mantıklılık incelemeleri sonrasında tespit edilebilir (Kaval, 2005:256).

Stok alım işlemlerinin uygun bir biçimde yürütülüp tamamlanması için geçerli alım onaylarının bulunması, malların işletmeye fiilen girişinin yapılmış olması ve satıcı faturasının gelmiş olması şartları aranır. Mallar işletmeye geldiğinde bunların kabulü ve teslim alınması bağımsız bir birim olan teslim alma bölümü tarafından yapılır. Bu bölüm gelen malları sayarak, tartarak, ölçerek ve şartnameye uygunluğunu araştırarak teslim alır. Teslim alınan mallar için teslim alma raporu düzenlenir. İşletmedeki iç kontrol sistemi alımı yapılan stokların ait olduğu muhasebe döneminde doğru tutarlar üzerinden doğru hesaplara kaydedilmelerini sağlayacak biçimde tasarlanmış olmalıdır. Stok kalemlerinin kaydını yapan muhasebe bölümü, satın alma emri ve teslim alma raporu ile işletme dışından gelen satıcı faturasını karşılaştırır. Bu belgeler arasında uygunluk bulunduğu saptandıktan sonra muhasebe kaydı yapılır (Güredin, 1997:276).

Stokların korunması için, stoklara erişimi kısıtlandıran kontrol yordamlarına gerek vardır. Bu varlıklara erişim yetkisi sadece belirli kişilere verilmiş olmalıdır. İKS, kayıtlama işlevi ile koruma işlevinin birbirinden ayrılmasını öngörür. Bu yordam gereği belirli dönemler itibarıyla işletmenin elinde bulunan *fiziki stoklar* muhasebe kayıtlarında görülen *kaydi stoklar* ile karşılaştırılır (Güredin, 1997:278-279).

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada, iç kontrol sisteminin Sivas ilindeki işletmelerde dönen varlık unsurlarına yönelik benimsenen iç kontrol uygulamaları ve bu uygulamaların (fiili durumun) olması gerekenle (teorik durum) örtüşen ve ayrışan yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla anket kapsamındaki işletme yetkililerine kasa, alacak ve stok kalemleriyle ilgili olarak takip ettikleri iç kontrol uygulamalarını saptamaya çalışan sorular yöneltilmiştir.

2.1. Verilerin Analiz Yöntemi

Sivas ilinde faaliyet gösteren işletmeler üzerine yapılan bu çalışmada veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmış ve il genelinde 82 adet şirkete ulaşılmıştır. Anket formunda bulunan sorular ve ifadeler; Statistical Packages

for the Social Sciences (SPSS) paket programına uygun şekilde hazırlanmış ve elde edilen cevaplar, uygun kodlamalarla programa aktarılmıştır. Aktarılan bu veriler çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Bu kapsamda frekans analizi yapılarak fiili sonuçlar ile olması gereken durum karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2.2.Literatür Taraması

Konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış çalışmaların bazılarına ait özet bilgiler şöyledir:

Ömürberk ve Altay (2011) “Turizm İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi Ve Manavgat Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma” isimli makalelerinde; incelenen otellerde etkin bir iç kontrol sistemi bulunmaktadır kanısına varmakla birlikte bazı konularda eksikliklerin olduğu sonucuna varmışlardır.

Sevim ve Eliuz (2003) “Denetim Komitelerinin İç Denetim Etkinliği Üzerindeki Roller ve İMKB’de Bir Araştırma” isimli makalelerinde; sektör türlerinin denetim komitelerinin iç denetim etkinliğini sağlama düzeylerinde farklılık olup olmadığının tespit edildiği ANOVA testi sonucuna göre; denetim komitelerinin bütçe hedeflerini tutturma düzeylerinin sektörlere göre farklılık gösterdiği bu farklılığında mali ve hizmetler sektörlerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Akyel (2010), “ Türkiye’de İç Kontrol Kavramı, Unsurları Ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi” isimli makalesinde; Türk kamu yönetimin üst yöneticilerinin iç kontrolü ve önemini tam olarak kavramadığı ve gerektiği gibi davranmadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Elitaş ve Özdemir (2006), “Bankalarda İç Kontrol Sistemi” isimli makalelerinde; fayda- maliyet analizi dikkate alınarak geliştirilen iç kontrol politikalarından daha fazla verim alınabilmesi ve değişen şartlarda iç kontrol sisteminin etkinliğinin korunabilmesi için banka çalışanlarına kontrol kültürü aşınması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Güner (2009), “Kamu İdarelerinin Etkin Yönetiminde İç Kontrol Uygulamalarının Rolü” isimli makalesinde; iç kontrol uygulamaları, yönetim işlevlerinin gerçekleştirilmesi ve iç denetim aracılığıyla yönetim süreçlerine katkı sağlama yoluyla yönetime yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aksoy (2005), “ulusal ve uluslar arası düzenlemeler bağlamında iç kontrol ve iç kontrol gerekliliği: analitik bir inceleme” isimli makalesinde; denetimde, iç kontrol sisteminin varlığı eskisine göre daha büyük önem kazanmış ve işletme açısından proaktif bir risk göstergesi ve emniyet kemeri haline gelmiştir sonucuna varmıştır.

3. BULGULARIN ANALİZ VE YORUMU

Bu bölümde Sivas ilinde faaliyet gösteren ve ankete dâhil olan işletmeleri tanımlayıcı istatistikler ve bu işletmelerin kasa, alacak ve stok kalemlerine ait benimsedikleri iç kontrol uygulamalarının sonuçları değerlendirilecektir.

3.1.İşletmeleri Tanımlayıcı İstatistikler

Sivas ilindeki şirketlere yönelik yapılan anket çalışmasından elde edilen verilere göre şirketleri tanımlayıcı istatistikler şu şekildedir:

Tablo 1: İşletmelerin Demografik Özellikleri

Anketi Cevaplayanın İşletmedeki Görevi			İşletmenin Türü		
Görev	f	%	Tür	f	%
İşletme Sahibi	38	46,3	Anonim Ş.	9	11,0
Yönetici	32	39,0	Limited Ş.	58	70,7
Muhasebe Sorumlusu	12	14,6	Adi Şirket	15	18,3
Toplam	82	100,0	Toplam	82	100,0
İşletmelerin Sektörel Dağılımları			İşletmedeki Çalışan Sayısı		
Sektör	f	%	Sayı	f	%
Üretim	17	20,7	1-9 kişi	33	40,2
Ticaret	43	52,4	10-49 kişi	32	39,0
Hizmet	22	26,8	50-249 kişi	14	17,1
Toplam	82	100,0	250 ve üzeri	3	3,7
			Toplam	82	100,0

Tablo 1'e bakıldığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

- ❖ Anketi cevaplayan kişilerin şirket içindeki pozisyonları incelendiğinde katılımcıların, %46,3'ünün işletme sahibi, %39'unun yönetici (müdür ve/veya müdür yardımcıları vb.), geriye kalan %14,6'sı da işletmelerin muhasebe sorumluları olduğu görülmektedir.
- ❖ Anket kapsamında yer alan işletmelerin %11'inin anonim şirket, %70,7'inin limited şirket, %18,3'ünün ise adi şirket olduğu görülmektedir.
- ❖ Yine anket kapsamında yer alan şirketlerin %20,7'sinin üretim, %52,4'ünün ticaret ve %26,8'inin ise hizmet sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir.
- ❖ Ayrıca şirketlerin, %40,2'sinde 1-9 kişi, % 39'unda 10-49 kişi, %17,1'inde 50-249 kişi, %3,7'sinde 250 ve üzeri kişinin çalıştığı görülmektedir. Bu bulgudan hareketle ankete katılan işletmelerin

%40,2'sinin mikro, %56,1'inin KOBİ, %3,7'sinin ise büyük işletme kapsamında olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Dönen Varlık Kalemlerine Yönelik İç Kontrol Uygulamalarına Ait Bulguların Analizi ve Yorumu

Bu kısımda, “*Dönen Varlık Kalemlerine Yönelik İç Kontrol Uygulamaları*” başlığı altında belirtilen, olması gereken iç kontrol uygulamalarına Sivas ilindeki işletmelerde hangi düzeyde uyulup uyulmadığının tespiti için işletme yetkililerine kasa, alacak ve stok kalemlerine ilişkin iç kontrole yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevapların analizi ve yorumu alt başlıklar halinde incelenmiştir.

3.2.1.Kasa Kaleminin İç Kontrolüne Yönelik Bulguların Analiz ve Yorumu

Aşağıda, Tablo 2’de işletmelerin kasa bölümüne ilişkin etkin iç kontroller sağlayıp sağlayamadıklarını ölçmeye yönelik sorular ve bu sorulara verilen cevaplara ait istatistiksel bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Kasa Kalemine Yönelik Sonuçlar

İFADELER	Cevaplar	f	%
Tahsilâtı yapan kişi ile bu tahsilâtı muhasebe kayıtlarına geçiren kişi aynı kişi midir?	Evet	31	37,8
	Hayır	50	61,0
	Kısm./Bazn	1	1,2
	Toplam	82	100,0
Bütün tahsilâtlar günlük ve eksiksiz bir biçimde banka hesabına yatırılıyor mu?	Evet	35	42,7
	Hayır	34	41,5
	Kısm./Bazn	13	15,9
	Toplam	82	100,0
Tahsil edilip bankaya yatırılan tutar ile muhasebe kayıtları arasında belirli aralıklarla mutabakat sağlanmakta mıdır?	Evet	31	37,8
	Hayır	14	17,1
	Kısm./Bazn	37	45,1
	Toplam	82	100,0
Çekler (alınan – verilen çekler) için bir personel yetkilendirilmiş midir?	Evet	23	28,0
	Hayır	58	70,7
	Kısm./Bazn	1	1,2
	Toplam	82	100,0
Ödemeler belirli günlerde mi yapılmaktadır?	Evet	50	61,0
	Hayır	12	14,6
	Kısmen	20	24,4
	Toplam	82	100,0
Nakit bütçeleri hazırlanmakta mıdır?	Evet	48	58,5
	Hayır	8	9,8
	Kısm./Bazn	26	31,7
	Toplam	82	100,0
İşletme için uygun olan nakit dengesi tespit edilerek, aşırı nakit bulundurma veya nakit sıkıntısı çekme gibi durumlar engellenmiş midir?	Evet	44	53,7
	Hayır	7	8,5
	Kısm./Bazn	31	37,8
	Toplam	82	100,0
Geniş coğrafi alana yayılmış müşterilerden tahsilâtın gecikmesini azaltabilmek için gerekli önlemler alınmış mıdır	Evet	42	51,2
	Hayır	10	12,2
	Kısm./Bazn	30	36,6
	Toplam	82	100,0
İşletmede, haber vermeksizin fiili kasa sayımı yapılarak, kayıtlarla mutabakat sağlanmakta mıdır?	Evet	54	65,9
	Hayır	11	13,4
	Kısm./Bazn	17	20,7
	Toplam	82	100,0

Tablo 2'ye göre anket kapsamındaki işletmelerin kasa kalemine yönelik olarak iç kontrol uygulamalarında öne çıkan durumlar ve bunlara ait analizler şöyledir:

- ❖ İşletmelerin %37,8'inde tahsilâtı yapan ile bu tahsilâtı muhasebe kayıtlarına geçiren kişi aynı kişi iken, %61'inde bu faaliyetlerin farklı kişilerce yapıldığı, %1,2'sinde ise bazen aynı kişi olduğu sonucuna varılmıştır. İç kontrol sisteminde görevlerin ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Bundan dolayıdır ki özellikle işletmelerde kasa fonlarında açık, hırsızlık, yolsuzluk gibi durumların önüne geçebilmek için, tahsilâtı yapan kişi ile bu tahsilâtı muhasebe kayıtlarına geçiren kişinin farklı kişiler olmasına dikkat edilmelidir. Aksi takdirde yapılan işlemlerin kontrolü sağlanamaz.

Elde edilen bu sonuç, anket kapsamındaki işletmelerde genel anlamda olması gereken duruma uygun bir içi kontrol uygulaması sergilendiğini; ancak bunun yeterli seviyelerde olmadığını göstermektedir.

- ❖ Yapılan tahsilâtların günlük ve eksiksiz bir biçimde bankaya yatırılıp yatırılmadığı konusundaki soruya anket kapsamındaki şirketlerin, %42,7'sinin evet, %41,5'inin hayır, %15,9'unun ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir. İşletmelerin kasalarında atıl fon bulundurmaması gerekmektedir. İşlem, tedbir ve spekülasyon amacı dışında kalan diğer fonları yatırıma dönüştürerek gelir sağlama yoluna gitmeleri gerekmektedir.

Elde edilen bu bulguya dayanarak, kasa kaleminin bu açıdan iç kontrol uygulamasının olması gereken duruma çok uygun düşmediği söylenebilir.

- ❖ Bankaya yatırılan tutarlar ile muhasebe kayıtları arasında belirli dönemlerde mutabakat sağlanması işlemlerin kontrolü açısından oldukça önemlidir. Anket kapsamındaki işletmelere baktığımızda %37,8'inin banka kayıtları ile kendi muhasebe kayıtları arasında mutabakat sağlama konusunda dikkatli olduğu, %17,1'inin bu konuyu önemsemediği, %45,1'inin ise gerekli gördüğü hallede bu kontrolü yerine getirdiği görülmüştür.

Buna göre, ankete dâhil olan işletmelerdeki bu uygulamanın teorik duruma uzak düştüğü söylenebilir.

- ❖ İşletmeler için önemlilik arz eden diğer bir konu da çeklerdir. İç kontrol sisteminde daha önce belirtildiği üzere görevlerin ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Bunun sebebi yapılan işlemler üzerinde kontrolleri sağlayabilmektir. Anket kapsamındaki işletmelerin sadece %28'inde

çekler için ayrı bir personel yetkilendirilmişken, %70,7'sinde çekler için ayrı bir personel yetkilendirilmemiş bu görev işletme içinde başka işlerde görevli personel ya da işletmenin sahip ve yöneticileri tarafından yerine getirilmiştir. %1,2'sinde ise soruya kısmen cevabı verilerek bu konuda kesin bir görev tanımlamasına gidilmemiş olduğu görülmektedir.

Özellikle küçük işletmelerde bir personele birden fazla görev verildiği bir gerçektir. Dolayısıyla bu gerçekten hareketle çeklerle ilgili olarak ortaya çıkan bu durumun pek de olumsuz olduğu düşünülemez. Hemen hemen bütün KOBİ türündeki işletmelerde doğru bir uygulama olmasa da muhasebe görevlisine bu türden görevler de yüklenmektedir.

- ❖ İşletmeler yapacakları ödemeleri düzenli olarak belli günlerde toplamaya gayret göstermelidir. Anket kapsamındaki işletmelere baktığımızda işletmelerin %61'inin ödemeleri belli günlerde topladığı, %14,6'sının ise ödemeleri belli günlerde toplama konusunda başarılı olmayıp ödemelerini değişik zamanlarda (belli olmayan) yerine getirdiği, %24,4'ünün ise bu konuda net bir tavır sergileyemedikleri görülmektedir.

Sonuç olarak, işletmelerin bu konuda olması gereken durumun çok uzağında olmayan bir davranış sergiledikleri görülmektedir.

- ❖ Nakit bütçesi, bir işletmenin gelecekteki bir zaman dönemi içindeki nakit giriş ve çıkışlarının tahmin edilerek gerekli düzeltmelerin yapıldığı bir planlama faaliyetidir. İyi hazırlanmış bir nakit bütçesiyle, nakit giriş ve çıkışları arasında sağlıklı bir eşgüdüm sağlanabilir. Böylece nakit açığını kapatma veya nakit fazlasını değerlendirme yoluna gidilebilir. Finans yöneticisinin görevi, fon fazlalıklarını veya fon açıklarını, nakit bütçesi vasıtasıyla, önceden görerek fon fazlalarını değerlendirme veya fon açıklarını karşılamaya ilişkin önlemler almaktır (Aydın, 2007:156). Bu sebeptendir ki işletmeler açısından nakit bütçeleri önemlilik arz eden bir konudur. Anket kapsamındaki işletmelere bakıldığında işletmelerin %58,5'inin bu konuya önem verip nakit bütçeleri hazırladığı, %9,8'inin ise hazırlamadığı, %31,7'sinin ise bazen cevabını vererek gerekli gördüğü hallerde hazırladığı görülmektedir.

Sonuç olarak, böylesine önemli bir konuya işletmelerin yarısından biraz fazlasının dikkat ediyor olması beklenen duruma uygun düşmemektedir. Bu soruya verilen cevapların daha çok "evet" seçeneğinde olması ise beklenen durumdur.

- ❖ İşletmeler için uygun nakit miktarı ancak iyi hazırlanmış bir nakit bütçesi ile sağlanabilir. Bir önceki soruya da dikkate alarak anket

kapsamındaki işletmelere bakıldığında, %53,7'sinin nakit dengesini sağlama konusuna önem verdiği, %8,5'inin ise önemsemediği, %37,8'inin ise gerekli gördüğü durumlarda önem verdiği görülmektedir.

Hemen üsteki sorunun istatistikî sonuçlarıyla bu sorunun istatistikî sonuçları hemen hemen aynıdır. Bu sebeple olması gereken duruma daha çok yaklaşılması gerekir.

- ❖ İşletmelerin tahsilâtlarını hızlandırabilmek, şüpheli ve batık alacaklarını azaltabilmek için geniş coğrafi alana yayılmış müşterilere yönelik bazı önlemler alması şarttır. Örneğin tahsilâtı hızlandırmak için müşteriye yakın olan bankalarla işbirliği sağlamak gibi. Tablo 2'ye baktığımızda işletmelerin %51,2'sinin bu konuya önem vererek gerekli önlemleri aldığı, %12,2'sinin almadığı, %36,6'sının ise kısmen/bazen bu önlemlere başvurduğu görülmektedir.

Bu soruya ait sonuç, beklenen durumun biraz altındadır. Ancak, işletme yetkilileri böyle bir sorunla karşılaşmadıklarında bu sonuç uygun sayılabilir.

- ❖ Anket kapsamında işletmelerin %65,9'unda haber verilmeden fiili kasa sayımı yapılarak kayıtlar arasında mutabakat sağlandığı görülmektedir. %13,4'ünde ise bu kontrolün sağlanmadığı, %20,7'sinde ise bu kontrolün bazen yapıldığı görülmektedir. Oysaki fonların nerelerde kullanıldığı, işletmelerin günlük faaliyetlerinin neler olduğu tespit edilmeli, günlük faaliyetler ile yapılan giderler karşılaştırılmalı varsa aradaki farklar tespit edilerek gerekli düzeltmeler yapılmalıdır (Duman, 2006:72).

İşletmelerde bu konudaki hassasiyetin beklenen duruma yakın olduğu çıkan sonuca dayanarak söylenebilir.

3.2.1. Alacakların İç Kontrolüne Yönelik Bulgular Analizler ve Yorum

Aşağıda, Tablo 3'te, işletmelerin alacak bölümüne ilişkin etkin iç kontrolleri sağlayıp sağlayamadıklarını ölçmeye yönelik sorulan sorular ve bu sorulara verilen cevaplar yer almaktadır.

Tablo 3: Alacak Kalemine Yönelik Sonuçlar

İFADELER	Cevaplar	f	%
İşletmenizde ayrı bir tahsilât birimi var mı?	Evet	27	32,9
	Hayır	55	67,1
	Kısmen/Bazen	-	-
	Toplam	82	100,0
Kredili satış sisteminde satış işleminin gerçekleştirilebilmesi için satış bölümünden gerekli onay alınmakta mıdır?	Evet	34	41,5
	Hayır	28	34,1
	Kısmen/Bazen	20	24,4
	Toplam	82	100,0
Alacaklar, çek ve/veya senede bağlanmakta mıdır?	Evet	55	67,1
	Hayır	9	11,0
	Kısmen/Bazen	18	22,0
	Toplam	82	100,0
Zamanında ödeme yapan müşteriler için, ödemeyi geciktiren müşterilere göre kredi limitleri ve kredi verme şartları hususunda daha esnek davranılmakta mıdır?	Evet	33	40,2
	Hayır	16	19,5
	Kısmen/Bazen	33	40,2
	Toplam	82	100,0
Müşterilerin erken ödemelerinde faydalanacakları nakit iskontosunun oranı belirlenmiş midir?	Evet	15	18,3
	Hayır	52	63,4
	Kısmen/Bazen	15	18,3
	Toplam	82	100,0
Ödemeleri geciktiren müşterilerin, bu alışkanlıklarını değiştirmeleri için gerekli önlemler alınıp uyarılar yapılmakta mıdır?	Evet	59	72,0
	Hayır	6	7,3
	Kısmen/Bazen	17	20,7
	Toplam	82	100,0
Şüpheli hale gelen alacaklar için yeterli tutarda şüpheli ticari alacak karşılığı ayrılmakta mıdır?	Evet	18	22,0
	Hayır	57	69,5
	Kısmen/Bazen	7	8,5
	Toplam	82	100,0
Veresiye satış yapılırken, satış hacmi, ekonomik konjonktür, rekabet durumu, müşteri nitelikleri vb. faktörlere dikkat edilmekte midir?	Evet	68	82,9
	Hayır	6	7,3
	Kısmen/Bazen	8	9,8
	Toplam	82	100,0
Alacaklar ve alacak senetleri kayıtları ile bu senetlerin yükümlülerinin (borçlularının) kayıtları arasında belirli aralıklarla mutabakat sağlanmakta mıdır?	Evet	33	40,2
	Hayır	13	15,9
	Kısmen/Bazen	36	43,9
	Toplam	82	100,0

Tablo 3'e bakıldığında anket kapsamındaki işletmelerin alacaklar kalemine ilişkin iç kontrol uygulamalarının sonuçları şunlardır:

- ❖ Anket kapsamındaki işletmelerimize baktığımızda sadece %32,9 gibi az bir kısmında ayrı bir tahsilât birimi olduğunu, %67,1'inde ise olmadığını görmekteyiz. Oysaki işletmede ayrı bir tahsilât birimi ve bu tahsilâtları kayda geçiren ayrı bir muhasebe finans birimi olması tahsilâtlar üzerindeki kontrolleri sağlama açısından oldukça önemlidir. Böylece alacakla ilgilenen kişilerin alacak hesapları üzerinde hile yapması engellenebilir.

Çıkan bu sonuç, olması gereken durumun uzağındadır.

- ❖ İşletmenin yapacağı kredili satışlarda finans/satış bölümünden gerekli onayı alması hayati önem taşımaktadır. Anket kapsamındaki şirketlere baktığımızda %41,5'inin finans/satış bölümünden gerekli onayı aldığı, %34,1'inin almadığı, %24,4'ünün ise bazen yani gerekli gördüğü hallerde bu izni aldığı görülmektedir.

Sonucun olması gereken duruma göre düşük çıkmasında aynı personele birden fazla görev verilmesi etkili olmuş denilebilir. Belki her iki görev/sorumluluk tek kişide olabilir.

- ❖ Alacakların çek ve senede bağlanması alacakların tahsilâtı konusunda işletmelere büyük faydalar sağlamakta, şüpheli alacak miktarını azaltmaktadır. Anket kapsamındaki işletmelere bakıldığında %67,1'inin alacaklarını çek ve senede bağladığı, %11'inin bağlamadığı, %22'sinin ise gerekli gördüğü müşteriler için bu uygulamaya gittiği görülmektedir.

Ortaya çıkan bu sonucun beklenen duruma uygun olduğu söylenebilir.

- ❖ Zamanında ödeme yapan müşterilere, bu konuda sıkıntı veren müşterilere göre kredi şartları konusunda daha esnek davranmak,; müşteriyi elde tutmak ve yeni müşteriler kazanmak açısından oldukça önemlidir. Tablo 3'e göre işletmelerin %40,2'sinin müşterilerine bu kolaylığı sağladığı, %19,5'inin müşteriler arasında hiçbir ayırım yapmadığı, %40,2'sinin ise müşterilerine bu kolaylığı gerekli gördüğü hallerde sağladığı görülmektedir.

İyi-kötü müşteri ayrımı yapabilmek açısından "evet" yönündeki cevapların daha yüksek çıkması gerekir.

- ❖ Müşterilerin yapacakları erken ödemelerde yararlanacakları nakit iskontosunun oranının önceden belirlenmiş olması gerekmektedir. Anket kapsamındaki işletmelerin sadece %18,3'ü gibi az bir kısmında iskonto

oranının belirlendiği, %63,4'ünün iskonto oranını belirlemediği, %18,3'ünün ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Ortaya çıkan sonucun beklenen duruma uygun düşmediği söylenebilir.

- ❖ İşletmeler alacaklarını tam ve zamanında tahsil edebilmek için, ödemelerini geciktiren müşterileri belirlemeli ve onlara gerekli uyarılarda bulunup gerekli tedbirleri almalıdır. Anket kapsamında işletmelere baktığımızda, %72'sinin ödemeleri geciktiren müşterilere karşı gerekli tedbirleri aldığı, %7,3'ünün almadığı, %20,7'sinin ise müşterilere bazen gerekli uyarılarda bulunduğu görülmektedir.

Çıkan sonuç, olması gereken durumla örtüşmektedir. İşletmeler, bu konuda dikkatli bir davranış sergilemektedirler.

- ❖ İşletmeler şüpheli hale gelen alacaklar sebebiyle zor duruma düşmemek için karşılık ayırmak zorundadırlar. Tablo 3'e baktığımızda, işletmelerin %22 gibi çok az bir kısmının bu tür alacaklara karşılık ayırdığı, %69,5'inin bu konuyu pek önemsemediği, %8,5'inin ise kısmen önemseddiği görülmektedir. Oysaki işletmelerin bu konuda oldukça titiz davranması gerekmektedir.

Çıkan bu sonuç, olması gereken durumun uzağında kalmıştır.

- ❖ İşletmeler için önemlilik arz eden diğer bir konu da veresiye/kredili satış konusudur. İşletmeler veresiye satış yaparken; satış hacmi, ekonomik konjonktür, piyasadaki rekabet durumu, müşteri nitelikleri gibi pek çok konuya dikkat etmek zorundadırlar. Anket kapsamındaki işletmelerin %82,9 gibi büyük bir kısmının bu konuya dikkat ettiği, %7,3'ünün bu konuda dikkatli olmadığı, %9,8'inin ise bu konuyu kısmen önemseddiği görülmektedir.

Elde edilen bu bulgudan hareketle işletmelerin, veresiye/kredili satış yaparken dış çevre şartlarını da dikkate aldıkları ve bu açıdan olması gereken duruma uygun hareket ettikleri söylenebilir.

- ❖ İşletmelerin, alacak ve alacak senetlerinin kayıtları ile bu senetlerin yükümlülerinin (borçlularının) kayıtları arasında belirli aralıklarla mutabakat sağlayarak gerekli kontrolleri yapması gerekmektedir. Bu sayede işletmelerin kimden ne ölçüde alacaklı olduğu, hangi borçlunun borcunu ne oranda ödediği veya borçlunun, borcunu süresinde ödeyip ödemediğini kolayca anlayarak gerekli olan kontrolleri zamanında sağlanmış olur (Duman, 2006:75). Tablo 3'e bakıldığında işletmelerin %40,2'sinin bu soruya evet, %15,9'unun hayır, %43,9'unun ise bazen cevabını verdiği görülmektedir.

Çıkan bu sonucun, olması gerekenden uzak olduğu görülmektedir.

3.2.3. Stokların İç Kontrolüne Yönelik Bulgular Analizler ve Yorum

Aşağıda, Tablo 4'te, işletmelerin stok bölümüne ilişkin etkin iç kontrolleri sağlayıp sağlayamadıklarını ölçmeye yönelik sorular ve verilen cevaplar yer almaktadır.

Tablo 4: Stok Kalemine Yönelik Sonuçlar

İFADELER	Cevaplar	f	%
Her bir stok sınıfı için (hammadde- yarı mamul- mamul) ayrı ayrı stok hesabı tutulmakta mıdır?	Evet	49	71,0
	Hayır	20	29,0
	Kısmen/Bazen	-	-
	Toplam	69 ²	100,0
Satın alınan mallar yetkili biri gözetiminde ve gerekli belgeler incelenerek tek bir ambar mı (merkezi ambar) depolanmaktadır?	Evet	65	94,2
	Hayır	4	5,8
	Kısmen/Bazen	-	-
	Toplam	69	100,0
Son kullanım tarihi yaklaşmış, modası geçmiş ürünler, indirimli veya hediyeli satılarak, elde kalması önlenmekte midir?	Evet	32	46,4
	Hayır	25	36,2
	Kısmen/Bazen	12	17,4
	Toplam	69	100,0
Satın alma, üretim ve finansman bölümleri arasında işbirliği sağlanmakta mıdır?	Evet	30	43,5
	Hayır	19	27,5
	Kısmen/Bazen	20	29,0
	Toplam	69	100,0
Satış iadelerini ve müşteri şikâyetlerini azaltabilmek için, kalite kontrole önem verilmekte midir?	Evet	65	94,2
	Hayır	2	2,9
	Kısmen/Bazen	2	2,9
	Toplam	69	100,0
Stoklar içinde; yavaş hareket eden, modası geçen, hasar gören, aşırı stoklar vb. stok kalemleri yönetime bildirilmekte midir?	Evet	57	82,6
	Hayır	3	4,3
	Kısmen/Bazen	9	13,0
	Toplam	69	100,0
Depolanacak stok miktarı belirlenirken; firmanın depolama kapasitesi, hammadde fiyatları ve fiyatlarda beklenen değişimler, stokun dayanıklılığı, talep azalmaları veya artmaları, vb. faktörler dikkate alınmakta mıdır?	Evet	52	75,4
	Hayır	5	7,2
	Kısmen/Bazen	12	17,4
	Toplam	69	100,0
Depodan yapılan çıkışlar belgeye dayalı olarak mı yapılıyor?	Evet	66	95,7
	Hayır	2	2,9
	Kısmen/Bazen	1	1,4
	Toplam	69	100,0
Stok kayıtları düzenli aralıklarla fiziki sayım (envanter) ile kontrol edilmekte midir?	Evet	53	76,8
	Hayır	3	4,3
	Kısmen/Bazen	13	18,8
	Toplam	69	100,0

² Stok kalemine ait soruları cevaplandıran işletme sayısının 69 olmasının sebebi; anket kapsamındaki bazı işletmelerde (örneğin hizmet sektöründe faaliyet gösterenler gibi) stok bulunmamasıdır.

Anket kapsamındaki işletmelerin stok kalemlerine ilişkin sonuçları Tablo 4'ten hareketle şöyle özetlenebilir:

- ❖ İşletmelerin stokları farklı ve çok sayıda kalemden oluşabilir. Bu kalemlerin her birinin maliyetini saptayıp değerlemesini yapmak çok zordur. Bu sebeple her bir stok sınıfı için ayrı ayrı stok hesabı tutmakta fayda vardır. Anket kapsamındaki işletmelerin %71'inde her bir stok sınıfı için ayrı ayrı stok hesabı tutulmakta iken, %29'ünde ise tutulmadığı görülmektedir.

Bu sonucun, olması gereken duruma uygun olduğu söylenebilir.

- ❖ Satın alınan malların yetkili biri tarafından gerekli belgeler incelenerek merkezi bir ambarda depolanması, stoklar üzerinde kontrollerin sağlanması konusunda önemlilik arz etmektedir. İşletmelere bakıldığında, %5,8 gibi küçük bir kısmı dışında kalan, %94,2 gibi büyük bir kısmının bu soruya “evet” cevabını verdiği görülmektedir. Bu durum çok iyi bir sonuçtur.

Bu sonuç, olması gereken duruma hemen hemen birebir örtüşmektedir.

- ❖ İşletmeler son kullanım tarihi yaklaşmış, modası geçmiş ürünleri hediyeli veya indirimli satarak, elde kalmasının önüne geçip büyük miktarlarda zarar etme olasılığını ortadan kaldırmalıdır. Anket kapsamındaki işletmelerin, %46,4'ünün bu soruya evet, %36,2'sinin hayır, %17,4'ünün ise kısmen yanıtını verdiği görülmektedir.

“evet” oranının daha yüksek çıkması beklenen duruma paralellik göstermesi bakımından gereklidir. Burada beklenen durumdan biraz uzak olma hali vardır.

- ❖ İşletmelerde muhtemel hata ve zararların önüne geçebilmek için satınalma-üretim ve finans bölümleri arasında bir uyum olmalıdır. Bu soru için anket kapsamındaki işletmelerin %43,5'inin evet, %27,5'inin hayır, %29'unun ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Bu konuda olması gereken uygulamadan biraz uzaklaşma vardır.

- ❖ Kalite kontrole gereken önemin verilip verilmediği yönündeki soruya işletmelerin, %94,2 gibi büyük bir kısmının evet, %2,9'unun hayır, %2,9'unun ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Bu durum oldukça iyi bir sonuç olup beklenen durumla örtüşmektedir.

- ❖ İç kontrol çerçevesinde bakıldığında stoklar içinde yavaş hareket eden, modası geçen, hasar gören stok kalemleri yönetime bildirilmek zorundadır. Böylece işletme yönetimi zamanında gerekli önlemleri

alabilir. Anket kapsamındaki işletmelere bakıldığında işletmelerin %82,6 gibi büyük bir kısmının bu soruya evet, %4,3'ünün hayır, %13'ünün ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Çıkan bu sonucun beklenen duruma uygun olduğu söylenebilir.

- ❖ İşletme depolayacağı stok miktarına karar verirken, firmanın depolama kapasitesi, hammadde fiyatları ve fiyatlarda beklenen değişimler, stokun dayanıklılığı, talep azalmaları veya artmaları gibi durumları göz önünde bulundurmaya zorundadır. Çalışma kapsamındaki işletmelere baktığımızda işletmelerin, %75,4'ünün bu soruya evet, %7,2'sinin hayır, %17,4'ünün ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir. Stoklar üzerindeki kontrolü sağlama açısından bu durum iyi bir sonuçtur.

Çıkan bu sonucun beklenen duruma uygun olduğu söylenebilir.

- ❖ Stoklar üzerinde kontrolleri sağlamak amacıyla, nasıl satın alınan mallar gerekli belgeler incelenerek depolanıyorsa aynı şekilde depodan yapılan çıkışlar da belgelenmek zorundadır. Anket kapsamında işletmelere baktığımızda, işletmelerin, %95,7 gibi büyük bir kısmının evet, %2,9'unun hayır, %1,4'ünün kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Çıkan bu sonucun beklenen duruma tam olarak uygun düştüğü söylenebilir.

- ❖ Muhasebe kayıtları ile depoda fiziki olarak bulunan stok miktarlarının belirli aralıklarla kontrol edilmesi gerekmektedir. Tablo 4'e baktığımızda şirketlerin %76,8'inin konuya ilişkin bu soruya evet, %4,3'ünün hayır, %18,8'inin ise kısmen cevabını verdiği görülmektedir.

Çıkan bu sonucun beklenen duruma uygun olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bir ülkenin ekonomik anlamda büyümesi ve gelişmesi; ancak, kaynaklarını etkin ve verimli kullanması, emek ve sermaye kaybını azaltması ile mümkün olacaktır. Bu da, o ülkede uygulanan muhasebe sistemine ve sistemin sağlıklı bir şekilde denetiminin yapılabilmesine bağlıdır. Son yıllarda ekonomik küreselleşme sonucu yaşanan ekonomik büyüme, birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan muhasebe hileleri, finansal raporlamanın doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlama konusunda iç kontrol sisteminin ve iç denetimin sağlıklı bir şekilde kurulması ve yürütülmesini öngörmektedir.

Araştırmanın sonucunda, Sivas ilindeki işletmelerde, kasa kalemine ilişkin iç kontrol uygulamalarının olması gereken durumla sıkı bir uyum göstermediği bulgusu elde edilmiştir.

Sivas ilindeki işletmelerde kasa kaleminin iç kontrol uygulamaları şöyle özetlenebilir;

- ✓ İşletmelerde tahsilâtı yapan kişi ile bu tahsilâtı muhasebe kayıtlarına geçiren kişinin daha çok farklı kişiler olduğu görülmektedir.
- ✓ Tahsilâtların günlük ve eksiksiz bir biçimde banka hesaplarına yatırılmasında, tahsil edilip bankaya yatırılan tutar ile muhasebe kayıtları arasında mutabakat sağlanmasında eksiklikler bulunduğu tespit edilmiştir.
- ✓ İşletmelerde, çekler için daha çok ayrı bir personel yetkilendirilmediği dolayısıyla bu konuda da tam bir kontrol sağlanmadığı görülmektedir.
- ✓ İşletmeler, ödemelerini belirli günlerde toplama konusunda başarılı olmuşlardır.
- ✓ Nakit bütçeleri hazırlama ve uygun nakit dengesini sağlama konularında olması gereken duruma yakın ancak yeterli olmayan bir sonuç elde edilmiştir.
- ✓ İşletmelerde, haber vermeden fiili kasa sayımı yapılarak muhasebe kayıtları arasında mutabakat sağlama konusuna önem verdikleri ve bu konuya diğerlerine göre daha çok dikkat ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Alacak kalemine yönelik iç kontrol uygulamalarında kasa kaleminde olduğu gibi bazı konularda olması gereken düzeylerin uzağında kalınmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde alacak kaleminin iç kontrolüne yönelik uygulamaların özet bilgisi aşağıdadır:

- ✓ İşletmelerin çoğunda ayrı bir tahsilât birimlerinin olmadığı,
- ✓ Kredili satışlarda satış/finans bölümünden onay aldıkları,
- ✓ Alacaklarını genelde çek ve senede bağladıkları,
- ✓ Zamanında ödeme yapan müşterilere kredi limitleri anlamında daha esnek davrandıkları
- ✓ Müşterilerin erken ödemelerinde faydalanacakları nakit iskontosunun oranının daha çok belirlenmediği,
- ✓ Ödemeleri geciktiren müşterilere uyarılarda bulunup gerekli önlemleri aldıkları,
- ✓ Şüpheli alacaklar için yeterli miktarda karşılık ayırmadıkları,
- ✓ Veresiye satış yaparken ekonomik konjonktürü dikkate aldıkları görülmektedir.

Araştırma ile elde edilen bulgulardan hareketle stok kalemine yönelik iç kontrol uygulamalarının olması gereken durumla örtüştüğü söylenebilir.

Sivas ilindeki işletmelerde stok kaleminin iç kontrolüne yönelik uygulamalar aşağıda özetlenmiştir:

- ✓ Her bir stok sınıfı için ayrı ayrı stok hesabı tutulmaktadır.
- ✓ Satın alınan mallar yetkili biri gözetiminde tek bir ambarda toplanmaktadır.
- ✓ Satın alma, üretim ve finans bölümleri arasında daha çok işbirliği sağlanmıştır.
- ✓ Satış iadelerini azaltmak için kalite kontrole gereken önem verilmektedir.
- ✓ Stoklar içinde yavaş hareket eden, hasar gören vb. stoklar yönetime bildirilmektedir.
- ✓ Depolanacak stok miktarı belirlenirken firmanın depolama kapasitesi, hammadde fiyatları vb. ölçütler göz önünde bulundurulmaktadır.
- ✓ Depodan yapılan çıkışlar belgeye dayalı olarak yapılmaktadır.
- ✓ Stok kayıtları düzenli aralıklarla fiziki sayım (envanter) ile kontrol edilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında araştırma kapsamında yer alan işletmelerde dönen varlık unsurlarına yönelik iç kontrol uygulamalarının olması gereken durumla çok uyum içinde olmadığı; ancak bazı uygulamalarda bu uyumun çok güçlü olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Tamer. “Ulusal ve Uluslar Arası Düzenlemeler Bağlamında İç Kontrol ve İç Kontrol Gerekliliği: Analitik Bir İnceleme”, “**Mali Çözüm Dergisi**”, Sayı 72, 2005, Ss:138-164.
- AKYEL, Recai. “Türkiye’ de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, “**Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**” Sayı:1, 2010, Ss:83-98
- BİÇER, Ali Altuğ. “**İç Kontrol Sisteminin Etkinliğini Sağlamada İç Denetim Rolü ve Bir Uygulama**”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- CHANGCHIT Chuleeporn. Clyde W. HOLSAPPLE ve Ralph E Viator. “Transferring Auditors’ Internal Control Evaluation Knowledge to Management”, **Expert Systems With Applications**, 20 (2001), ss:275-291.
- ÇÖMLEKÇİ, Ferruh. Münevver YILANCI, Nurten ERDĞAN, Saime ÖNCE, Seval KARDEŞ SELİMOĞLU, Ergün KAYA. “**Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz**”, 4.Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009.
- DABBAĞOĞLU, Kadir. “ İç Kontrol Sistemi”, **Mali Çözüm Dergisi**, 2007, Sayı 82, Ss:159-170.
- DUMAN, Songül. “**İç Kontrol Sisteminin Oluşturulmasında Etkili Olan Faktörler ve Tekstil Sektöründe Örnek Uygulama**”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Isparta, 2006.
- ELİTAŞ, Cemal ve Yaşar ÖZDEMİR. “Bankalarda İç Kontrol Sistemi”, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl:2006, Sayı:2, Ss:143-154.
- ERGÜDEN, A. Engin. “Kontrol Öz Değerlemesi (Control Self Assesment - CSA)” **Mali çözüm dergisi**, 2009, sayı:93 ss:45-62.
- GÖNÜLAÇAR, Şener. “İç Denetimin Bürokratik Serencamı”, **Mali Hukuk Dergisi**, Sayı:135, Yıl: 2008.
- GÜNER, M. Fatih. “Kamu İdarelerinin Etkin Yönetiminde İş Kontrol Uygulamalarının Rolü”, **Maliye Dergisi**, 2009, Sayı:157, Ss:183-195.
- GÜREDİN, Ersin. “**Denetim**” Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- GÜREDİN, Ersin. “**Denetim**” 7. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.
- KAVAL Hasan. “**Muhasebe Denetimi**”, 2.Baskı, Ankara, Gazi Kitapevi, 2005.

- KEPEKÇİ, Celal. “**Bağımsız Denetim**”, 4. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2000.
- KERTİŞ, Saime. “**Hastane İşletmelerinde İç Kontrol Sistemi ve Özel Bir X Hastanesinde Uygulanması**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- LİU, Ta Ming ve Hsing Wu COLLEGE. “The Case Analysis on Failureson Enterprise Internal Control in Mainland China”, **The Journal of Amercan Academy of Business**, 7 (1), 92-98. 2005
- ÖMÜRBERK Vesile ve S. Özge ALTAY (2011) “Turizm İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi Ve Manavgat Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, Ss.379-402, 2011.
- ÖNDEŞ, Turan. “Firmalarda İç Denetim ve Noksanlık-Fazlalık İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:23, Sayı:2, Yıl:2009, Ss:15-27.
- SALTIK, Nihal. “İç Kontrol Standartları” , **Bütçe Dünyası Dergisi**, Yıl:2007 Sayı:26 Ss:58 – 69
- SCHNEİDER Arnold ve Bryan K. CHURCH. “The Effect Of Auditors’ Internal Control Opinions On Loan Decisions” **Journal of Accounting and Public Policy**, 27 (2008), Ss:1-18.
- SEVİM, Şerafettin ve Ayşenur ELİUZ. “Denetim Komitelerinin İç Denetim Etkinliği Üzerindeki Roller ve İMKB’de Bir Araştırma”, 2003.
- UZAY, Şaban. “İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Denetim Karar Alma Sürecindeki Yeri ve Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”, **SPK** Yayın No: 132, 1999.
- <http://muhasebeturk.org/ecopedia/> 04.07.2012

Bir Yerel Hizmet Birimi Olarak İtfaiye'nin Tarihi

History of Fire Department as a Local Service Unit

*Adnan SÖYLEMEZ**

ÖZET

Ateşin bulunmasından sonra insanoğlunun ateşi kullanması ve ateşle ilgili ortaya çıkan yangınlar nedeniyle kurulan itfaiye teşkilatı halen yerel yönetimler bünyesinde faaliyetlerine devam etmektedirler. Osmanlı'dan günümüze kurumsallaşma ve yenileşme çabalarına da devam eden bu önemli teşkilatın tarihi bu çalışmada ele alınmıştır. Osmanlı döneminde geleneksel mahalle yapısı olarak ele alınmaktan çıkarılan itfaiye teşkilatı, Cumhuriyet döneminde, kentleşmenin de hız kazanmasıyla birlikte yerel yönetimlerin en önemli birimi haline gelmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Yangın, itfaiye, tulumbacı, itfaiye teşkilatı, yerel yönetimler, yerel hizmet.

* Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, soylemez@selcuk.edu.tr.

ABSTRACT

After the discovery of fire and the fire itself due to the use of Human fire brigade was established due to fires still continue to operate within local authorities. Institutionalization of the present Ottoman Empire and the ongoing efforts of modernization of the organization of this important date in this study are discussed. Extracted from the Ottoman period is considered as a traditional neighborhood structure, the fire brigade, the Republican period, the most important unit of local government along with the development of urbanization also has become.

•

KEY WORDS

Fire, fire department, firefighter, local governments, local service.

GİRİŞ

Ateşin keşfi ile birlikte insanoğlunun yaşama biçimi değişmiştir. Ateşin çok sık her alanda kullanılması ile de ateşin söndürülmesi önem kazanmıştır. Günümüzde kentlerde en önemli sorunlardan biri yangın ve yangının gerekli zamanda söndürülebilmesidir. Bu konuda kent yönetimleri, yangına anında müdahale edebilmek için farklı ve modern teknikler kullanmaktadır. Bu modern teknikleri kullanabilmek için de eğitilmiş ve kalifiye itfaiye personelinin bulunduğu itfaiye teşkilatları kurmuşlardır.

Osmanlı zamanında özellikle İstanbul özelinde ihtiyaç duyulan itfaiye teşkilatı, zamanla kentleşmenin artmasıyla Anadolu'nun tüm kentlerinde kurulmuş ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da dünyada öne çıkan itfaiye teşkilatları örnek alınarak modern itfaiye kurumları oluşturulmuştur.

Bu çalışma da ilk olarak ateş ve yangının tarihine değinilecektir. Daha sonra ise geçmişten günümüze yangınların söndürülmesi ile ilgili yapılan çalışmalar ele alınacaktır. Bu tarihsel süreç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar ikinci bölümün ilk alt başlığında, Cumhuriyet'ten günümüze olan dönem ise ikinci alt başlığında ele alınacaktır.

1. ATEŞ, YANGIN VE İTFAİYE KAVRAMLARINA DAİR

1.1. Ateş ve Yangın Kavramları

Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nâr anlamına gelen ateş kelimesinin(www.tdk.org.tr), Türk Dil Kurumu Büyük Sözlükteki mecazi anlamlarından biri de “tehlike”, “felaket” ve “büyük acı” olarak belirtilmektedir(www.tdk.org.tr). Ateş kelimesi, yanmak ve tehlike kelimelerini de içinde barındırmaktadır.

Ateş, insanlığın bulunması ile birlikte yemek kültüründen, barınma kültürüne kadar büyük değişime yol açan en önemli kapılardan biridir. Değişim ateşin bulunması ile başlamıştır. Ateşi elde etme ve kullanma yeteneği, insanı hayvanlardan ayıran, açık, yalın ve tartışma götürmez işaretlerden biridir(Tokarev, 2005:257). Gerek maddi gerekse ruhsal olsun kültürün her oluşumu gibi ateş de insanın hizmetinde temel ve üretim fonksiyonlarını yerine getirir. Ateşin temel fonksiyonları vahşi hayvanlarla mücadele, barınağın ısıtılması, aydınlatılması ve yiyeceklerin hazırlığıdır(Tokarev, 2005:261).

İnsanoğlunun barınma, aydınlanma ihtiyaçlarının boyut değiştirmesi sonrasında bir arada yaşama ile birlikte köyler, kasabalar ve kentler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ateş, insanoğlunun maddeyi dönüştürme, başkalaştırma işlevlerine sahiptir. Ateş insanlık tarihi için dönüm noktasıdır.

Ateşin kullanımı ile birlikte ateşin söndürülmesi ve kontrol altına alınması sorunu ortaya çıkmıştır. Ateşin kontrol altına alınamama veya söndürülememe durumu yangın veya yangınlara yol açmaktadır. Yangın kelimesi, Türk Dil Kurumu Büyük Sözlükte “Zarara yol açan büyük ateş” olarak tanım bulmaktadır. Yangın tanımında da belirtildiği üzere maddi ve manevi zararlara yol açar.

Ateş, olumlu yönlerine karşın, denetimden çıkararak yangını oluşturur ve yıkıcı yönünü gösterir.

Ateşin ihmal, tedbir almama veya denetimsizliği sonucu oluşan yangına karşı insanoğlu çeşitli önlemler almıştır. Günümüzde bu önlemlerin en kurumsallaşmış ifadesi “İtfaiye” örgütüdür.

1.2. İtfaiye Kavramına Bakış

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe Sözlükte “itfaiye” kavramı Arapçadan dilimize girmiş bir kavram olup itfa fiilinden türemiş bir kelime olarak tanımlanmaktadır. İtfa, “söndürmek” anlamına gelir. İtfaiye ise “yangın söndürme örgütü” anlamına gelmektedir(1981:425).

2. OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE İTFAİYENİN TARİHİ

2.1. Tarihte Büyük Yangınlar ve İlk İtfaiyenin Ortaya Çıkması

Yangın, yaklaşık 400 milyondan beri ekosisteminde hüküm süren bir olaydır. Bugünde, yangın Tazmanya'dan Arktik kesime kadar geniş bir alanda varlığını devam ettirmektedir (Bilgili, 2012: 5).

Eski yıllardan beri değişik isimler altında yangın söndürme işlevinin sürdürüldüğü görülmektedir. Eski Mısır'da, Sümerlerde ve özellikle Romalılar devrinde yangın söndürme işi askerler tarafından yerine getirilmesi gereken bir hizmet olarak görülmekteydi. Dünyada ilk itfaiye örgütü Roma'da kurulmuş olup itfaiye pompası ve gerekli donanıma sahip olan imparatorun askerleri tarafından yürütülmüştür. Yangını erkenden haber alabilmek amacı ile kentin farklı noktalarına yangın gözetleme kuleleri kurulmuştur.

Bu dönemler ile ilgili yangın ve yangın söndürme işleri ile ilgili olarak ayrıca merkezi yerlere su depoları kurulmuştur. Buna örnek olarak; 1089 yılında büyük yangınlara şahit olmuş Londra kentinde Kent Meclisi, her binanın kapısı önünde yangında kullanılmak üzere su depoları yapılması kararını uygulamaya almıştır(Ana Brittanica, 1994: 86-87)

Ancak bu gibi tedbirlerin özellikle 1666 yılında çıkan “Büyük Londra Yangını”nda yetersiz kalması üzerine 1680 yılında özel sigorta şirketleri tarafından özel itfaiye örgütleri kurulmuştur. Farklı sigorta şirketlerinin farklı itfaiye teşkilatlarına sahip olmasının verdiği düzensizlik sonrasında tüm itfaiye örgütleri birleşerek Londra itfaiyesi hayata geçirilmiştir. 1865 yılında Londra itfaiye Kanunu yürürlüğe girdikten sonra yangın söndürme işi kamu hizmeti olarak kabul edilmiş ve itfaiye ile ilgili yasal düzenlemeler yapılarak itfaiye teşkilatı Londra Kent Meclisi tarafından idare edilen bir kuruluş olarak faaliyetine başlamıştır.

A.B.D.’de ise ilk kalıcı itfaiye teşkilatı 1736 yılında Philadelphia’da kurulmuştur. New York kentinin itfaiyesi ise 1737 yılında kurulmuştur. Bu tarz örgütlerin büyük yangınları önleyememesi daha işlevsel bir itfaiye kurumu oluşturulması çalışmalarını hızlandırmış ve buhar motorlu itfaiye araçları ile telgraflı itfaiye ihbar sistemlerine sahip itfaiye teşkilatlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur(Mac Millan Family Encyclopedia,1993:102-103) (Aktaran, Tunalı, 1996).

2.2. Osmanlı Şehirlerinde Yangın ve İtfaiyeciliğin Kuruluşu

Osmanlı toplumunun yaşadığı meskenlere uzaktan bakıldığında, bunların hemen hepsinin bir avlu ve bunun bir kenarına yapılmış evden meydana geldiği görülür. İçinde yaşayanların hususi dünyasını oluşturan bu meskenlerin cephesi yola bakar. Ev-şehir bağlantısını sağlayan bu yollar, ya bir cadde veya birkaç evle son bulan çıkmaz sokaklardır(Aydın, 2006:9). Evlerin mimari tarzları kadar malzemelerinde de göçebeliğin tesirini görmek mümkündür. Ağaç, kireç, kerpiç gibi dayanaksız malzemelerden yapılmış evler sanki hemen göç edilecek hissi vermektedir(Aydın, 2006:12)¹. Eski Türk şehirleri, binalarda kullanılan

¹ Dr. Mümtaz Aydın, *Osmanlı’da Ev Kültürü* isimli yazısında, “Evlerin taş yerine ahşap malzemeden yapılmasını Osmanlı halkının dünya görüşüyle açıklamaktadır. Halk, camilerini, vakıf eserlerini ve yıkılmamasını temenni ettikleri devletlerine ait kurumları, sağlamlığın sembolü olan taş malzemeyle yaparken; evlerde dayanaksız malzeme kullanarak bâki olanın Allah olduğunu, kıyamete kadar devam etmesi gerekenin de devlet olduğunu anlatmak ister gibidirler” demektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Osmanlı’da Kültürel Hayat[Der.:Fatih Akçe], Işık Yay.,2006)

yapı malzemesi ve sıkışık imar düzeni yüzünden; yangın ve benzeri doğal afetlere karşı dayanaksızdırlar. Geleneksel Türk şehirlerinde yangın, her şeyden önce ahalinin kendi gücüyle söndürmesi, tedbir alması gereken bir afettir. Bunun yanı başında şehrin yöneticileri ve resmi organlar, alınan tedbirleri denetlemek ve olay anında yardım etmekle görevlidir(Ortaylı, 2000:209). Şevket Sunar ise, sosyal ve kültürel bir merkez olarak caminin Türk şehir yapısında öne çıkması sonucunda ev saf bir ikamet merkezi olmanın ötesine geçememiştir demektedir. Şehirlerde mahalleler ve çıkmaz sokaklara sıkça rastlanılmaktadır. Türk şehirleri muntazam bir plana sahip değildir(1973:19). Çıkmaz sokakların çokça bulunduğu kentlerde yangına müdahale edip söndürmekte hayli zahmetli ve zaman almaktadır.

Yangın İstanbul için her zaman büyük bir tehdit olmuştur. Yangınlar rüzgarın istikametine ve şiddetine ve yangın çıkan bölge binalarının seyrekliğine ve sıklığına göre bir müddet devam ediyor. Ve yakacağı kadarını yaktıktan sonra kendi kendine sönmekle nihayet buluyordu(İ.İ.M., 1946:1)

Yangınlar Osmanlı kentsel gelişmesine yön veren, kentsel planlama ve çeşitli belediye hizmetleri açısından olumlu olumsuz etkileri olan bir olgudur. Yangınlarla mücadele 19. yüzyıl boyunca Osmanlı idari ve siyasi teşkilatlanması ile mali durumundan yakinen etkilenmiştir. (Özgür ve Azaklı, 2001:154)

II. Mahmut'un saltanatının son zamanlarında ordunun modernize edilmesi gayesiyle İstanbul'a gelmiş olan Mareşal Moltke anılarında bu dramatik durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Soba ancak ecnebilerin evlerinde bulunduğundan İstanbul'un yerli sekenesinin odaları ya mangal veya tandırla teshin edilir. Yangın onun için sık ve çabuk olup...(Moltke'den aktaran Özavcı, 1973:10)”

“İnsanın adeta kibritten yapılmış diyeceği binlerce evin sık ve intizamsız bir şekilde birbirine sokulduğu, bir mil karelik bir alanda yangının kudurganlığı kolayca tasavvur edilebilir. (Moltke'den aktaran Ortaylı, 2000:211)”

Yine İlber Ortaylı'nın aktardığına göre Fransız Yazar ve Gezgin T. Gautier, Avrupalıların oturdukları Pera sırtları ile Tepebaşı'na kadar uzanan ahşap yapıların bir tezat oluşturduğundan bahseder ve yangının bu şehirde normal olarak karşılandığını; altmış yıllık eve nadiren rastlandığını söyler (2000:211). Bununla birlikte İstanbul'un fethinden sonra eski Ağa kapısının

bahçe kısmına "Yangın Köşkü" adı verilen ahşap bir gözetleme kulesi yapılmıştır.

İstanbul fetihten sonra büyük yangınlar şehri olarak tarihe geçer. Hiçbir önlem para etmez. En sonunda da Kanuni Sultan Süleyman, 18 Şubat 1560 tarihli Fermanında yeni bir önlem almaya karar verir.

Sultan II. Selim'in 1 Haziran 1572 ve III. Murat'ın 12 Mart 1579 Fermanlarında ise herkesin evlerinde dama ulaşacak kadar birer merdiven ve su dolu fiçı bulundurmaları, yangından kaçılmaması emredilmektedir.

1714 yılından önce, Osmanlı'da bir itfaiye teşkilatı yoktu ancak padişah III. Murat'ın 1572 tarihli fermanıyla herkes evinde binanın damına kadar uzanabilen birer merdivenle birer büyük fiçı su bulundurmaya mecbur tutulmuş ve herhangi bir yangın anında bütün aile fertleri yeniçeriler ve halk yetişinceye kadar elbirliği içerisinde yangını söndürmeye mecbur tutulmuştur(Özavcı, 1973:12).

Ağa kapısındaki Yangın kulesinin yerine Paris'te Ecole des Beaux-Arts'da öğrenim gören ilk Osmanlı mimarı olan, mimar Kirkor Balyan tarafından ahşap olarak 1749 yılında tekrar inşa bir gözetleme kulesi inşa edilir(www.istanbul.bel.tr). Harik Köşkü(yangın köşkü), İstanbul'da çıkan yangınları görmek ve haber vermek üzere yapılmış binanın adıydı.¹. Bunun yanı sıra Pera'da bulunan Galata Kulesi de 1717 yılından itibaren yangın gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır. Anadolu yakasında ise Vaniköy sırtlarında II. Mahmut devrinde yapılan İcadiye Kulesi yangın gözetleme amacıyla kullanılmıştır. Kulenin bulunduğu köşk ve müstemilatı Kırım Savaşı sırasında İngiliz zabitanına tahsis olunmuştur(İtfaiye Müd.,1946: 4).

Beyazıt'ta şimdiki yangın kulesinin bulunduğu yerde olan bu ahşap yangın kulesi yanınca, yerine şimdiki kule yapılmıştır. Harik Köşkü'nde "dideban" adı verilen gözcü tarafından fark edilen yangın, "köşklü" adı verilen haberci ile mahalle bekçilerine iletilirdi. Şimdiki yangın kulesi dışı kâgir olarak 1829 yılında Ağa Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kulenin merdivenleri ve içi ahşaptır (Ünver, 1971). Yaklaşık 85 metre yüksekliğinde olan kulenin tepesine 256 basamaklı merdivenle çıkılır.

¹ Ord. Prof. Dr. Süheyl ÜNVER, "İstanbul'un İlk Yangın Kulesi" isimli *Hayat Tarih Mecmuasının* Ekim 1971 tarihli 9. sayısında yayınlanan makalesinde bu yangın kulesini anlatır. Bu kule için Yeniçeri ağasının oturduğu şimdiki Biyoloji Enstitüsü'nün bulunduğu yere kolay ve ucuz inşaat usulüne uyularak ahşap bir köşk yapıldığını yazar. Bu köşk İstanbul'un her yerini görececek bir yerde değildir. Ünver, bu köşkün Süleymaniye Caminin minarelerinin yüksekliğini aşmadığını belirtir. Bu yangın kulesi, 1751 tarihinde Küçükpazarda çıkan bir yangın sonrasında yanmıştır.

1712 yılında Fransa'dan ailesiyle birlikte gelen Davut'in 1714 yılında yaptığı 120 kg. ağırlığında su dökülerek çalışan "basma" tulumbayı ilk defa Tophane ve Tüfekhane yangınlarında kullanmıştır(Atabey, 1973:8).¹. Fransa'dan İstanbul'da ailesiyle birlikte gelen Davut, "Çardaklı" diye tabir olunan 120 kg. ağırlığında su dökülerek çalışan "basma" tulumbayı yapmıştır.² Gerçek Davut, ilk zamanlarda tek başına çalışmış ancak tulumbanın yararları görülmeye başladığından Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bizzat ilgilenmesi sonucu 13-14 kişilik bir Tulumbacı Birliği oluşturulmuş ve başına da Gerçek Davut geçirilmiştir(İtfaiye Müd.,1946: 2). 1799'da yangına karşı sigorta usulü kondu. Ancak bu usul, 19. Yüzyıl sonuna kadar büyükşehirlerde bile yaygınlaşmadı(Ortaylı, 2000:209)

Kullanımı çok zor olan bu basma tulumba yerine ismi tespit edilemeyen bir Bostancı başı tarafından emme tertibatı da ilave edilerek emme-basma şeklinde bir tulumba ile yangınlarda daha etkili ve seri müdahale imkânı sağlanmıştır(Eskişehir İtfaiyesi).

Tulumbacı Ocağı için daha sonra 50 nefer tayin edilmiş ve yevmiyeleri 15 akçe olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yevmiyesi 30 akçe ile bir odabaşı, 26 akçe ile bir çavuş, 24 akçe ile bir çavuş yamağı, 20 akçe ile bir kâtip atanmıştır. Daha sonra nefer sayısı 150 ye çıkarılmış ve bu neferlerin iâşesi için belirli bir miktar para ayrılmıştır(Özavcı, 1973:12).

¹ Ord. Prof. Dr. Süheyl ÜNVER, *Hayat Tarih Mecmuasında* yayımlanan *Bizde İlk Fenni Tulumbayı Bulan Davut Gerçek* isimli makalesinde Osman Nuri Ergin'in, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, isimli* hacimli eserinden yararlanarak ilk itfaiye teşkilatını kuran ve tulumbayı icat eden **Gerçek Davut** (Davut) hakkında ayrıntılı bilgiler sunar. Davut, İstanbul'da Deniz Kuvvetlerine katılır. Kaptan İbrahim Paşa ile birlikte Venediklilere karşı yapılan Deniz savaşına iştirak eder. İyi bir nişancı olduğundan düşman gemilerinin direklerini kırmış ve bazı gemileri de batırmıştır. Bir gün tersane önünde bir geminin ateş alıp yanmaya başladığını görünce bu gibi afetlerin önüne geçebilmek için büyük bir tulumba yapar. 1733'de ölen Davut'un mezarı tulumbacılar için ayrılan Taşkasab'a yakın bir mezarlığa defnedilir.

² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye* isimli kapsamlı eserinde, Gerçek Davut'un tulumbasını ayrıntılarıyla anlatmaktadır: "...el-yevm tulumba denilen âlet, âdi bir emme basma makinesinden ibarettir. Bu âlet üstü açık bir sandık derûnuna yerleştirilmiş. Bu sandığa dört sırk takılmış, yerle temasını men etmek için de dört köşesine "tırnak" denilen kabartmalar konmuştur. Makinesinin "çardak" kısmı ile "tepeliği" ve "deve boynu" dedikleri hortum takılan ağzı meydana fakat su alıp veren haznesi görünmez haldedir. Sandığın dört tarafı boyalı olup üzerinde bazı resimler de vardır.(1995:1123)

Resim-1: Tulumacılar (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü)

Bu gibi resmi bir organizasyon dışında en aktif görevi yüklenmek zorunda olan bazı esnaf grupları vardı. Örneğin neccar amelesi¹, yangınlarda kendilerine gösterilen binaları yıkıp, enkazını derhal yıkmakla yükümlüydüler. Bu yükümlülükleri Tanzimat sonrasında da devam etmiştir(Ortaylı, 2000:209).

II. Mahmut devri, hem gerçekleştirilen ıslahat hareketleri ile hem de etnik ve siyasî isyanlarla Osmanlı Devleti'nin yol ayrımına girdiği bir dönemi ifade eder. Mora isyanı sırasında yeniçeri ve sipahilerin daha fazla bozulduğunu gören II. Mahmut, orduyu baştan aşağı düzenlemek ile işe başlamıştır. İsyancıların lağvettiği Nizâm-ı Cedit'in yerine Sekbân-ı Cedit adı ile yeni bir orduyu kurmuş; yeniliklere karşı çıkan, hiç bir işe yaramayan ve fesat yuvası hâline gelen Yeniçeri Ocağı bir nizamname ile ortadan kaldırılmıştır. Vakay-ı Hayriye olarak adlandırılan bu köklü değişiklikle (15-16 Haziran 1826), yeni bir ordu oluşturulmuştur. "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye"² adını alan bu

¹ Neccar, Osmanlı'da marangoza verilen isimdir. Ortaylı'nın belirttiğine göre neccar'ın bu yükümlülüğüne karşılık Şehremaneti bunlardan esnaf tezkiresi almazdı ve günde 2 ekme, yılda 1 kat elbise verirdi. Meşrutiyet'ten sonra esnaf tezkiresi, Maliye Nezaretine devrolduğundan bu ayrıcalıktan mahrum kalmışlardır(2000:209-210).

² Asakir-i Mansure-i Muhammediye Tertip adı verilen sekizer birlikten meydana gelir. Her tertibin başında "binbaşı" adında bir komutan bulunurdu. Bu binbaşılar "baş binbaşı" ya bağlıydı. Her tertip on altı "saf" tı. Her saf bir yüzbaşının komutasındaydı. Her yüzbaşının ikişer "mülazim" yardımcısı vardı. Her tertipte bir top bulunurdu. Toplara "topçubaşı" denilen bir subay komuta ederdi. On altı saftan oluşan tertiplerin sekizi sağ ve sekizi sol olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bunlara "sağ kolağaları" ve "sol

modern ordunun yanı sıra, eyaletlerde "redif" birlikleri oluşturuldu. Yeniçeri mesleği sayılan tulumbacılık ta acemi ocağına bağlı bir teşkilat olduğundan 1826 yılında yeniçeri ocağı ile birlikte dağıtılmış, yerine mahalle tulumbacılığı getirilmiştir. Her mahallede tulumbacı takımları kurulmuştur(Kılıç).

Tulumbacı Ocaklarının faaliyeti, 1714 yılından 1825 yılına kadar 110 yıl devam etmiş ise de bu süre içerisinde geniş bir teşkilata kavuşup kavuşmadığı hususunda geniş bir bilgi yoktur (ibb.gov.tr).

Tulumbacı ocağı kaldırıldıktan sonra tulumbacı başı konağında bulunan tulumba ve söndürme demirbaş ve malzemeleri Ser Asker kapısında bulunan zabıtlere devredilmiştir. 1827 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye içerisinde "yarı askeri" bir nitelik arz eden birliklerin başına tulumbacılar kalma disiplinleri bozulmamış olan emekli yangıncı subaylar getirilmiştir.

İstanbul için yetersiz olduğu yangınlarda karşılaşılan zorluklar dolayısıyla anlaşılan bu yarı askeri teşkilatın yerine 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti ve 1869'da Belediye Daireleri tesis olunduğu zaman bu dairelerin merkezlerinde birer tulumba bulundurulmasına ve bunları yönetmek içinde 10 ile 100 arasında nefer istihdam edilmesine karar verilmiştir (Özavcı,1973:13).¹

Tanzimat, 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilânından 1876 yılına kadar olan dönemin adıdır. Kavram olarak Tanzimat, Türk siyasi, idari, iktisadi ve sosyal hayatında topyekûn bir değişmeyi ve yeniden yapılanmayı ifade eder (Cemaloğlu,2005). 1860 Tanzimat Fermanından sonra bu günkü İlçe Belediyelerinin "Daireliler" olarak 1869'da kurulmasını müteakip, İlçe Belediyelerine bağlı olarak "Daireliler", adıyla yangınla mücadele birlikleri kuruldu. Böylece çıkan yangınları söndürme işi sadece yangıncı taburlarında

kolağaları" atanmıştı. İki yıl sonra bu örgüt yeniden düzenlenerek "tertip"lere "alay" ve komutanlarına "miralay" dedindi. "Saf" deyimi "bölük" olarak değiştirildi. Her alay binbaşı komutasındaki üç taburdan meydana getirilmişti. Sol ve sağ kolağası adını alan iki subay, bir katip, bir sancaktar, her bölüğe "yüzbaşı" ve "mülazim" lerden ayrı olarak bir "başçavuş" ve bir "bölük emini" atanmıştır. Her alayda "miralay" yardımcısı bir "kaymakam" bulunurdu. İki alay bir "mirliva" nın ve üç alay bir "ferik" in komutası altındaydı. Miralayın üstü subaylara "paşa" denirdi. Asakir-i Mansure-i Muhammediye' nin en büyük komutanı "müşir"di.(www.osmanli700.gen.tr).

¹ Mahallelerde oluşturulan tulumbacıların yangına müdahalesi ve yangını söndürmesi ile ilgili Fransız Tarihçi Jean Henri Abdo Lanyme Ubicini'nin (1818-1884) 1855 Osmanlı'sını kaleme aldığı "La Turquie Aktüelle" adlı eserinde bir anısını anlatmaktadır: "İstanbul'da birkaç saatte bir mahalleyi kül eden yangınlardan biri bir akşam Pera'da çıkıvermişti. Oraya birkaç yüz metre mesafede oturan yabancı bir tüccar, yangın nasılsa oraya da sirayet eder diye eşyalarını toparlamaya başladı. Vakit kaybetmeye gelmezdi. Karısı, çocukları ve hizmetçileriyle harıl harıl çalışıyordu. Komşulardan hayır yoktu, herkes kendi derdine düşmüştü. Bu sebeple iş ağır ilerliyor, yangın ise hızla o yana sirayet ediyordu. O sırada yirmi tulumbacı koşturdular. Aralarında bulunan elli yaşlarında beyaz sarıkl bir adam, elini kuşağına daldırıp durmadan para çıkarıyor, adamlara dağıtıyor, onları şevke getiriyordu. Bu sayede yalnız mobilyalar değil, ev de kurtuldu.(Aktaran Çebi, 2006:79-80)

kalmayıp, Belediyelerin yangınlara ilk müdahaleleri başlamış oldu. Tulumbacı ekipleri, semtin hamal, ırgat, arabacı gibi vücut yapıları bu zorlu işe dayanıklı kişiler arasından seçiliyordu. Bu kişiler normal işlerine devam ettiler. Yangın olduğunda ise tulumbalarının başında toplanıp yangına müdahale ettiler. Çoğunluğu bekâr olan bu kişilerin hizmetine karşılık onlara küçük bir aylık ile günde bir ekmek ve giyecek tahsis edildi(Koçu, 1973: 27).

Tanzimat'tan sonra yangın yerlerinin planlı olarak ve yeniden yanmayacak binalar yapılarak geliştirilmesi öngörülmüş ve hemen hemen her büyük yangından sonra mevzii imar planları yapılmıştır.1854 Aksaray yangınından sonra iki harita ve mevzii imar planı İstovani adında bir İtalyan mühendisine hazırlanmıştır. 1865 Hocapaşa ve 1867 Kumkapı, Ayasofya ve mercan yangınlarından sonra da bu tür planlar hazırlanmıştır. 1867 yılındaki planı ise Türk mühendisleri hazırlamıştır(Tekeli, 1978:106).

Tüm bu çabalara karşın Beyoğlu ve Taksim civarında 1871 yılında meydana gelen yangın sonrası 3000 binanın yanması, tedbirlerin yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Azınlık cemaatleri ise kendi mahallelerinde yangına karşı tedbir mahiyetli tulumbacı ekipleri oluşturmuşlardır(Ortaylı,2000:210).

Beyoğlu ve Taksim yangınının ardından sigorta şirketlerinin 300.000 lira civarında bir para ödemeleri sonrası makbuzlarıyla birlikte zamanın nazırı Şirvânîzâde Reşad Paşa'ya müracaat etmişler ve bir itfaiye teşkilatının kurulmasını talep etmişlerdir (Ergin, 1995:1126). Sigortacıların müracaatı üzerine Hükümet, Avrupa'da farklı ülkelerin itfaiye mevzuatını incelemiş ve Macar İtfaiye teşkilatını diğer ülkelerden daha üstün bularak Devlete müracaat etmiştir (Özavcı,1973:13). 26 Eylül 1874 tarihli nizamnameyle¹ kurulan İtfaiye alayına nezaret etmek üzere Macar İtfaiyesinden Muallim Zabit Kont Szechenyi² Sultan Abdülaziz'in talimatıyla İstanbul'a çağırılmıştır. İtfaiyenin askeri disiplinle çalışma esaslarını hazırlamış ve 4 kara ve 1 deniz taburundan oluşan Askeri İtfaiye Alayını kurduktan sonra Szechenyi memleketine dönmüş lakin 1 yıl sonra Sultan Abdülhamit'in hem de paşalık unvanı ile daveti üzerine İstanbul İtfaiye Kumandanlığını aralıksız olarak 1922 yılına kadar sürdürmüştür. İtfaiye alayının taburları İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy bölgelerinde konuşlandırılmış ve Fatih, Samatya, Babıali, Fener Pangaltı,

¹ Nizamname için bkz. Mecelle-i Umûr-ı Belediyye(Osman Nuri Ergin), Cilt:3, s.1126-1127-1128

² Kont Szechenyi adı halen Fatih Saraçhane'de bulunan İtfaiye Müzesi'nde yaşatılmaktadır. İtfaiye Daire Başkanlığı'nın bulunduğu İtfaiye Caddesi üzerinde bulunan müze 300 yıllık bir geçmişe sahip olan itfaiye teşkilatında kullanılan malzemelerin bir araya getirilmesi hususu ile 1932 yılında açılmıştır. Müzenin ismi "Kont Szechenyi İtfaiye Müzesi" olarak 1998 yılında değiştirilmiştir.

Dolmabahçe, Yıldız, Arnavutköy, Sarıyer, Nuhkuyusu, ve Kuzguncuk semtlerine de birer müfreze kurulmuş ve tüm bunlara daha sonra Bahriye İtfaiye Taburu ilave edilmiştir (Özavcı,1973:14).

İstanbul İtfaiye Müdürlüğü'nce 1946 tarihinde hazırlanan *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği(1714-1946)* adlı kitapçıkta o zaman ki yangın haberleşme sistemi “çok fena” olarak nitelendirilmiştir. Çünkü yangının ancak kulelerden görüldüğü ve ondan sonra dolaylı yollardan itfaiye ve halkın haberdar olduğu yazılmıştır (1946:1). Yangının ilan edilmesi için daha önce de belirtildiği üzere biri Anadolu yakasında olmak üzere 3 kuleden istifade edilmiştir. İstanbul İtfaiye Müdürlüğü'nün kitapçığında belirtildiğine göre Beyazıt'ta ki kuleden gündüzleri bayrak, geceleri de fener asma suretiyle yangın ilan edilirken; Galata Kulesi'nden ise davul çalmak usulü ile halk yangına karşı haberdar edilirdi. Sonraları top atılması suretiyle de yangından haber verilmesi başlatıldı. Halil Paşa tarafından başlatılan bu uygulama ile yangını gören kule ağası, bir maytap yakarak İcadiye Kulesine işaret verdikten sonra 7 pare top atılmakla yangın olduğu bildirilir ve yangının söndürülmesine kadar işaret fenerleri asılı kalırdı. II. Abdülhamit devrinde ise padişaha haber vermeden top atışı yapılamazdı. Yangını gören kule, saraya telgraf çeker ve oradan onay çıktıktan İcadiye kulesine işaret verilirdi(1946:5).

1908 tarihindeki 31 Mart olayından sonra yangın taburları kışlalarından çıkarılarak daha faydalı olur düşüncesiyle semt karakollarına dağıtılmış kısmen Şehremanetinin gayretleri ile bir çok motorlu araç tulumba olarak kullanılmış olsa da bu itfaiye birliklerinin önemli kısmı Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı için cephelere sevk edildiğinden her karakolda beş on nefer ile birkaç subaydan başka asker niteliğinde kimse kalmamıştır(Sunar, 1973:21).¹

2.3. Cumhuriyet'ten Günümüze İtfaiye

Yangın söndürme işinin askeri bir iş olmaktansa belediyelerin yerine getirmesi gereken bir görev olduğu dikkate alınarak bir itfaiye teşkilatı kurmak üzere 24 Haziran 1923 tarihinde Heyet-i Vekile kararıyla İstanbul Belediyesine süre verilmiştir. Bu karar üzerine o zaman ki İstanbul Valisi olan Haydar Bey işi ele alarak 50.000 lira karşılığında satın aldığı 30 farklı tipte araçla İstanbul'un Belediye İtfaiyesini oluşturmuştur(Özavcı, 1973:15).

¹ Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*'de savaşa gönderilen itfaiye neferleri ve karakollarda da yaşlı neferlerin kalması yüzünden itfaiye teşkilatının hiç mertebesine indiğinden bahsetmektedir(1995:1131).

Resim-2: Beyoğlu İtfaiyesi-1922 (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü)

İzmir, Bursa, Edirne, Manisa ve Uşak İtfaiyeleri de İstanbul ile aynı yıl 1923'te Belediyelere devredilmiştir. 1925'te Adana, Trabzon, Erzincan ve Çorum İtfaiyeleri, 1926'da İzmit, Diyarbakır, Malatya, Tekirdağ, Balıkesir, Elazığ ve Tokat, 1927'de Eskişehir ve 1928'de Kayseri İtfaiyesi Belediyelere devredilmiştir.

Ankara'da ise Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız olan Osman Zeki Aban¹ komutasındaki *Müstakil İtfaiye Bölüğü*, 16 Şubat 1924'te çıkarılan "Şehremaneti Kanunu" ile araç gereç ve bir kısım personeliyle birlikte Ankara Belediyesi'ne devredilmiştir. (Küçük, 2006:2).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerel yönetimler alanında getirilen en önemli düzenlemelerden birisi olan 16 Nisan 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 36. Maddesinin 12. fıkrasında Muhtarın göreceği devlet işleri şunlardır. "*Köy sınırı içinde yangın ve sel olursa köylüleri toplayıp söndürmeğe ve çevirmeğe çalışmak, (orman yangınlarında sınırdan dışarı olsa dahi yardıma*

¹ Osman Zeki Aban aynı zamanda İstanbul İtfaiyesi'nin kurucusu Kont Szechenyi'nin kumandanlarından biridir. 19 Haziran 1922 tarihinde Belediye Meclisince Osman Zeki Aban'a takdirname verilmiştir.

mecburdurlar.)) hükmü yer almaktadır (Mumcu ve Ünlü, 1990:113). Bu kanunda devletin memuru olarak tanımlanan muhtara yangını söndürme vazifesi verilmiştir. Yine aynı gün ve tarihte çıkarılan 486 sayılı Umur-u Belediyeye Müteallik Ahkâm-ı Cezaiye Kanunu'nda İstanbul Şehremini Haydar Bey'in önerileri genişletilerek yangın yerlerinde izinsiz yapılara cezai müeyyide getirilmiştir. Bu yasa ile belediyelerin kent üzerindeki kontrolü güçlendirilmiştir(Tekeli, 1978: 34). Söz konusu yasal düzenlemeler ahşap evlerle dolu şehirler de gerekli tedbirlerin baştan alınması amacını gütmektedir. Zaten kısıtlı bütçe ve personel ile çalışan itfaiyenin yangın çıktıktan sonra müdahale olanağı çok zor olmaktadır.

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediyeler kanunu ile yerel yönetimlere çok geniş görev alanları çizilmiştir (Tekeli, 1990: 46). Kanunun 15. Maddesine göre Belediyenin Vazifeleri “*Yangın vukuunu menedecek tedbirleri almak, ateşe karşı ihtiyaç için umuma açık yerlerde imalathane ve fabrikalarda ve her dükkânda bulundurulacak tertibatı ve vesaiti tayin ve ilan ile ihzar ve ifa ettirmek, yangını tarassut, ihbar ve istihbar için lazım gelen tesisat ve teşkilatı yapmak, itfaiye tulumba takımlarını ve tekerlekli itfaiye vesaitini her an ihtiyaca yarar halde bulundurmak, beldeyi tehdit edecek orman yangınlarına karşı kazma, kürek, balta ve saire gibi vesaiti itfaiye bulundurmak, beldenin icap eden mahallerinde itfaiye havuzları, sarnıçları yaptırmak;*” hükmü konularak belediyelerin yangınla ilgili görevlerinin sınırları çizilmiştir.

Özellikle 1929 *Dünya Ekonomik Buhran*'ının ardından ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesi neticesinde gerek devlet gerekse belediye gelir-giderlerinde bir denge sağlamak mümkün olmamış ve belediyeler bu yasa ile verilen görevlerini yapamaz hale gelmiş yetkilerini kullanamaz duruma düşmüşlerdir(Aytaç, 1990: 98).

1930-44 döneminde belediyeler kısıtlı imkânlarına rağmen kent yaşamının koşullarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi ile ilgili çalışmalar da bulunmuşlardır. Bu dönemde itfaiye teşkilatlarını kurarak bu teşkilatların insan gücü ve ekipman bakımında donanımlı hale gelmesine çaba göstermişlerdir. Küçük kentlerde itfaiye hortumu, su pompası almak ve bazı havuzların inşası düzeyinde çeşitli icraatlarda bulunmuşlardır. Ahşap ve binaların çoklundan yangın söndürme ekipmanları bakımından itfaiye teşkilatları donatılırken bunun yanı sıra kagir ve beton binaların yapımı da teşvik edilmiştir. Özellikle yangın

çıkarma ihtimali yüksek imalathaneler ve ateşli işyerlerinin şehir dışına taşınması kararı uygulamaya geçmiştir(Tekeli, 1978: 96)¹.

1936 yılında İstanbul İtfaiye Müdürlüğü'nün bünyesinde bir İtfaiye Okulu kurularak gerek kendi ihtiyacı olan personelin yetiştirilmesi gerekse farklı belediyelerin itfaiye personelinin eğitilmesi amaçlanmıştır. O zamana göre yıllık en az 40–50 civarı itfaiye personeli teknik bilgilerle donatılarak mezun edilmektedir(Atabey, 1973: 10).

1939 yılında Milli Savunma Bakanlığı kendi bünyesinde yer alan Deniz İtfaiye Teşkilatını İstanbul Belediyesine bırakmıştır(Tural, 2004: 76)

İstanbul Belediyesi'nin dışında kalan belediyelerin itfaiye teşkilatları ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılamamaktadır. İstanbul Belediyesi ile ilgili olarak burada görev yapan farklı amirlerin kendi dönemleri ile ilgili çalışmalar İtfaiyenin geçmişten günümüze geçirdiği evrim hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu kaynaklarda, İstanbul Belediyesi yetkililerinin 1936 yılında *Uluslararası İtfaiye Kongresine* katıldıkları ve bu kongre sonunda İstanbul İtfaiye Müdürlüğü'nün Uluslararası İtfaiye Teknik Komitesine üye olarak kabul edildiği belirtilmektedir.(İ.İ.M.,1946:7).

9 Haziran 1958 tarihli “Sivil Müdafaa Kanunu” ile doğal afetler ve büyük yangınlara karşı halkın can, mal kaybını en düşük seviyeye çekilmesi için itfaiye teşkilatları sorumlu tutulmuştur. Yine 17 Mayıs 1959 tarihinde yayınlanan “Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun”un 4. maddesiyle de afet sonrasında gönüllü itfaiye birimlerinin kurulmasına onay verilmiştir(Tural, 2004: 76).

02.07.1997 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Büyükşehir İtfaiye Müdürlüklerinin “İtfaiye Daire Başkanlığı'na dönüştürülmesi ile İtfaiye Müdürlükleri İtfaiye Daire Başkanlığına dönüştürüldü ve bu karardan sonra itfaiye istasyonları daha modern görünüme kavuşmuştur.

İtfaiye çalışanları en çok teorik ve pratik eğitimden geçmesi gereken personelin başında gelmektedir. Lakin özellikle son yerel yönetimler yasalarında² belediye zabıtası veya itfaiye eri olarak istihdam edilecek olanlar için belediyelerin ilan ettikleri kadro sayısının üç katı kadar aday arasından mülakatla personel seçecekleri ifade edilmiştir. Gerçi KPSS sınavında alınan

¹ Tekeli, Bu kararlar ile ilgili Belediyeler Dergisinin Mart ve Mayıs 1938 sayılarına yansımış Anadolu'dan iki örnek verir. Biga ve Erzincan Belediyelerinde yangın çıkarması muhtemel işyerlerinin şehir dışına çıkarılma kararı alınmıştır(1978:96).

² 5393 Sayılı Belediye Kanunu ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

puana göre sıralama yapılmakta ise de sonuçta itfaiye eri olabilme siyasi tercihlere göre şekillenmektedir.

Bu sorunu çözebilecek adım olarak 1996 yılında Kocaeli Üniversitesi ile İzmit Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü'nün ortak çalışmaları sonucunda Kocaeli Meslek Yüksekokulu'na bağlı olarak Türkiye'de ilk olarak *İtfaiyecilik ve Yangın Güvenliği* bölümü açılmıştır. Bu okulun amacı, itfaiye teşkilatlarına yetişmiş insan gücü sağlanmasıdır. Daha sonra yine Akdeniz Üniversitesi bünyesinde İtfaiyeci yetiştirme amacıyla iki yıllık bir bölüm faaliyetine başlamıştır. İtfaiye teşkilatları büyükşehirleri saymazsak gerekli modern teçhizata hiçbir zaman sahip olamamış ve özellikle modern şehirlerde direkt yangına müdahale edebilmek için gerekli olan su sistemi hiçbir kentimizde tam olarak faaliyete geçirilememiştir.

2004 yılından sonra yerel yönetimlerle ilgili yapılan düzenlemelerde 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Acil durum plânlaması" başlıklı 53. Maddesinde de şu ifadeler yer almaktadır. "Belediye, yangın, sanayi kazaları, deprem ve diğer doğal afetlerden korunmak veya bunların zararlarını azaltmak amacıyla beldenin özelliklerini de dikkate alarak gerekli afet ve acil durum plânlarını yapar. Ekip ve donanımı hazırlar..." Yasanın son maddesinde de "Belediye, belediye sınırları dışında yangın ve doğal afetler meydana gelmesi durumunda, bu bölgelere gerekli yardım ve destek sağlayabilir." denilerek yerel yönetimlerin sınırının dışında kalan ve itfaiye teşkilatı yetersiz yerleşim yerlerine ihtiyaç halinde müdahale edebilmesine imkân tanınmıştır.

Yine bu dönemde çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun "Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları" başlıklı 7. maddesinin u bendinde "doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek. İtfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek". "Patlayıcı ve yanıcı madde üretim ve depolama yerlerini tespit etmek", "konut, işyeri, eğlence yeri, fabrika ve sanayi kuruluşları ile kamu kuruluşlarını yangına ve diğer afetlere karşı alınacak önlemler yönünden denetlemek ve bu konuda mevzuatın gerektirdiği izin ve ruhsatları vermek" gibi yangınla ilgili görevleri büyükşehir belediyelerine vermiştir.

SONUÇ

Osmanlı döneminde askeri bir örgütlenmenin içerisinde düşünülmüş olan yangın söndürülmesine yönelik faaliyetler daha sonra dünyadaki gelişmelerde dikkate alınarak bir yerel yönetim hizmetine dönüştürülmüştür. Osmanlı'da yerel yönetimlerin çok fazla etkisi olmaması dolayısıyla özellikle yalnızca başkent İstanbul'da bir itfaiye teşkilatının varlığından söz etmek mümkündür. Tural'ın da bahsettiği gibi bu dönemde İstanbul merkezli bir yönetim anlayışı devam ettiğinden yayımlanan nizamnameler de ilk olarak İstanbul için uygulanıyor daha sonra devletin diğer topraklarına doğru genişletiliyordu. Bu sebeple itfaiyenin Anadolu'da nasıl bir geliştirme gösterdiği hakkında çok fazla bilgi ve veri yoktur(2004: 76).

Bu sebeple Cumhuriyetle birlikte çıkarılan belediyeler yasasının içerisinde yangından korunma hizmetleri belediyelerin eline bırakılmış ve bu hizmet, kentleşme arttıkça en önemli yerel hizmetlerden biri olmuştur.

Belediyelerin karar ve yürütme organlarının seçimden seçime değişebilmelerinden dolayı mevzuat ve hizmetlerin niteliği konusunda uzmanlık ve eğitimden yoksun olabilmektedirler. Bundan başka çalışanların önemli bir kısmının eğitim durumları da yetersizdir. İstanbul Belediyesi'nin 1930 lu yıllarda açtığı İtfaiye Okulu gibi bir eğitim kurumunun da olmayışı vasıfsız ve tecrübesiz insan kaynağının yangına müdahale edebilme yeteneğini de düşürmektedir.

Günümüzde, İtfaiye teşkilatları artık yangın söndürmenin yanında baca temizleme, kent sakinlerini yangınlara karşı bilgilendirme ve farklı kurtarma ve arama çalışmalarında(afetle ilgili) ön plana çıkmaktadırlar.

KAYNAKLAR

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

5393 sayılı Belediye Kanunu

Ankara İtfaiye Daire Başkanlığı, “*İtfaiyenin Tarihçesi*”, http://www.ankara-bel.gov.tr/AbbSayfaları/ankara_itfayesi/ankara_itfayesi.aspx(Erişim Tarihi:17.12.2010)

Aydın, Mümtaz, *Osmanlı'da Ev Kültürü*, Osmanlı'da Kültürel Hayat(Der.:Fatih Akçe), Işık Yay., İzmir, 2006, s.9-13.

Aytaç, Fethi, *Belediye Kanunu'nun Oluşumu, Uygulanması ve Değişiklikler*, Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar, 23-24 Kasım, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Metropol-İmar A.Ş., Ankara. 1990.

Bilgili Ertuğrul, *Yangın Ekolojisi*, Orman Koruma Dersi, 2012, “http://www.orman.ktu.edu.tr/om/abds/oentomolojisi/orman_koruma/Ders_5_Yangin_Ekolojisi_2012_2013.pdf” (Erişim Tarihi: 25.03.2013).

Cemaloğlu, Necati, *Osmanlı Devleti'nde Yapılan Tanzimat Reformlarının Eğitim Sistemine Etkileri, Uygulamaları ve Sonuçları (1839-1876)*, Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, Sayı:14, Sayfa No:153.

Çebi, Mahmut, *Bir Yabancı'nın Kaleminden Osmanlı İnsanı*, Osmanlı'da Kültürel Hayat (Der.:Fatih Akçe), Işık Yay., 2006, İzmir, s.77-82.

Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, İ.B.B. Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, Cilt:3, İstanbul. 1995.

Eskişehir İtfaiyesi, *Osmanlılarda İtfaiye*, “<http://www.eskisehiritfaiye.tr.gg/iTFAiYE-TAR%DDH%DD.htm>”, (Erişim Tarihi: 13.12.2010)

<http://www.osmanli700.gen.tr>(Erişim Tarihi:14.12.2010)

<http://www.tdk.org.tr>(Erişim tarihi:17.12.2010)

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü, *Dünden Bugüne İstanbul İtfaiyesi*, “<http://www.ibb.gov.tr/sites/itfaiye/workarea/pages/tarihce.aspx>” (Erişim Tarihi:24.03.2013)

İstanbul İtfaiye Müdürlüğü, *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği(1714-1946)*, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1946.

Kılıç, Abdurrahman, *Tulumbacı Kahvehaneleri*, “http://www.yangin.org/dosyalar/tulumbaci_kahvehaneleri.pdf”(Erişim Tarihi:24.03.2013)

- Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Tulumbacıları, Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*(Haz. Tarık ÖZAVCI), Belediye Matbaası, İstanbul, 1973.
- Küçük, Figen, Ankara İli Büyükşehir Belediyesi Merkez İtfaiye’de Çalışan İtfaiyecilerin Genel Sağlık ve Beslenme Durumlarının Saptanması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü), Ankara 2006.
- Mac Millan Family Encyclopedia, *Fire Prevention and Control*, Mac Millan Press, London, 1993, s.102-103.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri(1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Özavcı, Tarık, *Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*, Belediye Matbaası, İstanbul, 1973.
- Özgür, Hüseyin, Azaklı, Sedat (2001), *Osmanlıda Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri*, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1/2001, Ankara, s.153-172.
- Sunar, Şevket, *Osmanlı Türklerinde Yangından Korunma*, Cumhuriyet Devrinde İtfaiye(Haz. T. ÖZAVCI), Belediye Matbaası, İstanbul, 1973.
- Tekeli, İlhan, *Cumhuriyet Döneminde(1923-1973) Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*, Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi[Birinci Kitap](Ed.: Ergun Türkcan), Türk İdareciler Derneği, Bilimsel Araştırma Dizisi:2, Ankara, 1978.
- Tekeli, İlhan, *Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyecilik Deneyinin Değerlendirilmesi Üzerine*, Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar, 23-24 Kasım, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Metropol-İmar A.Ş., Ankara, 1990.
- Tokarev S. A., *Kültür Tarihinde Ateş Sembolü* (Çev. Muvaffak DURANLI), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies,Cilt: VI, Sayı 1, S.257-262, İzmir, 2005.
- Tunalı, Levent, *İtfaiye Çalışanlarının Sağlık Sorunları*, (Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı Programı Doktora Tezi), Ankara, 1996.
- Tural, Erkan, *bir belge, yangın olur biz yangına gidemeyiz, Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika’da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik(Yangın) Nizamnameleri*, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 13, Sayı:1, Ocak, s.67-91, Ankara, 2004.
- Wikipedia Büyük Londra Yangını, “http://tr.wikipedia.org/wiki/“http://tr.wikipedia.org/wiki/Büyük_Londra_Yangını””(Erişim Tarihi:25.03.2012)
- Yangın, (1994), *İtfaiye*, Ana Brittanica, Hürriyet Gazetesi yay., s.86-87.

Kurumsallaşmanın Yenilik ve İşletme Performansına Etkisi

The Effect of Institutionalization on Innovation and Business Performance

Rifat İRAZ*
Kemalettin ERYEŞİL**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı kurumsallaşmanın, yenilik ve işletme performansı üzerine olan etkisini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Konya ilinde ayakkabıcılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelere kolayda örneklem yoluyla survey methodu temel alınarak bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Konya ilinde ayakkabıcılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurumsallaşma ve yenilik düzeyleri ile işletme performanslarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada kurumsallaşma ve alt boyutları olan özerklik, adapte olabilirlik, karmaşıklık ve tutarlılık ile yenilik ve işletme performansı arasında pozitif yönlü istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada kurumsallaşmanın özellikle özerklik boyutunun işletme performansı ve yenilik düzeylerini açıklamada önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE

Kurumsallaşma, Yenilik, İşletme Performansı, Ayakkabıcılık Sektörü.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, rifat@selcuk.edu.tr
** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, kemalettineriesil@selcuk.edu.tr

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the effect of institutionalization on innovation and business performance. For this purpose, a research was conducted with the small and medium sized enterprises carrying on business in footwear sector in the province of Konya on the basis of survey method through convenience sampling. According to the results of the research, it was found that levels of innovation and institutionalization and business performance of small and medium sized enterprises are high. It was found that there is a statistically significant positive relationship between institutionalization and its sub-dimensions- autonomy, adaptability, complexity and consistency, and innovation and business performance. Also, it was concluded that especially autonomy dimension of the institutionalization is an important variable in explaining levels of business performance and innovation.

•

KEY WORDS

Institutionalization, Innovation, Business Performance, Footwear Sector.

1. KURUMSALLAŞMA

Küreselleşen dünyada işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için yaşamsal bir öneme sahip olan kurumsallaşma; bir işletmenin kişilerden bağımsız olarak kurallara, standartlara, prosedürlere sahip olması, değişen çevre koşullarını takip eden sistemleri kurması ve gelişmelere uygun olarak organizasyonel yapısını oluşturması, kendisine özgü iletişim ve iş yapma yöntemlerini kültür haline getirmesi ve böylece diğer işletmelerden farklı ve ayırt edici bir kimliğe bürünmesi sürecidir (Karpuzoğlu, 2004: 45). Bunun yanı sıra kurumsallaşma, amaçlara uygun bir örgüt yapısının oluşturulması, iş ve görev tanımlarının yazılması, iç yönetmeliklerin hazırlanması, yetki ve sorumlulukları dağıtarak bir çalışma sistematığının oluşturulmasını ve son olarak profesyonel bir yönetime geçmeyi içermektedir.

Bu bağlamda kurumsallaşmayı, örgütsel istikrar, meşruluk, tahmin edilebilirlik, çok kaynak ve çevreye uyum sağlamak için, kararlı olmayan ya da esnek organize olmuş, dar teknik eylemler ve yapılardan düzenli, kararlı ve sosyal olarak kurumsal çevreye entegre olmuş yapılanmaya giderek, bunun içselleştirilmesi ve bütün çalışanlarca ve yöneticilerce aynı algılama düzeyine ulaşıp, değişik koşullarda ve ortamlarda, bu yapılanma ve buna bağlı davranış biçimlerinin otomatik olarak uygulanması olarak tanımlayabiliriz (Apaydın, 2008: 122).

Selznick kurumsallaşmayı, kararlı olmayan ya da esnek organize olmuş dar teknik faaliyetlerden düzenli, kararlı ve sosyal olarak bütünleşmiş yapıların ortaya çıkması olarak tanımlamaktadır (Selznick, 1996: 273). Meyer ve Rowan ise kurumsallaşmayı, işletmenin dış çevresiyle etkileşiminde ortaya çıkan sosyal süreçlerin, zorunlulukların, yükümlülüklerin ya da faaliyetlerin kural niteliğinde bir sosyal düşünce ve eylem haline geldiği süreç olarak tanımlamaktadır (Meyer ve Rowan, 1977: 341).

Kurumsallaşma, örgütlerin çevrelerindeki hem içsel hem de dışsal grupların değerlerine uyumlanma sonucunda oluşan ve önderler tarafından yarar ve sakıncaları açısından izlenmesi gereken bir süreçtir (Özen, 2010: 250). Kurumsallaşmanın işletmelere getireceği yararlar olduğu gibi bir takım olası sakıncalar da vardır. Kurumsallaşmanın işletmelere getireceği yararlar olarak; işletmede kontrolü sağlamanın kolaylaşması, iş bölümünün daha sağlıklı işlemesi, örgütün daha düzenli ve sistemli çalışması, işletmenin büyümesinin ve hedeflere ulaşabilme derecesinin artması, işletmenin ve işlerin devamlılığının sağlanması, yetki ve sorumluluk alanlarının belirlenmesi, işlerin uzmanları

tarafından yapılarak hata oranlarının düşürülmesiyle verimlilik artışının sağlanması gibi başlıca yararları sayabiliriz.

Kurumsallaşmanın işletmeler için olası sakıncaları ise; çalışanlar yalnızca kendi işlerine odaklanır ve bu durum işletme sahipleri için kontrol zorlaştırır, karar alma süreci uzayarak tekrarlara yol açabilir, koordinasyon bozukluğu meydana gelerek monoton bir iş ortamı ortaya çıkar, işletme sahipleri işletme ölçeğinde kapsamlı düşünmeyi bırakırlar, aşırı fonksiyonel bir yapı ortaya çıkar ve işletmenin girişimcilik yeteneklerinde azalma olacağı düşüncesi hâkim olur, tüm bunları kurumsallaşmanın işletmelere getirebileceği olası sakıncalar olarak sayabiliriz (Alkış ve Temizkan, 2010: 76).

Bir organizasyonun durumunun değerlendirmesi, bir yargı ihtiyacından daha fazlası olmalıdır ve bu yüzden bizim kurumsallaşmanın derecesini değerlendirmek için bazı ölçütler geliştirmeye ihtiyacımız vardır. Samuel Huntington tarafından geliştirilen kurumsallaşma ölçütleri; özerklik, adapte olabilirlik, karmaşıklık ve tutarlılık olmak üzere dört boyut altında toplanmıştır. Bu boyutlar organizasyonların sürekliliklerini devam ettirmeleri ve hem üyelerini hem de çevrelerini etkileyebilmeleri için yapmaları gereken dönüşümü anlamak için geniş bir yol sağlarlar.

Bu çalışmamızda Samuel Huntington tarafından geliştirilen ve işletmelerin kurumsallaşma düzeyinin tespitinde kullanılan ölçütlerden söz edilecektir. Bahsedilen ölçütler dört ana başlık altında irdelenebilir (Peters, 2000: 8; Bayer, 2003: 84-86; Yılmaz, 2007: 58):

1. *Özerklik*, örgütlerin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesinde birinci ölçüttür. Özerklik, örgütlerin kendi kararlarını verme ve uygulama kapasitesidir. Tartışmalı bir şekilde, onların başka bir organizasyon veya kuruma bağımlı olup olmadıklarına göre kurumsallaşmış oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, kendisini başka gruplardan ve örgütlerden ayıran bir kimliğe sahip olan ya da özerk olan örgütlerin başka grup ve örgütlere bağlı olanlara oranla daha fazla kurumsallaştığı ileri sürülmektedir. Bu kavram, bütçeler ve özerk gelir kaynakları bakımından kullanıma hazır hale getirilebilir.

2. *Adapte olabilirlik*, bir örgütün kurumsallaşma düzeyinin belirlenmesinde ikinci ölçüt örgütün çevreye uyum sağlama yönünden esnek ya da katı bir niteliğe sahip olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bir kurumun çevredeki değişimlere adapte olma kabiliyeti veya daha da önemlisi, o çevreyi şekillendirme kabiliyetidir. Sosyal yaşama açık sistemler ile yaklaşıldığı zaman, kurumun ilgili çevredeki değişimlere rağmen gerekli kaynakları getirtmeye devam edebilmesi gerekir.

3. *Karmaşıklık*, örgütlerin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesinde üçüncü ölçüt, örgüt alt sistemlerinin yapı ve fonksiyon yönünden farklılaşmasıyla ifade edilen örgütlerin karmaşıklığı veya basitliğidir. Karmaşıklık, kurumun içyapılar inşa etme, hedeflerini yerine getirme ve çevre ile başa çıkma kapasitesini gösterir.

4. *Tutarlılık*, örgütlerin kurumsallaşma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan dördüncü ölçüt; belli bir düzeydeki uzlaşma ve çatışmaların ortaya çıkmasında çatışmanın çözüm yollarında izlenecek usullerin geliştirilmesiyle ilgili birlik veya asgari uzlaşma ve çatışma çözüm yolu usullerinin gelişmemiş olmasıyla ilgili çözümdür. Başka bir ifadeyle tutarlılık, kurumun kendi iş yükünü yönetme ve görevleri tam vaktinde, uygun bir yolla uygulamak için prosedürler geliştirme kapasitesini gösterir. Aynı zamanda tutarlılık, kurumun temel görevleri ve inançları hakkında kararlar verme ve onlardan sapmaları süzme kapasitesini gösterir.

2. YENİLİK KAVRAMI VE TANIMI

İşletmeler günümüzün hızla değişen rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve rekabet üstünlüğü elde etmek için ürünlerini, hizmetlerini ve üretim yöntemlerini sürekli olarak değiştirmeleri ve yenilemeleri gerekmektedir. Bu değiştirme ve yenileme işlemi "inovasyon" olarak adlandırılmaktadır. "İnovasyon kavramı" köken olarak Latince innovatus' tan türediği, toplumsal, kültürel ve idari alanlardaki yeni yöntemlerin kullanılması anlamına geldiği bilinen ve İngilizce "innovation" sözcüğünün karşılığı olarak Türkçe' de "Yenilik" olarak kullanılmaktadır (Uzkurt, 2008: 17).

Yenilik kavramına yönelik birçok tanımlama yapılmasına rağmen, bunların bir kısmının benzer olduğu bir kısmının da kavramın farklı noktalarına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Kuczarski' ye göre yenilik; işletmelere mevcut zamanın ötesini görebilme ve bir vizyon oluşturma imkanı veren yaygın bir tutumdur. Bunun yanı sıra yenilik, hissetme, duygusal bir durum ve mevcut zamanın ötesini görebilmeyi sağlayan değerler dizisidir. Yenilik sadece yeni bir fikir demek değil, aynı zamanda yeni bir fikri, ticarileşen bir ürüne dönüştürme sürecidir (Durna, 2002: 5-6).

Literatürde yeniliğin tanımı ile ilgili iki temel farklı yaklaşım yer almaktadır. Yenilik, kimi zaman bir "şey" (bir ürünün bir piyasada ya da bölgede ilk defa tanınması); kimi zamanda bir "süreç" (ilk defa yeni bir ürün ortaya çıkarma ve keşif süreci) olarak tanımlanmaktadır. Rogers' e göre yenilik "bireyler veya onu benimseyen diğer birimler tarafından yeni olarak algılanan

fikirler, uygulamalar ve nesnelere” şeklinde tanımlanmaktadır. Dos’ a göre ise yenilik “yeni bir ürünü, yöntemi veya örgütsel yapılanmayı araştırmak, keşfetmek, denemek, geliştirmek veya taklit etmek suretiyle benimsemek ve ticarileştirmek olarak” tanımlanmaktadır. Burada yenilik birinci tanımlamada bir ürün, ikinci tanımlamada ise bir süreç olarak ifade edilmektedir (Oğuztürk, 2003: 254). Başka bir ifadeyle yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Gökçe, 2010: 1).

Başka bir tanımlamada ise yenilik, hem bir süreç hem de bir sonuç olarak da ifade edilmektedir. Süreç olarak yenilik, örgütsel değişimin özel bir durumunu ve yeni bir ürün üretmek için yapılan faaliyetleri ifade etmektedir. Sonuç olarak yenilik ise, yenilik faaliyetleri sonucunda elde edilen yeni veya iyileşmiş mal ve hizmetleri ifade etmektedir (Naktiyok, 2007: 213; Schermerhon, 2007: 333; Narayanan, 2001: 68).

Drucker ise yeniliği, bir örgütte birlikte çalışan farklı bilgi ve yetenekteki insanları verimli hale getirmek için onlara ilk defa imkân sağlayan yararlı bilgi olarak ifade etmektedir. Ayrıca Yenilik, girişimciliğin özel bir aracıdır ve refah oluşturmak için yeni bir kapasite meydana getiren kaynakları sunan bir eylemdir (Drucker, 1998: 30-31).

3. İŞLETME PERFORMANSI

Günümüzde işletmelerde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, çalışanlara verilen görevlerin ne ölçüde gerçekleştirildiğinin ya da onların iş görme yeteneklerinin ne olduğunun belirlenmesidir. Bu sorun, örgütlerde özellikle işletme performansı kavramının hızla önem kazanmasına yol açmıştır (Bayram, 2006: 47).

Performans kavramıyla ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Performans kavramı, işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabaların değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle performans, “bir işi yapan bir bireyin, bir grubun ya da bir teşebbüsün o işle amaçlanan hedefe yönelik olarak neleri sağlayabileceğinin nicel ve nitel olarak anlatımıdır” şeklinde ifade edilebilir (Çalık, 2003: 9). Ayrıca performans, bir işi yapan bireyin, grubun, çalışma biriminin ya da firmanın o iş aracılığıyla, hedefe göre nereye ulaşabildiğini gösterir (Argon ve Eren, 2004: 224).

İşletme performansı ise, işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi için gösterilen tüm çabaların değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle işletme performansı, belirli bir dönem sonunda elde edilen çıktı veya sonuca göre işletme amacının ya da görevinin yerine getirilme derecesi olarak ifade edilebilir.

İşletme performansının ölçümü bir yandan işletmenin kendi çabalarını denetlemesi diğer yandan hedef pazarda müşteri memnuniyeti yaratması açısından bir zorunluluk olmaktadır. Ayrıca performans ölçümü işletme yöneticilerinin kararlarına yön veren karar girdileri yaratır (Turunç, 2006: 131; Yıldız, 2010: 180). Performans ölçme, işletmenin örgüt içi ve dışındaki mevcut gelişmelere sadece seyirci kalmasını önlemekte; bu gelişmelere yanıt verebilme, nedenlerini araştırma vb. konularda aktif bir rol oynamasını sağlamaktadır. İşletme performansını ölçmenin bir takım faydaları vardır. Bunlar; örgütün nasıl işlediğini görme olanağı vermesi, işletmelere, sorunlarının kaynaklarını ve başarılarının ve/veya başarısızlıklarının altında yatan temel nedenleri saptamaya yönelik yararlı bilgiler sağlaması, olası performans açıklarını belirlemeye olanak sağlaması, ödüllendirilebilecek performansları belirlemede etkili olması ve son olarak planlar doğrultusunda önceden belirlenmiş olan kaynak kullanımının ne derece gerçekleştiğini göstermesidir.

Sonuç olarak örgütler, geçmiş faaliyetlerini değerlendirmek ve gelecekte ilgili stratejik kararlar almak için birçok performans ölçütü kullanmaktadırlar. Şüphesiz tüm bu performans boyutlarının işletme performansı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada ise, söz konusu boyutlardan, kurumsallaşmanın yenilikçilik ve işletme performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir (Erdem vd., 2011: 84-85).

4. KURUMSALLAŞMA, YENİLİK VE İŞLETME PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

4.1. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemi

Konya ilinde ayakkabıcılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerinin; kurumsallaşma, yenilik düzeylerini belirlemek, kurumsallaşma, yenilik ve işletme performansı arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik yapılan bu araştırma survey methodu yöntemini temel almaktadır. Kolayda örnekleme yoluyla elde edilen veriler SPSS 16.0 programı aracılığıyla değerlendirilmiştir.

4.2. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı Konya ilinde ayakkabıcılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerinin; kurumsallaşma, yenilik düzeylerini belirlemek, kurumsallaşma, yenilik ve işletme performansı arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmanın örneklemini Konya ilinde çimento sektöründe faaliyet gösteren taş ocakları oluşturmaktadır. Konya ilinde bu sektörde 1100 adet işletme bulunduğu tespit edilmiş ve bu işletmelerden yaklaşık olarak 110 adedinin küçük ve orta büyüklükte olduğu belirlenmiştir. Bu işletmelerden 80 adedine anket uygulaması yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H₁: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyleri ile yenilik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyleri ile işletme performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: İşletmelerin yenilik düzeyleri ile işletme performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada işletmelerin kurumsallaşma düzeyini belirlemek amacıyla Peters (2000) tarafından geliştirilen ve Yılmaz (2007) tarafından kullanılan “Kurumsallaşma Ölçeği”, yenilik düzeylerini belirlemek amacıyla Calantone vd. (2002) tarafından geliştirilen “Yenilik Ölçeği” ve işletme performansını ölçmek amacıyla Calantone vd. (2002)’in tarafından geliştirilen “İşletme Performansı Ölçeği” kullanılmıştır.

4.4. Analiz ve Bulgular

Konya ilinde ayakkabıcılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin kurumsallaşma ve yenilik düzeylerinin işletme performansı üzerine etkisini tespit etmek amacıyla işletme yöneticileri üzerine anket uygulanmıştır. Araştırmaya katılan yöneticilere ilişkin demografik bilgiler aşağıda Tablo-1’de belirtilmiştir.

Tablo-1: Örneklemin Demografik Özellikleri

Özellikler	f	%	Özellikler	f	%
Cinsiyet			Unvan		
Erkek	70	87,5	Genel Müdür	40	50,0
Kadın	10	12,5	Müdür	15	18,8
			Müdür Yardımcısı	5	6,2
			Diğer	20	25,0
Yaş			Çalışan Sayısı		
30-35 yaş arası	50	62,5	50'den az	65	81,2
36-40 yaş arası	20	25,0	51-250 arası	15	18,8
46 yaş ve üzeri	10	12,5			
Toplam	80	100	Toplam	80	100

Analiz sonucunda araştırmaya katılan yöneticilerin çoğunluğunun erkek (%87,5), 30-35 yaş arası (%62,5), genel müdür seviyesinde (%50) olduğu ve işletmede çalışan sayısının 50'den az (%81,2) olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılığını ölçmek için ölçekler ve alt boyutlarına ilişkin iç tutarlılıkları hesaplanmış ve Tablo-2'de gösterilmiştir.

Tablo-2: Ölçeklerin İç Tutarlılık Analizi Sonuçları

Ölçekler	Boyutlar	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Kurumsallaşma	Özerklik	3	0,776
	Adapte Olabilirlik	3	0,704
	Karmaşıklık	3	0,778
	Tutarlılık	3	0,732
Yenilik		6	0,746
İşletme Performansı		7	0,709

Araştırmada kullanılan kurumsallaşma ölçeğinin (0,855) ve kurumsallaşmanın alt boyutları olan özerklik (0,776), adapte olabilirlik (0,704), karmaşıklık (0,778), tutarlılık (0,732), yenilik ölçeği (0,838) ve işletme performansı ölçeğinin (0,709), yüksek derecede ($0,60 > \alpha > 0,80$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-3: Kurumsallaşma Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Kurumsallaşma	Özerklik	Adapte Olabilirlik	Karmaşıklık	Tutarlılık
Firmamız, kendi kararlarını verme ve uygulama kapasitesine sahiptir.	0,649			
Firmamız, başka bir örgüte veya kuruma bağımlı değildir.	0,692			
Firmamız, kendi stratejisini belirleme kapasitesine sahiptir.	0,726			
Firmamız, çevredeki değişimlere adapte olma yeteneğine sahiptir.		0,789		
Firmamız, çevresini şekillendirme yeteneğine sahiptir.		0,906		
Firmamız, çevredeki değişimlere rağmen, gerekli kaynakları tedarik edebilir.		0,785		
Firmamız, kendi içyapılarını inşa etme kapasitesine sahiptir.			0,820	
Firmamız, hedeflerini gerçekleştirme kapasitesine sahiptir.			0,782	
Firmamız, çevre ile başa çıkma kapasitesine sahiptir.			0,735	
Firmamız, kendi iş yükünü yönetme kapasitesine sahiptir.				0,838
Firmamız, görevleri tam zamanında ve uygun bir yolla uygulamak için prosedürler geliştirme kapasitesine sahiptir.				0,782
Firmamız, temel görevleri ve inançları hakkında karar verme ve bu kararlardan sapmaları süzme kapasitesine sahiptir.				0,735
Açıklanan Varyans	26,002	23,481	16,727	11,004
Toplam Varyans	77,211			
KMO Değeri	0,809			
p	0,000			

Çalışmada kurumsallaşma ölçeğine ait verilerin yapı geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analizine tabi tutulmuştur. Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için yapılan analiz sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değerinin ise 0,809 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca faktör analizi sonuçları değerlendirildiğinde ölçeğin özerklik, adapte olabilirlik, karmaşıklık ve tutarlılık olarak dört faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu yapı Peters (2000)'in ileri sürdüğü yapı ile uyumludur.

Tablo-4: Yenilik Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Yenilik	Faktör Yükleri
Firmamız, sık sık yeni fikirler dener.	0,823
Firmamız, işleri yapmak için yeni yollar bulmaya çalışır.	0,869
Firmamız, çalışma metotları konusunda yaratıcıdır.	0,712
Firmamız, pazara yeni ürünler ve hizmetler ile girmede, çoğu kez ilktir.	0,835
Firmamızda yenilik, fazla riskli olarak görülür ve karşı çıkılır.	0,811
Yeni ürün girişimiz, son 5 yıl boyunca artmıştır.	0,944
Açıklanan Varyans	79,013
KMO Değeri	0,817
p	0,000

Çalışmada yenilik ölçeğine ait verilerin yapı geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analizine tabi tutulmuştur. Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için yapılan analiz sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değerinin ise 0,817 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan yenilik ölçeğinin maddelerinin tek bir faktör yükü altında toplandığı tespit edilmiştir.

Tablo-5: İşletme Performansı Ölçeğine İlişkin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

İşletme Performansı	Faktör Yükleri
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı daha başarılıdır.	0,811
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı pazar payı daha büyüktür.	0,863
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı daha hızlı büyümektedir.	0,829
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı daha kârlıdır.	0,794
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı daha yenilikçidir.	0,732
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı daha büyüktür.	0,910
Rakipleri ile karşılaştırıldığı zaman firmamızın performansı teknolojiye daha fazla önem vermektedir.	0,825
Açıklanan Varyans	73,589
KMO Değeri	0,877
p	0,000

Çalışmada işletme performansı ölçeğine ait verilerin yapı geçerliliğini incelemek için keşfedici faktör analize tabi tutulmuştur. Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için yapılan analiz sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) değerinin ise 0,877 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan işletme performansı ölçeğinin maddelerinin tek bir faktör yükü altında toplandığı tespit edilmiştir.

Tablo-6: Örneklemin Tanımlayıcı İstatistikleri

Ölçekler	Boyutlar	Ort.	St. Sapma	Genel Ort.	Genel St. Sapma
Kurumsallaşma	Özerklik	4,63	0,49	4,39	0,43
	Adapte Olabilirlik	4,19	0,66		
	Karmaşıklık	4,35	0,60		
	Tutarlılık	4,38	0,53		
Yenilik				4,10	0,37
İşletme Performansı				3,87	0,43

Notlar: (i) n=80, (ii) Ölçekte 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre ($\chi^2=115,067$ p<0,001) sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde genel olarak sektörün kurumsallaşma düzeyinin yüksek düzeyde (4,39) olduğu ve kurumsallaşmanın alt boyutları olan özerklik (4,63), adapte olabilirlik (4,19), karmaşıklık (4,35) ve tutarlılık (4,38) düzeylerinin de yüksek olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca yenilik düzeylerinin (4,10) ve işletme performanslarının (3,87) da yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo-7: Kurumsallaşma, Yenilik ve İşletme Performansı Arasındaki Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7
Özerklik (1)	1	0,156	0,124	0,034	0,398	0,630 (**)	0,687 (**)
Adapte Olabilirlik (2)		1	0,649 (**)	0,481 (**)	0,804 (**)	0,546 (**)	0,433 (**)
Karmaşıklık (3)			1	0,931 (**)	0,921 (**)	0,588 (**)	0,519 (**)
Tutarlılık (4)				1	0,828 (**)	0,555 (**)	0,546 (**)
Kurumsallaşma (5)					1	0,622 (**)	0,663 (**)
Yenilik (6)						1	0,615 (**)
İşletme Performansı (7)							1

Not: *p<.05, **p<.01.

Analiz sonuçlarına göre işletmelerin yenilik düzeyleri ile kurumsallaşmanın özerklik boyutu ile arasında orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,630$, $p<0,01$), adapte olabilirlik boyutu ile arasında orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,546$, $p<0,01$), karmaşıklık boyutu ile arasında orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,588$, $p<0,01$), tutarlılık boyutu ile arasında orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,555$, $p<0,01$) olduğu tespit edilmiştir. Kurumsallaşma ile işletmelerin yenilik düzeyleri arasında genel olarak orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,622$, $p<0,01$) olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca işletme performansı ile kurumsallaşmanın alt boyutları olan özerklik ($r=0,687$, $p<0,01$), adapte olabilirlik ($r=0,433$, $p<0,01$), karmaşıklık ($r=0,519$, $p<0,01$), tutarlılık ($r=0,546$, $p<0,01$) ile arasında orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak ise kurumsallaşma ile işletme performansı arasında orta derecede pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,633$, $p<0,01$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçları dikkate alındığında araştırma kapsamında geliştirilen H_1 , H_2 ve H_3 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo-8: Kurumsallaşmanın Yenilik Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	t	p	F
Yenilik	0,614	Sabit Terim		0,266	8,737	$p<0,05$	11,355**
		Özerklik	0,251	0,072	2,664	$p<0,05$	
		Adapte Olabilirlik	0,148	0,076	4,113	$p<0,05$	
		Karmaşıklık	0,122	0,204	1,295	$p>0,05$	
		Tutarlılık	0,093	0,200	1,741	$p>0,05$	

Not: ** $p<0,05$, * $p<0,01$.

Regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde kurumsallaşmanın alt boyutları olan özerklik, adapte olabilirlik, karmaşıklık, tutarlılığın yenilik üzerinde etkisi olduğu ve kurumsallaşmanın yenilik üzerindeki varyansı %61,4 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öne sürülen modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu ($p<0,05$), kurumsallaşmanın alt boyutlarının yenilik değişkenini pozitif yönde etkilediği ($R^2=0,614$), yenilik üzerinde en fazla etkiye sahip olan faktörün özerklik boyutu olduğu ($B=0,251$) sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-9: Kurumsallaşmanın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	t	p	F
İşletme Performansı	0,631	Sabit Terim		0,522	4,697	p<0,05	12,427**
		Özerklik	0,232	0,199	2,458	p<0,05	
		Adapte Olabilirlik	0,228	0,214	2,531	p<0,05	
		Karmaşıklık	0,077	0,188	0,853	p>0,05	
		Tutarlılık	0,094	0,516	2,302	p<0,05	

Not: **p<.05, *p<.01.

Regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde kurumsallaşmanın alt boyutları olan özerklik, adapte olabilirlik, karmaşıklık, tutarlılığın işletme performansı üzerinde etkisi olduğu ve kurumsallaşmanın işletme performansı üzerindeki varyansı %623,1 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öne sürülen modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu (p<0,05), kurumsallaşmanın alt boyutlarının işletme performansı değişkenini pozitif yönde etkilediği (R²=0,631), işletme performansı üzerinde en fazla etkiye sahip olan faktörün özerklik olduğu (B=0,232) sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada Konya ilinde ayakkabıcılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin; kurumsallaşma düzeyleri, yenilik ve işletme performansları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda genel olarak ayakkabıcılık sektörünün kurumsallaşma ve yenilik düzeyleri ile işletme performanslarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kurumsallaşma ve alt boyutları olan özerklik, adapte olabilirlik, karmaşıklık, tutarlılık ile yenilik ve işletme performansı arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca kurumsallaşmanın özellikle özerklik boyutunun işletme performansı ve yenilik düzeylerini açıklamada önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın örneklemini Konya ilinde belirli bir sektörde faaliyet gösteren işletmeler oluşturduğu için araştırma sonuçlarının genelleştirilme gücü zayıf kalmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından araştırma daha büyük örneklerle yeniden çalışılabilir. Araştırmanın sadece belirli bir

zaman dilimine ait veriler üzerinden değerlendirildiği dikkate alınması gerekmektedir. Bu araştırma sadece Konya ilinde yapıldığı için farklı illerde benzer örneklem üzerinde veya Konya ilinde farklı sektörlerde yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu araştırma belirli zaman kısıtları içerisinde yapıldığı için cevapları aranan sorular ve ileri sürülen hipotezler dikkate alındığında veri toplama metodu olarak süreli bir çalışmanın gerçekleştirilmesinin daha uygun bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Alkış, Hüseyin ve Temizkan, Volkan (2010). İşletmelerin Kurumsallaşma Düzeylerinin Belirlenmesi: (Haddehaneler) Karabük Demir-Çelik Sektörü Örneği. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 21(76), 73-92.
- Apaydın, Fahri (2008). Kurumsallaşmanın Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Performansına Etkileri. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (7),121-145.
- Argon, Türkan ve Altay Eren (2004). İnsan Kaynakları Yönetimi. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Bayram, Levent (2006). “Geleneksel Performans Değerlendirme Yöntemlerine Yeni Bir Alternatif: 360 Derece Performans Değerlendirme”, Sayıştay Dergisi, 62, 47–65.
- Bayer, Ertuğrul (2003). Kurumsallaşma Yönelimli Entelektüel Sermayenin Etkinleştirilmesinde Liderin Stratejik Rolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Isparta.
- Calantone, R. J., Cavusgil, S. T., and Zhao, Y., (2002). “Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance”. Industrial Marketing Management, 31, 515-524.
- Çalık, T.(2003). Performans Yönetimi: Tanımlar, Kavramlar ve İlkeler. Ankara.
- Durna Ufuk (2002). “Yenilik Yönetimi”. Ankara: Nobel Yayın.
- Erdem, Barış; Gökdeniz, Ayhan ve Met, Önder (2011). Yenilikçilik ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya’da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(2), 77-112.
- Gökçe, Sinem Güravşar (2010). İnovasyon Kavramı ve İnovasyonun Önemi.
<http://www.fka.org.tr/SayfaDownload/Inovasyon%20Kavrami.pdf>.
- Karpuzoğlu, Ebru (2004). “Aile Şirketlerinin Sürekliliğinde Kurumsallaşma”, İstanbul Kültür Üniversitesi, 1. Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı, 42 - 53.
- Meyer, John W. and Rowan, Brian (1977). “Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony”. The American Journal of Sociology, 83 (2), 340-363.
- Naktiyok, Atılhan (2007). Yenilik Yönelimi ve Örgütsel Faktörler. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), 211-230.
- Narayanan, V.K. (2001). Managing Technology and Innovation for Competitive Advantage. Prentice Hall Inc. New Jersey.

- Oğuztürk, Bekir Sami (2003). Yenilik Kavramları ve Teorik Temelleri. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 253-273.
- Özen, Şükrü (2010). Örgüt Kuramları. (Edt. Selami Sargut ve Şükrü Özen). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 237-330.
- Peters, B. G., (2000). "Institutional Theory: Problems and Prospects". Political Science Series, 69.
- Schermerhon, John, R. (2007). Exploring Management in Modules. John Wiley, USA.
- Selznick, P. (1996). "Institutionalism Old and New", Administrative Science Quarterly, 41(2), 270-277.
- Turunç, Ömer (2006). "Bilgi Teknolojileri Kullanımının İşletmelerin Örgütsel Performansına Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma". SDÜ, SBE Doktora Tezi.
- Uzkurt Cevahir (2008). Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Yıldız, Sebahattin (2010). İşletme Performansının Ölçümü Üzerine Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36,179-193
- Yılmaz, Yavuz (2007). İşletmelerde Kurumsallaşmanın Yenilik ve Performansa Etkisi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Hasta Haklarının Gelişimine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Türkiye – Slovakya Örnekleri)¹

A Comparative Study For Development Of Patient Rights In The Process Of Membership Of The European Union

*Musa ÖZATA**
*Mehmet KIRLIOğLU***

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu “Hasta hakları” olgusu oluşturmaktadır. Hasta hakları kavramından yola çıkılarak hasta haklarının Avrupa’da gelişimine ve Avrupa Birliği üye ülkelerde hasta haklarına ilişkin yasal düzenlemelere değinilmiştir. Çalışmada amaç, Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye ve Slovakya ülkelerinde hasta haklarının gelişimini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada Türkiye ve Slovakya örneklerinin ele alınmasının başlıca nedeni Türkiye’de bizzat Sağlık Bakanlığı’nca başlatılan ve Bakanlığa bağlı kuruluşları ve sivil toplumu etkileyerek yön bulan hasta hakları kavramının Slovakya’da sivil bir oluşum ile başlayıp toplumu ve devlet kurumlarını etkileyerek uygulamaya konulmasıdır. Karşılaştırma sonucunda özelde Türkiye-Slovakya ülkeleri genelde ise dünya ölçeğinde çıkarsamalar yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE

Hasta Hakları, Avrupa Birliği, Yasal Düzenlemeler.

¹ Bu çalışma 13-15 Eylül 2012 tarihlerinde Isparta’da yapılan 6.Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi’nde poster olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, musaozata@gmail.com

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@selcuk.edu.tr

ABSTRACT

The subject of this study is phenomenon of patient rights. On the basis of patient rights, the development of patient rights in Europe and the legal provisions for patients' rights in European Union member states are mentioned. The aim of this study, development of patients' rights in Turkey and Slovakia is to investigate by comparing in the process of membership of European Union. In this study, the main reason for adressing instances of Turkey and Slovakia is the patient rights in the Turkey that is started by Ministry of Health by influencing institutions depending on the scale of health ministry and civil society organizations, while in the Slovakia patient rights that are started with the formation of civil has by influencing the society and state institutions. As a result of comparasion, several inferences had been made for Turkey-Slovakia and other countries in world.

•

KEY WORDS

Patient Rights, European Union, Legal Regulations.

GİRİŞ

Gelişen, değişen ve küreselleşen dünyamızda; diğer bir ifade ile evrensel dünya köyünde ülkeler herhangi bir konuda ortaya çıkan en ufak bir gelişmede hızlı bir şekilde birbirlerini etkilemektedirler. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde nispeten sağlam zemine oturtulan insan hakları, 20.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'daki gelişmeler neticesinde daha da önem kazanmıştır. Bu durum Türkiye'de ve diğer ülkelerde hasta hakları olgusunun gelişmesine ve gün geçtikçe hasta hakları konusundaki bilincin artmasına neden olmuştur. Özellikle insan hakları ihlalleri ile bir takım sorunlar yaşayan Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde AB ile uyum sağlamak adına birçok kanunu yürürlüğe koymuş ve bunları uygulamaya aktarmaya çalışmaktadır. Bunlardan biri bütün olarak insan haklarının başka bir formu olan hasta haklarıdır. Geçtan (2010, s. 13), “insanlık tarihinin birbirini izleyen bağımsız olaylar dizisinden ve dönemlerden oluşmadığını”, “münferit bir olayın, tarihin yönünü belirleyici bir unsur olarak değerlendirilemeyeceğini”, çünkü “her bir olay sürecin akışı doğrultusunda ortaya çıktığını” vurgulamaktadır. Benzer olarak da hasta haklarının ortaya çıkmasında insan hakları konusunda atılan adımların yeri yadsınamaz. İnsan hakları ise bireyi koruyan ve tümünü birlikte düzenleyen değerler, kurallar, düzenlemeler bütünüdür (Akdur, 1997, s. 45-47). İnsan hakları sadece çağdaş toplumumuzun sembolünü temsil eden genel bir ifade değil, aynı zamanda insan değerleri üzerindeki ortak algının bir yansımasıdır (eupeanpatients'forum, 2009, s. 3).

Hasta hakları olgusunun 90'lı yıllarda bilinirliğinin artması ile birlikte ülkeler hasta hakları konusunda yasal düzenlemelere ve uygulamalara başlamışlardır. Bu çalışmada da yasal düzenlemeleri ve bunların uygulamaya aktarılması süreci aynı döneme denk gelen Türkiye ve Slovakya ülkeleri örneğinde ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye ve Slovakya örneklerinin ele alınmasının diğer nedeni Türkiye'de bizzat Sağlık Bakanlığı'nca başlatılan ve Bakanlık'a bağlı kuruluşları ve sivil toplumu etkileyerek yön bulan hasta hakları kavramının Slovakya'da sivil bir oluşum ile başlayıp toplumu ve devlet kurumlarını etkileyerek uygulamaya konulmasıdır.

1. HASTA HAKLARI KAVRAMI

Hasta hakları insan haklarının bir uzantısı olarak düşünüldüğünde, başlangıcı Magna Carta Libertatum (1215)'a kadar uzanmaktadır (Saraçoğlu ve diğ., 2010, s. 488). Ancak insan haklarının gelişim sürecinde 17 ve 18.

yüzyılları önemli yer tutmaktadır. Bu yıllarda insanoğlunun kendine karşı verdiği mücadeleler sonucunda bir takım kazanımlar elde edilmiş ve bir takım anlaşmalar yazıya dökülmüştür. Köleliğe karşı mücadele ile başlayıp İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile sonuçlanan süreç ulaşımaya kadar insan hakları birbirini izleyen literatürde üç kuşak haklardan oluşmaktadır. Uygun (2000)'un da ifade ettiği üzere bunlar; kişisel ve siyasal haklar olarak adlandırılan birinci kuşak; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak adlandırılan ikinci kuşak insan hakları olup (akt; Güvercin, 2007, s. 54); dayanışma hakları olarak da anılan üçüncü kuşak insan hakları içerisinde yer alan hasta hakları, insan olmanın özel durumları ile ilgili bir hak olduğu için üçüncü kuşak insan hakları içinde tanımlanmakta ve insan hak ve değerlerinin sağlık hizmetlerine uygulanmasını kapsamaktadır (Ünsal ve diğ., 2011, s. 2).

Hastaların hekimler karşısında yardım isteyen ve hekimin otoritesini kabullenmiş konumda olmaları, sağlık gereksinimlerinin sadece hekimlerce karşılanabilir olması, hasta haklarının korunmasını gündeme getirmiştir (Özel ve Özcan, 2007, s. 54). Hasta Hakları Yönetmeliği'nde hasta hakları; "sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin sırf insan olmaları sebebi ile sahip buldukları ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, milletlerarası antlaşmalar, kanunla ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklarını ifade eder." Diğer bir ifade ile hasta hakları; insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu haklar ve insancıl bir hizmet alma hakkı göz önünde tutularak herhangi bir sağlık kuruluşuna hangi nedenle başvurursa başvursun kişinin sağlık kuruluşu ve sağlık çalışanlarına karşı sahip olduğu haklara işaret etmektedir.

2. AVRUPA'DA HASTA HAKLARI

Dünya Hekimler Birliği tarafından 1981 yılında Lizbon, 1995 yılında Bali, 2005 yılında Santiago Hasta Hakları Bildirgeleri 1981'den bu yana gözden geçirilerek son halini 2005 yılında almıştır. Bu sayılan bildirgelerden bağımsız olarak 1994 yılında Avrupa Hasta Hakları Bildirgesi (Amsterdam) yayınlanmıştır. Böylece hasta hakları olgusuna farklı bir boyut kazandırılarak dikkat çekilmiştir. Bu bildirgelerde yer alan ortak noktaları Oğuz (1997, s. 51-55); "hekim seçme, hastanın yeterli ölçüde bilgilendirildikten sonra tedaviyi kabul ve red etme, bilgiyi yerel kültüre uygun olarak isteme, mahremiyet ve özel hayat, dini sorumluluklarını yerine getirebilme, uygun tıbbi ve sürekli tıbbi bakım alma, onurunu koruma hakkı, müracaat, şikâyet ve tazminat, kendi yazgısını saptama, onurlu bir biçimde ölme, kendisiyle ilgili tüm tıbbi ve kişisel

bilgilerin gizliliğine gereken saygıyı isteme ve istediği zaman bu bilgilerine ulaşabilme” olarak sıralamıştır. Hasta Hakları evrimini dönemselleştirmeye çalıştığımızda; 70’li yıllarda gündeme geldiğini, 80’li yıllarda uluslar arası alana taşındığını, 90’lı yıllarda bildirelerin gücünü artırmak bakımından ülkelerde düzenlemelerin başladığını, 2000’li yıllarda pratik uygulamalara başladığını görüyoruz (Önal, 2012, s. 9)

Resmi kurum veya kuruluşlar dışındaki diğer örgütler de hasta haklarının güçlendirilmesi üzerine odaklanmıştır. Bunlardan Aktif Vatandaşlık Ağı (Active Citizenship Network) 2002’de diğer ülkelerin örgütleri ile iş birliği içinde “Avrupa İnsan Hakları Şartı (European Charter of Patient’s Rights)”nın taslağını gerçekleştirmiş ve hastaların ve vatandaşların haklarını güçlendirmek ve bu haklar ile ilgili daha büyük bilinç getirmeyi amaçlamıştır. Bu kontrat yüksek düzeyde insan sağlığını korumayı garanti altına almayı amaçlayan 14 hasta hakkını belirlemiştir (eupeanpatients’forum, 2009). Aktif Vatandaşlık Ağı tarafından belirtilen bu haklar şu şekilde sıralanmaktadır: Koruyucu tedbirlerin alınması hakkı, Kalite ve standartları hakkı, Yararlanma hakkı, Güvenlik Bilgi hakkı, Yenilik hakkı, Rıza (onay) hakkı, Gereksiz acı ve sıkıntıdan sakınma hakkı, Özgür seçim hakkı, Kişisel tedavi hakkı, Özel ve gizlilik hakkı, Şikayet hakkı, Hastaların vaktine saygı, Tazminat hakkı.

3. AVRUPA BİRLİĞİNE ÜYE ÜLKELERDE HASTA HAKLARI

Avrupa Birliği üye ülkelerinde temel hasta haklarının durumu Tablo 1’de düzenlenmiştir. Tablo incelendiğinde bilgilendirilmiş rıza hakkı, kendi sağlığı ile ilgili bilgi alma hakkı, gizlilik hakkı, tıbbi kayıtlara ulaşma hakkı ve şikayet haklarında her ülkenin konu ile ilgili mevcut bir düzenlemesi olduğu ve vatandaşların bu hakları bir hak olarak kullanabildikleri görülmektedir. Sadece İrlanda’da ilgili yasa (Sağlık Kanunu, 2001) hekimlerin hastalarına ne kadar bilgi vereceği ile ilgili açık değildir. Ayrıca rıza, psikiyatrik tedavinin amaçları için (başka tedaviler için değil) tanımlanmıştır. Öte yandan tazminat hakkı bulguları incelendiğinde bu konuda bir çok ülkede sorunlar olduğu çıkarılabilir. Örneğin Güney Kıbrıs Cumhuriyeti 2005 yılında Hasta Hakları Kanunu’nu kabul etmiş ve kanununun 22. maddesi şikayetleri toplayan, işleyen yada şikayetleri inceleme komitesine ileten hasta hakları memurunu şart koşmasına rağmen tazminat hakkı üzerine belirgin bir düzenleme gerçekleştirilmemiştir. Estonya’da ise hastaların şikayetlerinin bağımsız olarak gözden geçirilmesi ve görevi kötüye kullanma nedeniyle oluşan zararlar için tazminat sadece karışık ve zaman alan mahkeme sistemi ile mümkündür. Letonya’da da belirli bir

tazminat sistemi yer almamaktadır. Letonya’da hastalar için ödeme talep eden birkaç mahkeme kararı bulunmasına rağmen şimdiye kadar bu durum yasal sisteme aktarılmamıştır. Portekiz’de ise şikayet ve tazminat hakkı ile ilgili özel yasal hükümler bulunmamaktadır. İspanya’da tazminat hakkı sağlık yasalarında düzenlenmemiştir. Genel Tüketicilerin Korunması Kanunu bazı durumlarda uygulanmaktadır.

Avrupa Birliğine üye ülkelerde hasta haklarının hangi yasal düzenlemelerde vuku bulunduğunu netleştirmek açısından Tablo 2 hazırlanmıştır. Tablo incelendiğinde bir çok ülkenin hasta haklarına ilişkin düzenleyici tek bir yasası bulunurken diğer ülkelerin de mevcut yasalarını referans noktası olarak ele alarak hasta hakları olgusuna vurgu yapmaktadırlar. Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere her bir ülkenin kendi ihtiyaçları ve günün koşulları doğrultusunda oluşturduğu hasta haklarına ilişkin farklı mevzuatları bulunmaktadır. Dünyadaki ilk hasta haklarına ilişkin kanun bilgi edinme hakkı, kendi kaderini tayin hakkı, hasta kayıtlarını koruma hakkı vb. gibi çeşitli hasta haklarını düzenleyen Finlandiya’nın Hasta Hakları Kanunu’dur (eupeanpatients’forum, 2009, s. 11). Eupeanpatients’forum’un (2009, s. 6) hazırlanmış olduğu raporda farklı sağlık sistemleri, izlekler, kültürler ve öncelikler mevzuatların çeşitliliğine ekleme yaptığını, ülkelerin yaklaşımı odak noktasını da farklılaştırdığını, bazı üye ülkeler hasta hakları üzerine daha fazla vurgu yaparken, diğerleri ise sağlık kuruluşlarının belirli zorunlulukları üzerine vurgu yaptığından söz etmektedir Aydın (2004, s. 1) hasta haklarının benimsemek zorunda olduğumuz evrensel değerler olduğunu ancak bireyden bireye, toplumdaki topluma, ülkeden ülkeye değişen tutumlar ve yaklaşımlar gibi bu değerlerin yeknesak bir uygulamasının zor olduğundan bahsetmektedir. Bu nedenle önemli olan tüm dünyada tek düze, standart bir hasta hakları mevzuatının oluşturulmasından ziyade hasta haklarının temel ilkeleri göz önünde bulundurularak ülkelerin kendi içsel özellikleri noktasında bir hasta hakları düzenlemesi gerçekleştirmesidir.

Tablo 1: Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Temel Hasta Haklarının Varlığı

Ülkeler	Bilgilendirilmiştir Rıza Hakkı	Kendi Sağlığı ile İlgili Bilgi Alma Hakkı	Tıbbi kayıtlara ulaşma hakkı	Gizlilik hakkı	Şikâyet hakkı	Tazminat hakkı
Almanya	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
G.Kıbrıs	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Avusturya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Belçika	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Bulgaristan	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Çek Cum.	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Danimarka	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Estonya	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Finlandiya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Fransa	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Yunanistan	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Macaristan	Var	Var	Var	Var	Var	Var
İrlanda	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
İtalya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Letonya	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Litvanya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Lüksemburg	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Malta	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
Hollanda	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Polonya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Portekiz	Var	Var	Var	Var	Yok	Yok
Romanya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Slovakya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Slovenya	Var	Var	Var	Var	Var	Var
İspanya	Var	Var	Var	Var	Var	Yok
İsveç	Var	Var	Var	Var	Var	Var
İngiltere	Var	Var	Var	Var	Var	Yok

Kaynak: eupeanpatients'forum 2009 raporundan temalaştırma yapılarak tablolatırılmıştır.

Tablo 2: Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Hasta Hakları Mevzuatı

Ülkeler	Hasta Haklarına İlişkin Kanunlar		
Almanya	Anayasa	Ceza Kanunu	Veri Koruma Yasası
G.Kıbrıs	Hasta Hakları Kanunu		
Avusturya	Hasta Hakları Kanunu	Federal Doktor Yasası	Veri Koruma Yasası
Belçika	Hasta Hakları Kanunu	Anayasa	
Bulgaristan	Anayasa	Sağlık Kanunu	Ödevler ve Sözleşmeler Kanunu
Çek Cum.	Sağlık Kanunu	Anayasa	Hasta Hakları Kuralları
Danimarka	Sağlık Kanunu	Anayasa	Tıp Uygulayıcıları Kanunu
Estonya	Ceza Kanunu	Ödevler Kanunu	
Finlandiya	Hasta Hakları Kanunu	Anayasa	Hasta Yaralanmaları Kanunu
Fransa	Halk Sağlığı Kanunu		
Yunanistan	Anayasa	Etik Kurallar	Tıp Uygulamaları Kanunu
Macaristan	Sağlık Kanunu		
İrlanda	Sağlık Kanunu	Veri Koruma Yasası	Bilgi Özgürlüğü Yasası
İtalya	Anayasa	Tıbbi Etik Kurallar	Ceza Kanunu
Letonya	Tıbbi Tedavi Yasası	Anayasa	
Litvanya	Anayasa	Medeni Kanun	Hasta Hakları Kanunu
Lüksemburg	Tıbbi Etik Kurallar	Hastane Kuruluşlarına İlişkin Kanun	
Malta	Ceza Kanunu	Veri Koruma Yasası	Hasta Hakları Kanunu
Hollanda	Anayasa	Medeni Kanun	Tıbbi Tedavi Kanunu
Polonya	Sağlık Kuruluşları Kan.	Anayasa	
Portekiz	Sağlık Kanunu	Ruh Sağlığı Kanunu	Sağlık Bilgilendirilmesi Kanunu
Romanya	Hasta Hakları Kanunu	Anayasa	Halk Sağlığı Kanunu
Slovakya	Anayasa	Sağlık Kanunu	
Slovenya	Hasta Hakları Kanunu	Sağlık Kanunu	
İspanya	Hasta Hakları Kanunu	Ceza Kanunu	Halk Sağlığı Kanunu
İsveç	Sağlık ve Tıbbi Hiz. Ka.	Hasta Günlük Kanunu	Mahremiyet Kanunu
İngiltere	Veri Koruma Yasası	Hâkimlerin Kararlarından Türetilen Genel Kanun	

Kaynak: eupeanpatients'forum 2009 raporundan temalaştırma yapılarak tablolaştırılmıştır.

Avrupa Birliği üye ülkelerinin mevzuatında dikkat çeken bir diğer nokta ise terapötik istisna (tedavi edici istisna) ve ombudsman (yurttaş sözcüsü – halkın şikayetlerini takip eden memur) konularıdır. Tartışılması gereken ve iyileştirici, tedavi edici istisna olarak algılanan terapötik istisna Tablo 3 incelendiğinde bir çok ülkenin mevzuatında hastanın kendi sağlığı ile ilgili bilgi almak hakkının olduğu görülmektedir. Örneğin Belçika'nın Hasta Hakları Kanunu 7. Maddesinde; hastanın iyilik hali ile ilgili tüm bilgileri alması hakkına sahip olduğu, sıradışı durumlarda, eğer ifşa hastada büyük zarara neden olacaksa, sağlık çalışanı hastanın iyilik hali hakkındaki bilgiyi gizli tutabilir ifadesi yer almaktadır. Yine Yunanistan'ın hasta hakları mevzuatında yalnızca belirli durumlarda terapötik istisnanın uygulanabileceğini ve hekimin terapötik amacı kullanırken haklı olduğunu ispat etme sorumluluğu olduğu belirtilmektedir. Portekiz'de ise terapötik istisna çok sınırlı bir yön içinde yorumlanabilir. Terapötik istisna, eğer bilginin açıklaması kalp yada kalp hastalıkları ile ruhsal hastalıkları olanları kötüleştirecekse uygulanabilir. Bir diğer husus olan ombudsman ise Türk Dil Kurumu sözlüğünde kamu denetçisi; parlamento tarafından görevlendirilen, vatandaşları resmi makamların keyfi ve yasa dışı davranışlarına karşı korumakla görevli kişi veya kurum olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Birliği üye ülkelerde ise ombudsman şikayet hakkı ile ilgili düzenlemelerde geçmektedir. Örneğin Avusturya'da hastaların şikayetlerini ombudsman ele almaktadır. Yine Çek Cumhuriyeti'nde hasta şikayet konusunda sağlık kanununda belirtilen ombudsmana başvurabilir. Finlandiya'da ise tüm sağlık kuruluşları hasta şikayetlerini takip eden memura sahiptir. Ombudsman, hastaları hakları konusunda bilgilendirir ve itirazların ve şikayetlerin arz edilmesinde yardımcı olur. Bir diğer ülke İngiltere'de de şikayet hakkı ile ilgili temel kuruluş ombudsmandır.

4. HASTA HAKLARI BAğLAMINDA TÜRKİYE-SLOVAKYA KARŞILAŞTIRMASI

Dünyada ön safta gelen iki hükümet şekli vardır: Birincisi, seçim ve temsil yolu ile kurulan hükümettir. İkincisi, miras yolu ile birinden bir başkasına geçen hükümettir. Bunların birincisi genellikle Cumhuriyet adı ile, ikincisi de Monarşi ve Aristokrasi olarak anılır (Paine, 1998, s. 166). Slovakya Cumhuriyeti iki hükümet şeklinden birincisine 1993 yılında, Türkiye ise 1923 yılında bağımsızlığını kazanarak ulaşmıştır. Slovakya ve Türkiye ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllar arasında farkın büyük olmasına rağmen her iki ülkenin yukarıda da ifade edildiği üzere üçüncü kuşak haklar arasında

bulunan hasta haklarına vurgusu ve bu alandaki çalışmalarını aynı döneme denk gelmektedir.

Tablo 3: Terapötik İstisna ve Obdusmanın AB'ye Üye Ülkelerde Varlığı

Ülkeler	Terapötik İstisna	Obdusman
Almanya	X	X
G.Kıbrıs	✓	✓
Avusturya	X	✓
Belçika	✓	X
Bulgaristan	X	X
Çek Cum.	X	✓
Danimarka	X	X
Estonya	X	X
Finlandiya	✓	✓
Fransa	X	X
Yunanistan	✓	✓
Macaristan	X	X
İrlanda	X	✓
İtalya	X	X
Letonya	✓	X
Litvanya	✓	X
Lüksemburg	X	X
Malta	X	X
Hollanda	X	X
Polonya	X	✓
Portekiz	✓	X
Romanya	X	X
Slovakya	X	X
Slovenya	✓	✓
İspanya	✓	X
İsveç	X	X
İngiltere	✓	✓

Kaynak: eupeanpatients' forum 2009 raporundan temalaştırma yapılarak tablolaştırılmıştır.

Slovakya Cumhuriyeti Anayasası'na göre; devlet, vatandaşlarına eşit sağlık bakımı, sağlık koruması, güvenlik, gizlilik, sağlık bilgilendirmesi gibi haklar sunmaktadır. Fakat bu haklar 2000 öncesi günlük yaşamda yeteri kadar uygulanmıyordu (Brazinov ve diğ., 2004, s. 90). Slovakya'da hasta haklarını geliştirmeye yönelik sivil faaliyetler 15 yıl kadar önce başlamıştır (Brazinova ve diğ., 2007, s. 495). Son on yıl içinde Slovakya'da hasta hakları ile ilgili çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Örneğin; Slovakya Hastaneler Derneği'nin çalışma grubu 90'ların ortasında hasta hakları ile ilgili kamu algısı üzerinde farkındalık anketi uygulamış ve bununla bağlantılı olarak Yatan Hasta Tüzüğü geliştirmiştir. Ancak Tüzük sadece sınırlı sayıda dergilerde yayınlanmış ve resmi olarak onaylanmamıştır (Brazinov ve diğ., 2004, s. 90). Bu tüzük, tıbbi ve yasal uzmanlardan oluşan çalışma grubunun Sağlık Bakanlığı ile koordineli çalışmacı sonucu ortaya çıkmıştır. Tüzükten önce 1999 yılında yapılan bir araştırmada halkın sağlık alanındaki sorumlulukları ve hakları hakkındaki genel bilgi düzeyinin tatmin edici olmadığı ortaya çıkmıştır (Brazinova ve diğ., 2007, s. 496). 2001 yılının Nisan ayında Slovakya devleti tarafından Hasta Hakları Tüzüğü kabul edilmiştir. İyi tanımlanmış hasta hakları özeti niteliğindeki bir tüzüğe sahip olmak hasta hakları ile ilgili durumu geliştirmek için ilk adım olmuştur. Diğer adım ise bu hakların günlük yaşamda uygulamaya aktarılmasıdır (Brazinov ve diğ., 2004, s. 90). Slovakya'da hasta haklarının uygulamaya aktarılması ve geliştirilmesi sürecinin ana noktası, Slovakya'nın Avrupa Birliğine üyeliği kapsamında, 2 Ocak 2002'de başlayan MATRA projesidir. Bu program Hollandalı ve Slovakyalı uzmanların işbirliği ile ve ayrıca Hollanda'daki Halk Sağlığı Danışmanları grubundan teknik yardım alınarak gerçekleştirilmiştir (Koot ve Heydelberg, 2003, s. 1). Projenin amacı yasa da şart koşulan ancak uygulamada tam olarak kullanılmayan hasta haklarını geliştirmektir. Proje Hollanda ve Slovakya arasındaki ikili anlaşmaya dayanmaktadır. Başarılı Hollanda modeli örnek alınmıştır (Brazinova ve diğ., 2000, s. 495). Projenin uygulayıcı kurumları; devlet için çalışan danışma grubu, sağlık alanındaki Sivil Toplum Kuruluşları ve ikili örgütler, Hollanda'nın sağlık alanındaki kurumları ve Hollandalı ve Slovak uzmanlardan oluşmuştur (Brazinova ve diğ., 2007, s. 497)

Türkiye'de ise 1998 yılına gelinceye kadar Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928), Tıbbi Deontoloji Tüzüğü (1960), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleşmesi Hakkında Kanun (1961), Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu gibi kanunlar Hasta Haklarına referans oluşturan maddeler içermekteydi. İlk olarak 1998 yılında kabul edilip yürürlüğe giren Hasta Hakları Yönetmeliği ile somut

bir adım atılmış olmasına rağmen 2003 yılında başlayan uygulama sürecine kadar bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye’de hasta hakları uygulamaları Slovakya örneğinden farklı olarak 2003 yılında bizzat Sağlık Bakanlığı tarafından başlatılmıştır. Temel ilke “hasta odaklı – katılımcı” sağlık hizmet sunumuna geçmek olarak belirlenmiştir. Akademisyenlerin, sağlık çalışanlarının ve halkın görüşleri alınmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının gerletirdiği toplantılara katılım sağlanmıştır. Hasta hakları uygulamalarına ilişkin yönerge hazırlanmıştır. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Hasta Hakları Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Hasta hakları ile ilgili kullanılacak formlar hazırlanmıştır.

Slovakya’da MATRA Projesi, hasta haklarının geliştirilmesi ile ilgili stratejilerin oluşturulması için Sağlık Bakanlığını; hasta haklarının korunması ve yüceltilmesinde odak noktası olarak Devlet Sağlık Kuruluşlarını amaçlamıştır. Ayrıca sadece bu iki kurum üzerine odaklanmak yerine yerel yönetimler, bölgesel kurullar, sigorta şirketleri, hasta örgütleri gibi kurumlar da amaçlanmıştır. Hasta hakları, sağıktaki tüm örgütlerin iş birliği içerisinde çalışması ile olmalıdır düşüncesi hakimdir (Koot ve Heidelberg, 2003, s. 2).

Uygulama açısından her iki ülkede de pilot bölge ile başlangıç yapılmıştır. Türkiye’de yönergenin 60 sağlık tesisinde uygulanması kararlaştırılmıştır. Slovakya’da ise proje ekibi tarafından geliştirilen faaliyetlerin etkisini değerlendirmek açısından dört yer seçilmiştir: Başkent Bratislava, Trnava (Bati), Banska Bystrica (Merkez), Levoca (Doğu) ve hedef kitle olarak başta hastaneler olmak üzere yerel yönetimler, okullar, devlet sağlık müdürlükleri ele alınmıştır (Brazinova ve diğ., 2007, s. 496). Türkiye’de seçilen 60 sağlık tesisinin birim sorumluları ve kurul başkanlarına hizmet içi eğitim verilip 131 hastanede gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Hastanelerde değerlendirme toplantıları ve pilot hastanelerde hizmet içi eğitim ve sağlık müdürlerine ve hasta hakları il koordinatörlerine hizmet içi eğitim verilmiştir. Slovakya’da ise belediye ile işbirliği içinde Bratislava’da halk söyleşileri ve 36 bölgesel ve mahalli kurumların ulusal başkanlarına ve halk sağığı kuruluşları çalışanları için çeşitli seminerler tertiplenmiştir (Brazinova ve diğ., 2007, s. 496). Eğitim projenin önemli unsurlarından biri olması sebebiyle proje kapsamında 160’den fazla kişi eğitilmiş ve gerçekleştirilen 14 eğitim modülü cd ya da diğ. ortamlarda yayınlanmıştır (Koot ve Heidelberg, 2003, s. 1).

MATRA projesi kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından tayin edilen üç grup uygun Hollanda kurumlarını ziyaret etmiştir. Birinci grup, hasta ve tüketici örgütlerinden oluşmaktaydı. İkinci grup, sağlık bakanlığı, bölgesel sağlık şubeleri, mahalli hastaneler ve halk sağığı kuruluşları üzerinden meydana

gelmekteydi. Üçüncü grup ise genel sağlık sigortası şirketi üyeleri idi. Bu çalışma turlarının amacı katılımcılara hasta haklarının yönetimi ile ilgili hollanda toplumunda aşinalık kazandırmaktı (Brazinova ve diğ., 2007, s. 497). Hollanda'ya yapılan çalışma turlarının sadece Hollandalı ve Slovak uzmanlar arasında değil aynı zamanda projeye destek veren örgütler arasında da gerçekleştirilmesi; devlet kurumları, hasta grupları ve sağlık hizmeti sunanlar arasında anlayışın yaratılmasında etkili olmuştur (Koot ve Heydelberg, 2003, s. 2).

Gazete, radyo, televizyon, web sitesi, bilgilendiri kaynakların ulaşılabilirliği halkı bilinçlendirmede önemli etmenlerdir (Koot ve Heydelberg, 2003, s. 4). Bu nedenle hem MATRA Projesinde hem de T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen hasta haklarının uygulamasında kitle iletişim araçlarının kullanımı önemli yer tutmuştur. Türkiye'de ve Slovakya'da hem geleneksel medya araçları (gazete, dergi, radyo) hem de diğer medya araçları (web ortamı, televizyon, açık hava ilanları) etkili bir şekilde kullanılarak halkın bilinçlendirilmesine katkıda bulunulmuştur.

MATRA Projesi kapsamında Hasta Hakları Ulusal Programı oluşturulmuş olup bu program proje faaliyetlerini yerine getirmek için ve sağlık hizmeti sağlayıcıları, tüketiciler, sivil ve kamu kurumları ve diğer kurumların iş birliğinin genel stratejisi için geliştirilen stratejik bir belge olmuştur. Programın amacı sağlık hizmetinin sunumu açısından toplumun haklarını uygulamasında ve anlamasında sivil oluşumu desteklemektir (Brazinova ve diğ., 2007, s. 498). Söz konusu belge eylem planları ve tavsiyeleri ile katkı veren tüm proje paydaşları ve proje ekibi tarafından hazırlanarak proje sonunda Sağlık Bakanlığı'na sunulmuştur. Geliştirilen stratejilerin uygulanmasını kolaylaştırmak ve projenin devamlılığını sağlamak amacıyla Hasta Hakları Birimi kurulmuştur (Brazinova ve diğ., 2007, s. 497). Türkiye'de ise 2003 yılında kabul edilen Hasta Hakları Yönergesi kaldırılarak eksikliklerin giderilmesi amacıyla 2005 yılında Hasta Hakları Uygulama Yönergesi kabul edilmiştir. Ayrıca hasta hakları kurulları (il, ilçe ve hastanelerde), hastanelerde hasta hakları birimleri, 100 yatak altı hastanelerde ise hasta hakları iletişim birimleri kurulmuştur.

Hasta haklarının en önemli ayaklarından biri olan hekim seçme hakkı hem Slovakya'da hem de Türkiye'de yasal düzenlemelerde yer almıştır. Ancak Slovakya'da yasal düzenlemelerde yer almasına rağmen hekim seçme ilkesi uygulamada kullanılamamaktadır (Brazinova ve diğ., 2007, s. 499). Türkiye'de ise farklı olarak bu temel ilke başarılı bir şekilde yürütülmektedir. Örneğin Türkiye'de Aile Hekimliği'ne ilk kez gidildiğinde Aile Hekimliği'nde yer alan

hekimlerden istenilen hekim seçilebilmektedir. Kişi eğer hekimini değiştirmek istediğinde belirli bir süre sonrasında değiştirebilmektedir.

Tablo 4: Temel Hasta Hakları Çerçevesinde Türkiye – Slovakya Karşılaştırması

Temel Hakları	Türkiye	Slovakya
Bilgilendirilmiş Rıza Hakkı	Tıbbi müdahalelerde hastanın rızası gerekir. Hasta küçük veya mahcur ise velisinden veya vasisinden izin alınır. Hastanın, velisinin veya vasisinin olmadığı veya hazır bulunmadığı veya hastanın ifade gücünün olmadığı hallerde, bu şart aranmaz.	Slovakya'da bilgilendirilmiş rıza hakkı en temel hasta haklarından bir tanesidir. Rıza hasta tarafından verilebileceği gibi hastanın rıza verme gücü yok ise hastanın yasal temsilcisi tarafından da gerçekleştirilebilir
Kendi Sağlığı ile İlgili Bilgi Alma hakkı	Hasta; sağlık durumunu, kendisine uygulanacak tıbbi işlemleri, bunların faydaları ve muhtemel sakıncaları, alternatif tıbbi müdahale usulleri, tedavinin kabul edilmemesi halinde ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçları ve hastalığın seyri ve neticeleri konusunda sözlü veya yazılı olarak bilgi istemek hakkına sahiptir.	576 sayılı sağlık hizmeti ve sağlık ile ilgili hizmetler hakkındaki kanunun 11. Maddesi bu hakkı ayrı bir hak olarak korumaktadır. Bu madde her bir bireyin kendi sağlık durumu hakkında bilgilendirilme hakkı olduğunu şart koşturmaktadır
Tıbbi Kayıtlara Ulaşma Hakkı	Hasta, sağlık durumu ile ilgili bilgiler bulunan dosyayı ve kayıtları, doğrudan veya vekili veya kanuni temsilcisi vasıtası ile inceleyebilir ve bir suretini alabilir. Bu kayıtlar, sadece hastanın tedavisi ile doğrudan ilgili olanlar tarafından görülebilir.	576 sayılı kanunun 18 ve 19. Maddeleri bu hakka adanmaktadır ve bu maddeler tıbbi kaydın tanımını vermektedir. Tıbbi kaydın gerçekleştirilmesi sağlık çalışanı için bir zorunluluktur
Gizlilik Hakkı	Hastanın, mahremiyetine saygı gösterilmesi esastır. Hasta mahremiyetinin korunmasını açıkça talep de edebilir. Her türlü tıbbi müdahale, hastanın mahremiyetine saygı gösterilmek suretiyle icra edilir.	Bütün sağlık çalışanların gizliliği onaylamakla yükümlüdürler. Sağlık Kanunu, profesyonel mahremiyet hakkını bir hasta hakkı olarak garanti eder.
Şikâyet ve Tazminat Hakkı	Hastanın ve hasta ile ilgili bulunanların, hasta haklarının ihlali halinde, mevzuat çerçevesinde her türlü müracaat, şikâyet ve dava hakları vardır.	Bu hak Slovakya'da çok bilinen ve oldukça kullanılan bir haktır. Hastanın şikâyeti resmi işleme koyması için birçok seçeneği bulunmaktadır. Bunlardan çoğu Sağlık Gözetim Yetkilisi ile birlikte gerçekleştirilmektedir. Hasta haklarının ihlali ile ilgili olarak 576 sayılı kanun 11. Madde içinde bu konudan bahsetmektedir. Haklarının çiğnendiği kanısına varan ya da hisseden hastanın mahkeme korumasına almaya çalışmak bir zorunluluktur

Kaynak: Hasta Hakları Yönetmeliği (1998) ve europeanpatients'forum raporu (2009)'ndan uyarlanarak tablolaştırılmıştır

Slovakya hasta hakları ile ilgili geniş yasal çerçeveye 2004 yılında kabul edilen sağlık reform paketinin 6 kanunu ve özellikle 2004/576 sayılı sağlık hizmeti ve sağlık ile ilgili hizmetler hakkındaki kanunlar ile kavuşmuştur. Bunun dışında Slovak Anayasası da hasta hakları ile ilgili ifadeler referans olmaktadır (europeanpatients'forum, 2009, s. 21). Türkiye'de de zaten var olan Hasta Hakları Yönetmeliği'ne ek olarak Hasta Hakları Yönergesi, Hasta Hakları Uygulama Yönergesi, Hekim Seçme Yönergesi ile konuya hassasiyet kazandırılmıştır.

Görüldüğü üzere her iki ülkedede hasta haklarının geliştirilmesi ile ilgili etkin rol oynayan kurumlar birbirinden farklılık göstermektedir. Slovakya'da sivil bir oluşumdan hem sivilleri hem de devleti etkileyen bir yön bulunurken; Türkiye'de ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar ile hem bağlı kuruluşları etkileyen hem de sivilleri etkileyen bir boyut söz konusudur. Ancak hasta odaklı yaklaşım temelinde düşünüldüğünde her ülke için bir önceki paternalist ilişki; hekimin hastayı bilgilendirdiği, olası alternatifleri sunduğu, bilgilendirilen hastanın aktif olarak kendi sağlığını koruduğu ve hastalık durumunda tedavi seçeneklerine karar verdiği iletişimsel bir modele (Brazinova ve diğ., 2007, s. 498) dönüştürülmek istenmektedir. Hasta hakları konusunda bu ilişki modelinin tüm ülkelerde gerçekleştirilmesi gereken ideal model olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de ve Slovakya'da hasta hakları uygulamasına hekimler ve hastaneler tarafından direnç gösterilmiştir. Ancak örneğin MATRA Projesinde bazı hastaneler projeye sonradan dahil olmuşlar ve hasta haklarının tehditkar olmadığı ve kendi meslektaşlarına karşı savunuculuk rolünü üstlenebileceklerini fark etmişlerdir (Koot ve Heydelberg, 2003, s. 5). Bu nedenle hasta haklarını hekim ya da hastanelere karşı bir girişim olmadığı bilinmelidir. Bu noktada hasta ile etkileşim içinde bulunan hekimlerin ve diğer sağlık çalışanlarının eğitiminde hasta hakları adı altında bir ders koyulmasının sağlık çalışanlarının iş yaşamında bu konuya aşina olmalarını ve daha saygılı yaklaşımlarını gerçekleştirebilir. Ancak yinede hasta haklarından bu kadar bahsederken sağlık çalışanlarının da hakları olduğunu vurgulamak yerinde ve yararlı olacaktır. Düzenlemenin tüm sağlık çalışanlarını kapsamaması da ayrıca önem taşımaktadır. Özellikle medyada yer alan hekim cinayetlerinde artış yaşanmasının önüne geçilmek isteniyorsa bu konu daha da hassasiyet içerisinde değerlendirilmelidir.

Türkiye'de Hasta Hakları Yönetmeliği adı altında bir düzenleme mevcut iken Slovakya'da ise Sağlık Kanunu ve mevcut anayasa hasta haklarına referans olmaktadır. Her iki ülke için de hasta haklarının yönetmelik düzeyinde ya da

diğer kanunlara referans noktası olarak değil de “kanun” seviyesinde düzenlemeye aktarılması konuya güç kazandıracağı düşünülmektedir.

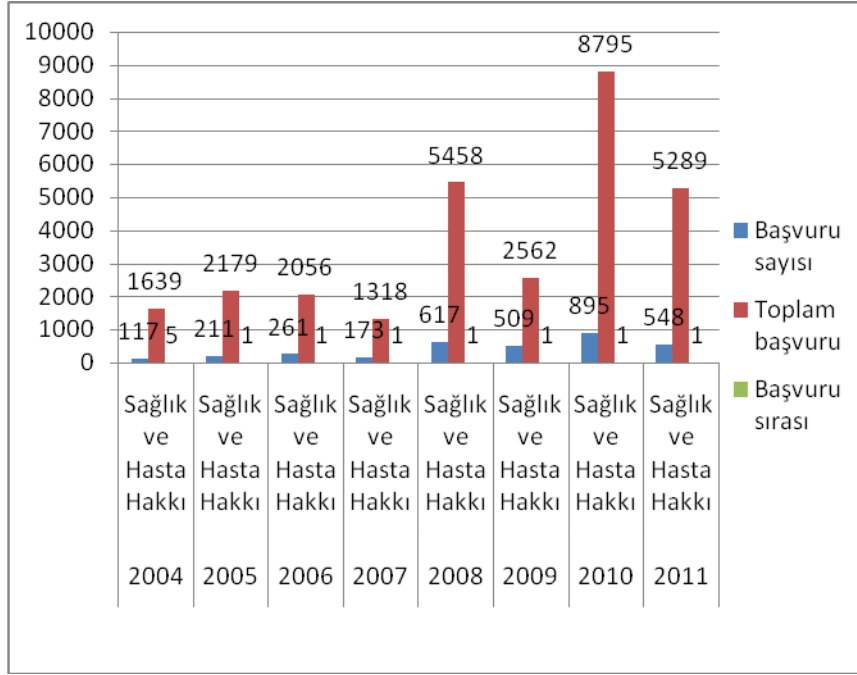
Bir diğer husus ise her iki ülkede bulunan azınlıkların bu haklara erişip erişemediği ile ilgilidir. Örneğin Slovakya’da sağlık sunumu düzenlemesinde kültürel farklılıklar ile ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır. Halbuki en azından Slovakya’da yaşayan iki büyük azınlık olan Macar ve Romanlar ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır (Brazinova ve diğ., 2007, s. 499). Türkiye’de de benzer olarak çeşitli azınlık grupların olduğu bilinmektedir. Bu grupların yoğun olarak yaşadığı yerlerde “kültürel tercüman” olarak görev yapacak kişiler buralarda bulunmalıdır.

Hasta hakları ve tıbbi etik konusunda sağlık çalışanlarının bilgisini güncellemek, bu alanda halkın bilgi dağarcığını geliştirmek, hakların etkili uygulanması açısından mekanizmaları ve yapıları tanıtmak tavsiye edilmektedir (Brazinova ve diğ., 2007, s. 499). Buna bağlı olarak Türkiye’de 2003’den beri uygulamaya aktarılan hasta hakları konusunda bu azimli çalışma kararlı bir şekilde devam ettirilmelidir. Çünkü ülkemizde vatandaşların hastaneleri yoğun bir şekilde kullandığını düşündüğümüzde hasta haklarının bilinmesinin önemi artacaktır. Özellikle dumansız hava sahası konusunda kullanılarak başarı elde edilen kamu spotlarının hasta hakları olgusunda da kullanılmasının yararları olacağı düşünülebilir.

Hastanelerde oluşturulan hasta hakları birimleri hastaneye tedavi amacıyla gelen hasta için önemli bir husustur ama uygulamada hasta haklarını gerçekleştirmede paydaş örgütleri güçlendirebilmek amacıyla hasta hakları birimine paydaşları mobilize etmek için daha fazla güç garanti edilmelidir (Brazinova ve diğ., 2007, s. 499). Yani hasta hakları birimleri sadece hastane ile sınırlı kalmayıp hasta hakları ile ilgili diğer örgütlerle iş birliği yaparak örgütlerin bu konuda güçlendirilmesini gerçekleştirmelidir.

Türkiye ile ilgili olarak T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından hazırlanan İnsan Hakları Bülteni istatistiklerinde ihlal iddialarının hak konularına göre dağılımına baktığımızda Sağlık ve Hasta Hakkı’nın 2004 yılı hariç tüm yıllarda 1. sırada yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 5: Türkiye’de Sağlık ve Hasta Hakkı İhlalleri

(Kaynak: İnsan Hakları Başkanlığı 2004 – 2010 istatistiklerinden uyarlanarak grafiğe dökülmüştür)

2004 – 2007 yılları arasındaki şikayetler, hastanelerde yaşanan ilgisizlik, kötü tedavi koşulları, yoğun kuyruklar, hijyen sorunları, yanlış tedavi ve teknik imkansızlıklar gibi hususlardan kaynaklanmaktadır. 2010 ve 2011 yılındaki şikâyetlerin genel nedeni ise; hastalara gerekli özenin gösterilmemesi, sağlık hizmetlerinin gereği gibi verilmediği, ceza evlerinde sağlık şartlarının yeterince karşılanamadığı, yanlış teşhis konulması ve yanlış tedavi sonucu ortaya çıkan sorunlar, hastalık nedeniyle askerlik görevinden muaf tutulma talepleridir. Her ne kadar görülen tablo olumsuz bir imge yaratıyor olsa da bireylerin haklarını arama konusunda başvuru mekanizmalarını kullanmış olması hasta haklarının uygulamaya aktarılmasında başarılı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Yine Sağlık Bakanlığı hasta hakları birimlerine yapılan 2004 – 2009 yılları arasında 377.000 başvuru yerinde ya da hasta hakları kurullarında çözüme kavuşturulmuştur. 2010 yılı içerisinde ise 142.623 başvuru çözüme kavuşturulmuştur. Başvurulara 184 SABİM ve internet portalının kullanılması başvuru sayısının yüksek rakamlarla ifade edilmesinde etkili olmuştur. Yapılan

başvurular göz önünde tutulursa bireylerin yine hasta hakları konusundaki bilinç düzeyinin bir önceki yıllara göre artış gösterdiği söylenebilir.

Gruskin ve Tarantola (2002), uluslararası insan hakları yasası çerçevesinde devletlerin haklara saygı göstermek, hakları korumak ve yerine getirmekle yükümlü olduklarını vurgulamaktadır (Brazinova ve diğ., 2007, s. 499). Buna bağlı olarak uluslar arası arenada ve Türkiye’de hasta haklarının var olmadığı, uygulanmadığı bir hasta – sağlık kuruluşu, hasta – sağlık çalışanı ilişkisinin olması olasılığı artık gözükmemektedir. Kaldı ki hasta hakları hastanın sağlık çalışanı ve kuruluş karşısındaki eşitsiz konumunu eşit konuma getirmeyi amaçlamak için uygulanmaktadır.

KAYNAKLAR

- ACN (Active Citizenship Network). (2002). European Charter of Patients' Rights, Rome
- Akdur, R. (1997). Çağımızda Hasta-Sağlık Çalışanları İlişkileri ve Hasta Hakları, Tıbbi Etik Dergisi, 5, s. 43-49.
- Aydın, E. (2004). Rights of Patients In Developing Countries: The Case of Turkey, J Med Ethics, 30 (6), s. 555-557
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1948). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 217 A (III) Sayılı Karar
- Brazinova, A., Jansk, E. ve Jurkovi, R. (2004). Implementation Of Patients' Rights In The Slovak Republic, Eubios Journal of Asian and International Bioethics, 14, s. 90-91
- Brazinova, A., Heydelber, E., Koot, J., Rusnakova, V. ve Rusnak, M. (2007). Stakeholder Approach in Strengthening The Patients' Rights In The Slovak Republic, Bratisl Lek Listy, 108 (12), s. 495 – 500
- eupeanpatients'forum. (2009). “Patients’ Rights in the European Union”, http://www.eupatient.eu/Documents/Projects/Valueplus/Patients_Right_s.pdf, Erişim Tarihi: 23.02.2012
- Geçtan, E. (2010). Zamane, İstanbul, Metis Yayınları.
- Güvercin, C. H. (2007). Türkiye'deki Gelişimi Açısından Hasta Hakları Kavramı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi.
- Hasta Hakları Uygulama Yönergesi. (2005). Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 26.04.2005 ve 3077 sayılı Makam Oluru
- Hasta Hakları Yönetmeliği. (1998). T.C. Resmi Gazete, 23420, 01.08.1998, s. 67-76.
- Koot, J., ve Heydelberg, E. (2003). Patients' Rights in the Slovak Republic Matra Project Best Practices.
- Oğuz, N. Y. (1997). Hasta Hakları Alanındaki Gelişmeler ve Değişen Değerler. Türkiye Klinikleri Tıbbi Eti, 5, s. 50-55.
- Önal, G. (2012). Hasta Haklarının Anatomisi. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3 (1), s. 7-14.
- Özel, Ç., ve Özcan, B. G. (2007). Kişilik Hakları - Hasta Hakları Bağlamında Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Çıkan Hukuki İlişkide Hekimin Hastayı Aydınlatma Yükümlülüğü ve Aydınlatılmış Rızaya İlişkin Bazı Değerlendirmeler, Hacettepe Sağlık Dergisi, 10 (1), s. 49-73.

- Paine, T. (1998). İnsan Hakları, (M. O. Dostel, Çev.), İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Saraçoğlu, G., Tokuç, B., Güler, F. ve Gül, H. (2010). Evaluation of Patient Rights Practices In A Developing Country: The Edirne Model For The Implementation Of Patient Rights In Turkey, *Journal of Medical Ethics*, 36 (8), s. 488-493
- T.C. İnsan Hakları Başkanlığı. (2012). İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Verileri (2012/1 Mart), T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- T.C. İnsan Hakları Başkanlığı. (2011). İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Verileri (2011/1 Şubat), T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- T.C. İnsan Hakları Başkanlığı. (2010). İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Verileri (2010/1 Şubat), T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- T.C. İnsan Hakları Başkanlığı. (2008). İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler (2008/1 Mart), T.C. İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- T.C. İnsan Hakları Başkanlığı. (2008). İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Verileri (2008/1 Ekim), T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- T.C. İnsan Hakları Başkanlığı. (2008). İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Verileri (No: 2008/1), T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi. (1960). T.C. Resmi Gazete, 10436, 19.02.1960
- Türk Dil Kurumu, (2012): “Hak Kavramı”, www.tdk.org.tr , Erişim Tarihi: 22.03.2012
- Türk Tabipler Birliği. (1998). Hekimler Meslek Etiği Kuralları 10-11 Ekim
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı ve İnsan Hakları Başkanlığı, (2004), İnsan Hakları İhlaline İlişkin İstatistik Çalışması, T.C. İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı ve İnsan Hakları Başkanlığı, (2005), İnsan Hakları İhlaline İlişkin İstatistik Çalışması, T.C. İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı ve İnsan Hakları Başkanlığı, (2006), İnsan Hakları İhlaline İlişkin İstatistik Çalışması, T.C. İnsan Hakları Başkanlığı, Ankara

Ünsal, A., Bulucu, G. D., Kura, E. ve Ercan, Y. (2011). Poliklinik Hizmeti Alan Hastaların Hasta Haklarına İlişkin Bilgi Düzeyleri, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 6 (17), s. 27-40.

1917 Yılı Ortalarında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan Çekilmesinin Sağlanması Teşebbüsü'

The Initiative of Insuring Ottoman State's Withdrawal from World War I in mid-1917.

*İsmail KÖSE**

ÖZET

Dünya Savaşı devam ederken, 1917 yılının başından itibaren ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi kaçınılmaz hale gelmişti. Nisan ayı başında ABD, Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan ederken Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a savaş ilan etmemeyi çıkarlarına uygun gördü. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmemesinin en önemli nedeni Osmanlı topraklarındaki Amerikan müesseseleri ile Amerikalı misyonerlerin faaliyetleriydi. Bir savaş ilanı kazançtan çok kayba neden olacaktı. Amerikan Hükümeti'nin bu planına karşın, 20 Nisan'da Babiâli'nin isteği ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler sonlandırıldı. Diplomatik ilişkilerin sonlandırılmasından yaklaşık bir ay sonra ABD'de Osmanlı Devleti'nin İtilaf Blok'undan ayrılarak savaştan çekilmesinin sağlanması gündeme geldi. Teşebbüsün öncülüğünü I. Dünya Savaşı'nın ilk iki yılında İstanbul'da büyükelçi olarak görev yapmış olan Henry Morgenthau üstlenmişti. Siyonistlerin ve İngiltere'nin savaş planları ile Filistin'i işgal niyetleri bu teşebbüsün başarılı olmasını engelledi ve aynı yılın sonunda İngiltere Filistin'i işgal ederek ileride kurulacak Yahudi Devleti için ilk adımı attı.

ANAHTAR KELİMELE

Henry Morgenthau, Balfour, Filistin, Barış girişimi, Osmanlı Devleti, Siyonistler

¹ Bu makale, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ yönetiminde hazırlanmış bulunan *"Türk-Amerikan Diplomatik İlişkilerinin Yüksek Komiser Amiral Bristol'un Günlük ve Raporlarına Yansımaları (1917-1927)"* konulu doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi.

ABSTRACT

While WWI was going on, at the beginning of 1917, declaration of war to Germany by USA was an inevitable case. In April USA declared war to Germany and Austrian Hungarian Empire yet it was for the interest of USA not to declare war to Ottomans and Bulgaria. The most important reasons made USA not to declare war to Ottoman State; were American institutions and activities of American missionaries in Ottoman Lands. Declaration of war will harm American interests. Despite this plan of American Government, in April 20 by the demand of Sublime Porte diplomatic relations of both countries ruptured. About one month after the interruption of diplomatic relations, it is planned to separate Ottomans from Germany and withdraw from the war. Henry Morgenthau, former USA ambassador to Istanbul was the banner bearer of this attempt. Zionist and British war plans and the intention to occupy Palestine made this attempt stubborn. At the end of the same year Palestine was occupied by Britain. Thus the first step for a Jewish State was taken.

•

KEY WORDS

Henry Morgenthau, Balfour, Palestine, Peace initiative, Ottoman State, Zionists

GİRİŞ

Almanya'nın denizaltı saldırılarını durdurmayı reddetmesi, zorda olan İngiltere ve Fransa'nın kışkırtması ve ABD'deki savaş lobilerinin teşviki ile Amerika Birleşik Devletleri'nin 1917 yılı başında önce Almanya'ya daha sonra da Avusturya'ya savaş ilan etmesiyle İttifak Devletleri arasındaki cephe genişlemiş oldu. İlk anda ABD, Almanya ve Avusturya'yı düşman ilan etmiş fakat diğer iki İttifak üyesini, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ı aynı kategoriye koymamıştı. Fakat Almanya'nın baskısı sonucu 20 Nisan 1917 tarihinde Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi Bey'in isteğiyle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler resmen kesilmişti. Diplomatik ilişkiler kesildiği esnada İstanbul önlerinde bulunan Amerikan Donanmasına ait *Scorpion*² adlı savaş gemisi belirlenen süre içerisinde Türk karasularını terk etmediği için savaş süresince harp ekipmanları sökülerek İstanbul'da bekletildi.

ABD'nin katılımı ile savaşın dengesi İtilaf Devletleri lehine değişmiştir. Fakat güç dengesindeki bu etkili kaymaya rağmen İtilaf Bloku belirtilen aylarda savaşın kazanılacağından emin değildir ve İttifak Cephesinde gedik açılması ya da en azından cephenin zayıflatılması için çareler aranmaya başlanmıştır. Bu arayışlar esnasında İstanbul Eski Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun fikir babalığını yapmış olduğu bir teşebbüs dikkati çeker. Plan, Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri kesildikten hemen sonra gündeme gelmiştir ve Osmanlı Devleti'nin savaş dışı bırakılmasını amaçlıyordu.

Bu amaçla plan Başkan Wilson'un onayına sunuldu. Başkan Wilson ve Dışişleri Bakanı Lansing teşebbüsün denemeye geçeceğine karar vererek, Morgenthau ile birlikte iki Siyonist Yahudi işadamını bu teşebbüsü başarıya ulaştırmakla görevlendirdi. Plana göre; Osmanlı Devleti İttifak Blok'undan kopartılarak ayrı barış imzalaması sağlanacaktı. İlk bakışta Osmanlı Devleti için de oldukça kabul edilebilir bir durum gibi görünen bu plan aslında savaş sonrasında uygulamaya konulacak yeniden yapılanmanın erken uygulaması niteliğindedir. Belirtilen teşebbüs İngiltere ve ABD'deki Siyonistlerin engellemesi nedeniyle başarıya ulaşamamıştır.

² Amerika'nın Almanya'ya resmen savaş ilan etmesinden sonra 10 Nisan 1917 tarihinde verilen nota ile Amerikan savaş gemilerinin 24 saat içinde Türk sularını terk etmesi istenmişti. *Scorpion* verilen sürede Türk sularından ayrılmadığı için alıkonulmuş üç subay ve 56 gemiciden oluşan mürettebat İstanbul'da kalmıştı. Bu nedenle Amerikalılar Osmanlı Devleti'nden kara yoluyla ayrılmıştı. *Scorpion*'un harp ekipmanı söktürülmüş, mürettebata diplomatik kurallar çerçevesinde nazik davranılmış, barış dönemindeki muamele yapılmıştı. *Scorpion* Haliç önünde demirliydi ve bir keresinde İngiliz denizaltıların fırlattığı torpido *Scorpion*'un birkaç metre uzağında infilak etmişti. Bkz. **New York Times**, "Kind to *Scorpion's Men*", August 26, 1918.

Amerikan Hükümeti'nin bu teşebbüsünün başarılı olması halinde, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık bir buçuk yıl önce savaştan çekilmesinin sağlanarak, son bir buçuk yılda uğramış olduğu insan ve toprak kayıplarının engellenebileceği akla gelebilir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, üç ABD temsilcisine verilen talimatta, İstanbul'daki Türk egemenliğinin sonlandırılması, azınlıklara bağımsızlıklarının verilmesi ve kapitülasyonların kaldırılmasının söz konusu dahi olamayacağına Türklere bildirilmesi ve bu konularda pazarlık yapılmaması istenmişti.

Teşebbüsün ABD'de Gündeme Gelmesi ve Planlanması

Türk Amerikan diplomatik ilişkileri 20 Nisan 1917 tarihinde kesildi. Mayıs ayı ortalarında ise ABD'nin İstanbul eski Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun (27 Kasım 1913-Şubat 1916) girişimleri ile Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti'ne destek sağlanabileceği de düşünülerek Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında ayrı bir barış yapılması için Babıâli ile temasa geçilmesi planlandı. Morgenthau böylece, İskenderun civarına bir grup Amerikan askeri çıkartılmasının ve Osmanlı toprakları bütün halinde tutularak savaştan sonra bir Suriye ve Ermenistan vesayeti kurulmasının mümkün olabileceğini düşünüyordu.³ Teşebbüs somutlaştırılmadan önce İstanbul'daki ABD Büyükelçisi Abram I. Elkus'un⁴ özel sekreteri M. Alsberg'in vermiş olduğu rapor ve bilgileri Dışişleri Bakanı Robert Lansing Başkan Wilson'a ilettili. Alsberg İstanbul'dan 6 Nisan'da ayrılmıştı ve bu tarihte henüz iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmemişti. Alsberg'in vermiş olduğu bilgilere göre; İstanbul'da ekonomik durum iflasın eşiğine gelmişti. Osmanlı Devleti için tek ümit Amerikan sermayesiydi. Ayrıca, savaştan sonra Almanya'nın vasal devleti haline gelmek istemeyen Türk Hükümeti barış görüşmelerine hazır görünüyordu. Alsberg; Babıâli'nin İstanbul'u, Mısır benzeri himaye altında olsa bile elinde tutmak için Filistin, Suriye ve Ermenistan'dan vazgeçmeye razı olduğunu düşünüyordu. Alsberg'e göre; Türklerin Almanların isteklerine istemeyerek de olsa boyun eğmesini sağlayan tek neden Alman zırhlıları Yavuz (*Goben*) ve Midilli (*Breslau*)'nun İstanbul önlerinde demirlemiş olması gerçeğiydi. ABD, Osmanlı Devleti'ne Almanya'dan ayrılarak barış için teklifte bulunursa ve iki Alman gemisi batırılırsa Osmanlı Devleti'nin savaştan

³ Jehuda Reinharz, "His Majesty's Zionist Emissary: Chaim Weizmann's Mission to Gibraltar in 1917", *Journal of Contemporary History*, S. 27, No: 2, Nisan 1992. s. 260.

⁴ ABD Elçisi A. I. Elkus tifüs hastalığına yakalandığı için diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra Haziran ayı başına kadar İstanbul'da kalmaya devam etmek zorunda kalmıştı. *New York Times*, "Let Elkus Remain", May 5, 1917. s. 5.

çekilerek barış imzalaması teşebbüsünün başarıya ulaşmasını mümkündür. ABD basınında da bu yönde haberler çıkıyordu.⁵

Görüldüğü gibi böyle bir girişimden en çok faydalanacakların başında ABD ve İtilaf Devletleri geliyordu. Çünkü 1917 yılı ortalarında İtilaf Devletleri'nin savaşı zaferle sonuçlandıracağı kuşkuludur. Her iki blokun vatandaşlarında savaş yorgunluğu ve bitkinliğinin başlamış olması bu tür girişimleri kaçınılmaz hale getirmişti. Teşebbüsün başarıya ulaşması halinde Alman cephesi güç kaybetmiş olacaktı. Alsberg'in söylediklerini Eski Büyükelçi Henry Morgenthau da teyit etmiş ve İsviçre'de bulunan Osmanlı kabine üyesi iki eski bakan ile belirtilen teşebbüsü görüşmek için İstanbul'a gitmeyi kabul edeceğini bildirmişti. Lansing, "böyle bir teşebbüsün başarı şansının ellide bir bile olsa denemeye değeceği" fikrindeydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi Bulgarları da ayrı barış imzalamaya teşvik edecekti.⁶ Lansing teşebbüsten İngiliz Dışişleri Bakanı A. Balfour'a da bahsederek Balfour'un olumlu görüşünü aldı. Bu esnada İsviçre'de bu amaca yönelik bazı çalışmaların yürütüldüğü bilinmekteydi. İngiliz Dışişleri Bakanı, İsviçre'nin casuslar ile dolu olduğunu söyleyerek planın uygulanmasında Mısır'ın üs seçilmesinin daha uygun olacağını belirtti. Balfour'un önerisi kabul edildi.⁷ Planın uygulanması için Başkan Wilson'un nihai kararı ve onayı beklenmeye başlandı.⁸ Amerikan Hükümet yetkilileri Osmanlı Devleti ile ayrı barış imzalanabileceği ihtimalini denemeye karar vermişti. ABD arşivlerindeki belgelere göre; bu dönemde İtilaf Blok'u savaştan zaferle çıkacağından emin değildi ve zaferi garanti altına almak için İttifak Blok'u cephesinde gedik açarak çatlak oluşturmaya çalışmaktaydı.

Bu esnada ABD'de bulunan Balfour her ne kadar Lansing'in planını olumlu karşılamış ise de, aynı tarihlerde İngiliz Kraliyet Savaş Konseyi'nde, İngiltere zafer kazanırsa savaşın temel amaçlarından bir tanesinin Osmanlı Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılması olacağını ilan etmişti. Arabistan,

⁵ **New York Times**, "Turks Ready to Open Dardanelles to All", May 10, 1917. s. 4; **New York Times**, "Elkus Arrives at Berne", June 4, 1917. s. 2; Benzer ifadeler İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında da yer almaktadır. Bkz. *Peace Negotiations With Turkey*, **British War Cabinet Records** "BWCR" olarak kısaltılacaktır), G.T. 2648, Secret, November 1917. s. 2.

⁶ Reinharz, a.g.m., s. 261; Haziran ayında ise; A. I. Elkus'un ABD'ye dönerken Viyana'da Avusturya-Macaristan Hükümeti ile görüşerek savaştan çekilmeleri karşılığında ABD'nin Avusturya'ya 2.000.000.000\$ kredi açacağını söylediği söylentisi yayılmıştı. Elkus Amerika'ya vardığında bu iddiaları ilk defa duyduğunu söyleyerek yalanladı. **New York Times**, "Ambassador Elkus Denies Berlin Tale", July 5, 1917. s. 5.

⁷ Reinharz, a.g.m., s. 262.

⁸ *The Secretary of State to President Wilson*, Washington, May 17, 1917. **Papers Relating to Foreign Relations of US** (bundan sonra "PRFRUS" olarak kısaltılacaktır.) **1917, Supplement 2 to the World War I, C. II**, Washington: Government Printing Office, 1932. s. 17-19.

Dicle-Fırat arasındaki bölge, İstanbul, Suriye, Ermenistan ve Anadolu'nun güney kısımları Türklerden alınacaktı. Türk Devleti bundan sonra yaşamaya devam edebilirse Anadolu'nun kalan kısmında İtilaf Devletlerinin sömürgesi olarak varlığını belki sürdürebilecekti.⁹ Balfour'un belirttiği savaş amaçları daha sonra Başbakan Lloyd George tarafından da tekrarlanmıştır.

Plan 18 Mayıs'ta Wilson'a iletilmiş ve diğer İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından da uygun görülmüştü. Wilson da, Osmanlı Devleti'nin savaştan ayrılması ile Almanya'nın daha kolay teslim olacağını umuyordu. Üç Yahudi, Harvard Üniversitesi Hukuk Profesörü Dr. Felix Frankfurter, New Yorklu işadamı Elihu Lewin Epstein ve İstanbul Eski Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun birlikte bu gizli görevi üstlenmesine karar verildi. Görev gizli tutularak, kamuoyuna Filistin'deki Yahudilere karşı yapılan baskıların sona erdirilmesi amacıyla gerçekleştirileceği bilgisi sızdırıldığı için gazeteler de bu yönde haberler yayınlıyordu.¹⁰ Hedef saptırma operasyonu da başarıyla tamamlanmıştı. Morgenthau'nun yol arkadaşları Frankfurter ve Epstein, aynı zamanda koyu Siyonistlerdi. Morgenthau her ne kadar anılarında "Siyonist taraftarı olmadığını" iddia etse de,¹¹ 1914 yılında Filistin'e gerçekleştirmiş olduğu yolculuğunda Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa ile görüşmüş ve "Siyonistlerin Osmanlı İdaresi ile (İttihat Terakki) anlaşarak amaçlarına ulaşmasının yakın olduğunu" söylemişti.¹² Ayrıca İstanbul'daki Büyükelçiliği esnasında Filistin'e yerleşen Siyonist Yahudilere önemli miktarda yardım sağlamıştı.¹³ Morgenthau ve yol arkadaşlarına verilen talimatta, heyetin İstanbul'a ulaştıktan sonra; İstanbul'daki Türk egemenliğinin sona ereceği ve

⁹ *Mr. Balfour's Statement on Foreign Policy to the Imperial War Council*, **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. II, a.g.e., s. 20-23; **Chicago Daily Tribune**, "Premier Tells Britain's Aims; Kaiser Must Yield Conquests", January 6, 1918. s. 1.

¹⁰ F. W. Brecher, "Revisiting Ambassador Morgenthau's Turkish Peace Mission of 1917", **Middle Eastern Studies**, S. 24, No 3, Temmuz 1988. s. 357; **New York Times**, "Warns of New Atrocities" May 17, 1917. s. 5; **New York Times**, "Diversions of the Turk", May 25, 1917. s. 10; **Washington Post**, "Removal of Papal Seat to Jerusalem not Probable", June 3, 1917. s. E4; *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120-21; Reinharz, a.g.m., s. 262.

¹¹ Henry Morgenthau, in Collaboration with French Strother, **All In A Life Time**, New York: Doubleday, Page & Company, 1922. s. 385-390; Morgenthau, daha sonra Bölge Hahambaşı'nın Siyonist propaganda yaptığı gerekçesi ile New York Özgür Sinagog Derneği Başkanlığından istifa edecektir. **New York Times**, "Quit Because of Zionism", March 7, 1919. s. 18.

¹² William Yale, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", **World Politics**, S. 1, No 3, April 1949. s. 309; İttihat Terakki ileri gelenlerinin böyle bir niyetlerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Tarihi hadiselerin seyri bu söylemin Morgenthau'nun kurgusu olmasının akla daha yakın olduğunu göstermektedir.

¹³ Reinharz, a.g.m., s. 261.

Osmanlı idaresindeki milletlerin bağımsızlıklarına kavuşacakları gibi konularda taviz vermemesi istenmişti.¹⁴

ABD'nin Mısır'daki temsilcisi William Yale de, Morgenthau ile benzer olarak, 1917 yılında Mısır'da bulunan İngiliz İstihbarat Şefi General Clayton'nun, "İttihat Terakki'nin savaştan önce Siyonistlere Filistin'de isteklerini gerçekleştirme hakkı sağlamaya söz verdiğini" söylediğini iddia etmektedir.¹⁵ W. Yale, barış girişimi ve üç Yahudi'den oluşan Amerikan Heyeti ile ilgili olarak şu bilgiyi verir; Morgenthau, yola çıkmadan önce Amerika'daki Siyonist Justice Brandise'a gizli görevinden ve Türkler ile ayrı barış teşebbüsünden bahsedince, İngiltere'deki Siyonist lider C. Azriel Weizman girişimden haberdar olmuştu. Weizman'ın sahip olduğu diğer önemli ve çok gizli bir bilgi de, İngiliz güçlerinin 1917 yılı bitmeden Filistin'i işgal planıydı.¹⁶ Belirtilen amaçla Filistin cephesindeki İngiliz saldırıları yoğunlaşmıştı.¹⁷

Azriel Weizman'ın Girişimi ile Teşebbüsün Engellenmesi

Morgenthau ve arkadaşlarının teşebbüsünü öğrenen Weizman ve diğer Siyonistler, İngiltere'nin Filistin'i işgal etmesinin Siyonist davasına daha çok hizmet edeceği düşüncesiyle İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un da desteğiyle İspanya'ya giderek önceden planlanmış bir tertiple Cebelitarık'ta İngilizlere ait olan bir kalede Amerikan Heyeti'ni beklemeye başladılar.¹⁸ Amerika'daki Siyonist Louis Brandeis, Weizman'ı Morgenthau'nun planı hakkında bilgilendirmiş ve Dışişleri Bakanı Lansing'i, Weizman'ın heyetle Cebelitarık'ta buluşması için İngiltere adına görevlendirilmesini İngiliz meslektaşından istemeye razı etmişti.¹⁹ Kurulmuş tertipten habersiz olarak 4

¹⁴ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120-21.

¹⁵ Yale, a.g.m., s. 309.

¹⁶ *Situation in Turkey*, **BWCR**, secret, 15/11/1917, G.T. 2630, File Number: 0.1/132/377 s. 3-5; Morgenthau öncülüğündeki girişim başarısızlığa uğradıktan sonra, 6 Eylül 1917 tarihinde Filistin Cephesine sevk edilecek cephanenin bulunduğu Haydarpasa Garı'nda büyük bir patlama meydana geldi. Patlamada, Filistin'de savaşmakta olan askerlere gönderilecek savaş malzemesi ve silahlar tamamen tahrip oldu. Bu nedenle patlamanın Filistin Cephesindeki mağlubiyette büyük payı vardır. Patlamanın bir askerin cephane sandığını yere sertçe vurmasından çıktığı ya da İngiliz uçaklarının bombalaması ile gerçekleştiği söylendi. Oysa, 15 Haziran 1924 tarihinde ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile dönemin İngiliz İstihbarat görevlisi M. G. Pears arasında geçen görüşmede Pears, Haydarpasa'daki patlamanın bir İngiliz tarafından; emin olmamakla birlikte daha kuvvetle muhtemel bir Ermeni casus tarafından gerçekleştirildiğini itiraf etmiştir. Bkz. **Library of Congress Manuscript Division** (bundan sonra "**LCMD**" olarak kısaltılacaktır.), **The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary**. Confidential, June 15, 1924. s. 1-2.

¹⁷ **New York Times**, "*Turks Fight Well But are Defeated*", May 3, 1917. s. 3; **New York Times**, "*Offers Army of Crusaders*", May 6, 1917. s. 9; **New York Times**, "*Turks Drive 8.000 Jews from Jaffa*", May 8, 1917. s. 3.

¹⁸ Reinharz, a.g.m., s. 264-65.

¹⁹ age., s. 266.

Temmuz'da Weizman'ın hazır bulunduğu İngiliz kalesine davet edilen Morgenthau ve arkadaşları ile burada bir görüşme gerçekleştirildi. Morgenthau ve Frankfurter'in Dışişleri Bakanlığına Madrid'den göndermiş oldukları rapora göre; görüşmede planlanan girişimin uygun olup olmadığı ele alınarak, sonuç üçer madde halinde somutlaştırılmıştı;

- A - Enver Paşa'nın Alman taraftarlığına karşın, Cemal Paşa ve Cavit Bey'in Almanlardan daha ziyade İtilaf Blok'una yakın durması,
- B - Bağdat'ın düşmesi ile zafer ümitlerinin kaybolması.
- C - Osmanlı topraklarındaki açlık, yokluk tehlikesi ve savaş dolayısıyla alınan yaklaşık 250 milyon İngiliz Sterlini borcun artık ödenemeyecek hale gelmiş olması, planlanan barış girişiminin başarıya ulaşabileceğini gösteren olumlu işaretlerdi.²⁰ Özellikle Weizman tarafından ileri sürülen olumsuz görüşler ise şu şekilde ifade edilebilir:
 - a - Böyle bir girişim askeri başarılar ile desteklenmedikçe İstanbul'un ümitlerini artıracak, İtilaf Devletleri'nin zayıflığı olarak yorumlanacaktı.
 - b - Türk hatları çözülmek üzere idi ve bu yüzden bahsedilen teşebbüste dikkatli olunmalıydı.
 - c - Ayrıca İngiliz Hükümeti Türklerin egemenliğinde yaşayan ulusları, özellikle Ermenileri bağımsız hale getirmek ve Toros Sıra Dağları'nın güneyindeki bölgeyi işgal etmek niyetindeydi.²¹

Barış teşebbüsü bu planın uygulanmasını imkânsız hale getirecekti. Askeri güç kullanımı belirtilen teşebbüsün başarıya ulaşmasının en iyi yoluordu. Fakat İtilaf Devletleri şuanda böyle bir saldırıda bulunacak imkânlardan da yoksundu. Amerikan Devleti Türkler ile savaşmak üzere asker gönderirse bahsedilen teşebbüs başarıya ulaşacaktı. Weizman'ın Amerikan askerlerinin Osmanlı topraklarının işgaline yardımcı olması teklifine karşın, Morgenthau ve Frankfurter kendisine, "Amerika ile Osmanlı Devleti arasında savaş durumu bulunmadığını" hatırlattı.²²

Kale'deki toplantıda Weizman İngiliz Hükümetini, E. Weyl ise Fransız Hükümetini temsil etmişti. Görüşme sonrasında, Morgenthau, Epstein ve Frankfurter, Weizman ile diğer Siyonist arkadaşları tarafından kararlarından

²⁰ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State, Madrid, July 8, 1917. PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I, C. I, a.g.e., s. 121-22.*

²¹ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State, Madrid, July 8, 1917. PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I, C. I, a.g.e., s. 121-22.*

²² *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State, Madrid, July 8, 1917. PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I, C. I, a.g.e., s. 121-22.*

vazgeçirilerek bu barış girişiminin sonuçsuz kalması sağlandı.²³ Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda, Morgenthau'nun Büyükelçiliği döneminde İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde görev yapan Ermeni asıllı Arshag K. Schmavoniyani'nin getirmiş olduğu haberlerin ve İstanbul'daki mevcut durumun uygun olmadığı bildirildi.²⁴ Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, Rusların içinde bulunduğu karışıklığın ortaya çıkardığı durum dolayısıyla İstanbul ile barış görüşmesine girilmesi için doğru zaman olmadığına karar verildiği rapor edildi.²⁵

Teşebbüsün başarısızlığa uğraması üzerine ABD Hükümeti geri adım attı. 14 Temmuz tarihinde Dışişleri Bakan Vekili Frank L. Polk, Morgenthau'yu sert bir dille uyararak, kendisine Türkiye (Osmanlı Devleti) ile barış görüşmelerine girmek gibi bir görev verilmediğini söyledi. Aslı görevinin Filistin'deki Yahudiler ile ilgilenmek olduğu ifade edildi. Türkiye'nin uluslararası durumu ile ilgili hiçbir yerde ve şartta kesinlikle ABD'yi bağlayıcı ifadeler kullanmaması ve vakit kaybetmeksizin Frankfurter ile birlikte hemen Kahire'ye gitmesinin emredildiği bildirildi.²⁶ Böylece, büyük ümitler bağlanan bu barış

²³ Yale, a.g.m., s. 314-315, 320; F. W. Brecher, Barış Misyonu'nun başarısız olmasının nedeninin W. Yale'nin iddia ettiği gibi Siyonist etkisi olmadığını kaydeder. Brecher, Morgenthau'nun İstanbul'daki görevinden ayrılıp 1916 yılında ABD'ye dönüşünden sonra İttihat Terakki'nin kendisi ile Filistin'i satma pazarlığı yaptığı söylentisini yayması nedeniyle İstanbul'da istenmeyen adam *persona non-grata* ilan edilmiş olması ve elçilik çalışanı Ermeni Schmavoniyani'nin Cebelitarık'ta kendisine ilettiği İstanbul'daki mevcut durum raporunun etkili olduğunu, Albay Edward House'un Wilson'u böyle bir girişimde bulunmaya sevk ettiğini fakat aslında Wilson'un adı geçen teşebbüsü çok da umursamadığını kaydetmektedir. Bkz. Brecher, a.g.m., s. 357-362; Dönemin olaylarının gelişim örgüsü ve ABD arşiv belgelerindeki bilgi kırıntıları W. Yale'nin kaydının doğru olma ihtimalini yükseltmektedir. 18 Ağustos 1917 tarihinde *New York Times*'ta Dışişleri Bakanlığı'na dayandırılarak verilen habere göre; Morgenthau'nun liderliğindeki misyonun bir amacının Filistin'in İngilizler tarafından işgal edilmesi ve Filistin'de bağımsız Siyonist Yahudi Devleti kurulması iken, diğer amacın da Filistin cephesindeki Türk yetkililerle görüşülerek Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesinin sağlanmasıydı. Bu haber Yale'nin ileri sürmüş olduğu iddialar ile örtüşmektedir. Bkz. *New York Times*, "Send to Sound Turkey? Rumor in Washington that Morgenthau Goes on a Peace Mission", August 18, 1917. s. 8; Orta Doğu alanında uzman olan Yale, 1917-1918 yılları arasında ABD'nin özel ajanı olarak Mısır'da görev yapmış olduğu için hadiseleri şahsen yakından gözlemlene imkanı bulmuştur. Bkz. *Report of the Special Agent at Cairo (Yale)*, Cairo, March 4, 1918. **PRFRUS 1918, Supplement 1 to the World War I**, C. I, Washington: Government Printing Office, 1933. s. 241-244.

²⁴ İngiliz Savaş Kabinesi raporlarında her ne kadar Weizman'ın adı açık olarak yazılmasa da, Filistin'in işgal edilerek burada Yahudiler için Ulusal Vatan (*National Home*) tahsis edileceği kaydedilmektedir. Bu durum Yale'nin iddialarının haklılığını gösterir ve Mekke Şerifi Hüseyin liderliğindeki Arapların Osmanlı Devleti'ne isyan ederken nasıl kandırıldığını da ortaya koyar. Şerif Hüseyin daha sonra Mekke'den kovulacak ve oğlu Abdülmecit İstanbul'da Amerikan Yüksek Komiseri Bristol'dan İngiliz okulundan mezun olan küçük kardeşine Amerikan petrol şirketi *Standart Oil*'de iş bulması için ricacı olacaktır. Bkz. *Peace Negotiations With Turkey*, **BWCR**, G.T. 2648, Secret, 16 November 1917, s. 2; *Occupation of Jafa-Jerusalem Line*, **BWCR**, Secret, 9/10/1917, File No: 0.1/125/359. s. 1-2; **LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, War Diary**. Confidential, September 15, 1923.

²⁵ *The Special Agents (Morgenthau, Frankfurter) to the Secretary of State*, Madrid, July 8, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120; Reinharz, a.g.m., s. 266.

²⁶ *The Acting Secretary of State to the Special Agent (Morgenthau)*, Washington, July 14, 1917. **PRFRUS 1917, Supplement 2 to the World War I**, C. I, a.g.e., s. 120; Morgenthau ve Elkus'un Osmanlı

girişimi başarıya ulaşmamış oldu. Girişim başarılı olsaydı, Osmanlı Devleti için savaş yaklaşık bir buçuk yıl önce sona ermiş olacaktı. 1917 yılının sonunda İngiltere, Filistin'i işgal etmiştir.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı devam ederken ABD'nin 1917 yılında savaşa katılmasıyla dengeler İtilaf Bloku lehine değişmiş olmasına rağmen savaşın bu blok tarafından kazanılacağı halen kesin değildi. Belirtilen şartlar altında, Osmanlı Devleti'nin savaştan ayrılması ABD ve müttefiklerinin elini rahatlatacak bir girişim olarak değerlendirildi. Bu girişim başarılı olsa ve Osmanlı Devleti savaştan ayrılrsa da, toprak bütünlüğü muhafaza edilmeyecek ve Türkler İstanbul'dan çıkartılacaktı. Başkan Wilson belirtilen şartlar altında 1917 yılının ilk aylarında erken sayılacak bu barış girişim ile Osmanlı Devleti'ne yönelik savaş amaçlarını gerçekleştirmek niyetindeydi. Çünkü, müzakere ekibine verilen talimatta, Türklerin İstanbul'dan çıkması ve Ermeniler başta olmak üzere Gayrimüslimlerin bağımsızlıklarına kavuşturulması, başka bir deyişle Osmanlı Devleti'nin etnik temele dayalı parçalara ayrılması üzerinde pazarlık yapılmaması istenmişti. Görüldüğü gibi, Wilson idaresindeki Amerikan Hükümeti, 1917 Mayıs ayındaki bu barış girişimi ile savaş sonunda elde etmeyi planladığı kazanımları garanti altına almak niyetindedir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi ile Bulgaristan da zor durumda kalacak ve savaştan çekilecektir. Böylece İttifak Blok'unda önemli bir gedik açılması başarılmış olacaktı.

Siyonistlerin ve İngiliz Hükümetinin ABD'den farklı savaş amaç ve niyetleri taşımaları teşebbüsün başarısız olmasına neden olmuştur. Morgenthau'nun böyle bir barış heyeti içerisinde yer alması başarısızlığın diğer nedenidir. Çünkü tarihi hadiseleri kendi işine geldiği gibi kurgusal bir üslupla hikâye etmeyi bir yöntem olarak belirlemiş olan Morgenthau'nun Babıâli nezdinde güvenilirliği en alt düzeydeydi. Bu nedenle Morgenthau ve arkadaşları yolarına devam ederek İstanbul'a varmayı başarabilseler de, özellikle Morgenthau'nun kişiliği nedeniyle teşebbüsün başarıya ulaşabilme ihtimali kuşkuludur.

Devleti'nin savaştan çekilerek ayrı barış imzalaması için görüşmelerde buldukları İngiliz Savaş Kabinesi belgelerinde de kaydedilmiştir. Ayrıca, Balfour'un ve daha sonra Lloyd George'un söylediği Osmanlı Devleti'ne karşı İngiliz savaş amaçları ve işgal edilecek yerler yine Savaş Kabinesi raporlarında yer almaktadır. Bkz. *Peace Negotiations With Turkey*, **BWCR**, G.T. 2648, Secret, 16 November 1917, s. 1.

Sonuç olarak, her ne kadar başarısız olsa da 1917 yılındaki bu ayrı barış girişimi önemli bir teşebbüstür. Girişimin başarıya ulaşabilmesi halinde I. Dünya Savaşı'nın seyrinin değişeceğine kuşku yoktur. Şayet bu girişim başarılı olsaydı Filistin işgal edilmeyeceği, Suriye ve Musul kaybedilmeyeceği ve yüzbinlerce sivil ve askerın hayatını kaybetmeyeceği düşünülebilir. Fakat Amerikan Hükümeti'nin tüm bu 1917 Mayıs ayı sonrası savaşlarında kaybedilen toprakları Osmanlı Devleti'nden koparma niyetinin en az İngiltere kadar güçlü olduğu da hatırdan çıkartılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Brecher, F. W., "Revisiting Ambassador Morgenthau's Turkish Peace Mission of 1917", **Middle Eastern Studies**, S. 24, No 3, Temmuz 1988.
- Morgenthau, Henry, in Collaboration with French Strother, **All In A Life Time**, New York: Doubleday, Page & Company, 1922.
- Reinharz, Jehuda, "His Majesty's Zionist Emissary: Chaim Weizmann's Mission to Gibraltar in 1917", **Journal of Contemporary History**, S. 27, No: 2, Nisan 1992.
- Yale, William, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", **World Politics**, S. 1, No 3, April 1949.
- Chicago Daily Tribune**, "*Premier Tells Britain's Aims; Kaiser Must Yield Conquests*", January 6, 1918.
- New York Times**, "*Ambassador Elkus Denies Berlin Tale*", July 5, 1917.
- New York Times**, "*Diversions of the Turk*", May 25, 1917.
- New York Times**, "*Elkus Arrives at Berne*", June 4, 1917.
- New York Times**, "*Let Elkus Remain*", May 5, 1917.
- New York Times**, "*Offers Army of Crusaders*", May 6, 1917.
- New York Times**, "*Quit Because of Zionism*", March 7, 1919.
- New York Times**, "*Send to Sound Turkey? Rumor in Washington that Morgenthau Goes on a Peace Mission*", August 18, 1917.
- New York Times**, "*Turks Drive 8.000 Jews from Jaffa*", May 8, 1917.
- New York Times**, "*Turks Fight Well But are Defeated*", May 3, 1917.
- New York Times**, "*Turks Ready to Open Dardanelles to All*", May 10, 1917.
- New York Times**, "*Warns of New Atrocities*" May 17, 1917.
- New York Times**, "*Kind to Scorpion's Men*", August 26, 1918.
- Washington Post**, "*Removal of Papal Seat to Jerusalem not Probable*" , June 3, 1917.
- British War Cabinet Records**, *Peace Negotiations With Turkey*, G.T. 2648, Secret, November 1917.
- British War Cabinet Records**, *Peace Negotiations With Turkey*, G.T. 2648, Secret, 16 November 1917. **British War Cabinet Records**, *Occupation of Jafa-Jerusalem Line* Secret, 9/10/1917, File No: 0.1/125/359.

British War Cabinet Records, *Peace Negotiations With Turkey*, G.T. 2648, Secret, 16 November 1917.

British War Cabinet Records, *Situation in Turkey*, secret, 15/11/1917, G.T. 2630, File Number: 0.1/132/377.

Library of Congress Manuscript Division, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*. Confidential, September 15, 1923.

Library of Congress Manuscript Division, *The Papers of Mark L. Bristol-VI, War Diary*. Confidential, June 15, 1924.

Papers Relating to Foreign Relations of US, 1917, Supplement 2 to the World War I, C. II, Washington: Government Printing Office, 1932.

Papers Relating to Foreign Relations of US, 1918, Supplement 1 to the World War I, C. I, Washington: Government Printing Office, 1933.

Eğitimcilerin Organik Gıdalara Yönelik Algıları: Muş Ölçeğinde Bir Uygulama

The Factors That Affect The Opinions Of The Teachers Toward Organic Foods (An Example Of Muş City)

Ayşe SARITAS*
Seher ERSOY QUADIR**

ÖZET

Bu araştırma, Muş ilinin Malazgirt ilçe merkezinde 2010-2011 eğitim-öğretim yılında görev yapan 300 öğretmenin organik gıdalara yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Örneklemin çoğunluğu (% 83.0) organik gıdaları satın aldığını; bu grubun % 36.9'u haftada bir kez organik gıda alışverişi yaptığını bildirmiştir. Ayrıca grubun % 52.0'si organik gıda satın alırken genellikle yerel dükkanları; yiyecek grupları arasından da en çok (% 82.9) taze sebze ve meyveleri tercih etmiştir. Öğretmenlerin organik gıdalara yönelik görüşlerini içeren ölçek, faktör analizi ile belirlenen "Organik Gıdaların Sağlıklı Olduğuna Güvenme", "Organik Gıdaların Çevre Dostu Yöntemle Üretildiğine Güvenme", "Organik Üretimin Sınırlıklarının Farkında Olma", "Organik Gıda Üreticilerine Güvenme" olmak üzere dört kategori kapsamında incelenmiştir. Örneklem grubunun, her ne kadar organik ürünlerin sağlıklı (% 86.4) ve çevre dostu (% 82.0) yöntemlerle üretildiğine güvenseler ve sınırlıklarının farkında olsalar da (% 78.7) bu ürünleri üretenlere yeterince güvenmedikleri (% 38.7) saptanmıştır. Ayrıca öğretmenler arasından organik gıdaları satın alanların ($p<0.01$), kadınların ($p<0.05$) ve hane halkı geliri yüksek olanların ($p<0.05$) organik gıdaların sağlıklı olduğuna daha çok güvendikleri saptanmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Organik ürün, organik gıda, çevre dostu üretim, öğretmen, görüş ölçeği.

* Uzm., Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Bölümü, Beslenme Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, Konya, ayse.saritas@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Bölümü, Ev Yönetimi ana bilim dalı öğretim üyesi, Konya, seherers@gmail.com

ABSTRACT

This research has conducted in order to determine the attitudes of 300 teachers who had being working during 2010-2011 academic period in the centre of Malazgirt which is a town of Muş towards organic food. While most of the teachers (83%) who were included in the research were buying organic food, they had also stated that 39% of them does organic food shopping once in a week. Furthermore, 52% of this group had reported that when they do organic food shopping they prefer local groceries and also prefer fresh fruits and vegetables (84.6%) among the food categories. The scale regarding the attitudes of the teachers toward organic food had been analyzed based on four categories. These are 'Trust in that organic food is healthy', 'Trust in that organic food is prepared based on methods which are environmentally friendly', 'Be aware that organic production has constraints' and, 'Trust in organic food producers'. The sample group confirmed that even though organic products are thought as healthy (86.4 %), produced environmentally friendly methods (82 %) and, as constrained (78.7 %) but organic food producers are not considered as reliable (38.7 %). It has been also observed that who buy organic products ($p<0.01$), women ($p<0.05$) and who has household income is high ($p<0.05$) think that organic foods are healthy.

KEY WORDS

Organic product, organic food, environmentally friendly production, teacher, opinion scale.

GİRİŞ

Son zamanlarda tüketicilerin büyük çoğunluğu tarım ilacı, hormon ve diğer kimyasal kalıntılar nedeniyle gelecekte sağlık sorunları ile karşılaşabileceğini düşünmektedir. Üstelik onlar, özellikle doğal üretim mevsimi dışında üretilen ürünlerde (sera ve örtü altında yetiştirilen ürünler) sağlık açısından önemli boyutlarda kalıntı bulunduğuna inanmaktadır (Akgüngör vd., 1999: 58, 81). Bu nedenle az yada hiç böcek zehri kalıntısı olmadan yetiştirilmiş organik besinleri tüketme isteği ile organik gıdalara olan eğilimleri artmaktadır (Bourn ve Prescott, 2002: 22,23).

Aslında tüketicileri organik ürünleri satın almaya teşvik eden birçok faktör bulunmaktadır. Bu kriterler şu şekilde kategorize edilebilir (Bourn ve Prescott, 2002: 2,3):

1. Çevreye duyarlı olanlar,
2. Gıdalardaki kimyasal kalıntılar için endişe duyanlar,
3. Modern tarımla ilgili hümanistler,
4. Modern üretimle elde edilen gıdaların daha iyi ve lezzetli olduğuna inananlar.

Bu faktörleri daha ayrıntılı şekilde ifade etmek gerekirse; birincisi, çevreye zarar verme endişesidir. Çevre bilinci olan tüketiciler tarafından çevre kirliliğinin yaşamsal öneme sahip olduğu, önlenmezse ciddi problemlerle karşılaşılacağı bilinmektedir. Aynı tüketiciler, organik ürünlerin üretim, işleme, dağıtım ve pazarlama safhalarında çevreye dost bir politikaya sahip olduğunun farkındadırlar. Bu nedenle çevreye ve hayvan sağlığına duyarlı bireyler organik ürün tüketmeye yönelmiştir (Canavari vd., 2002: 228; Bakırcı, 2005: 74; Sarıkaya, 2007: 122; Kacur, 2009: 254). Hatta Schifferstein ve Ophuis (1998) tarafından Hollanda'daki organik gıda tüketiminin sağlıkla ilgili yanının araştırıldığı çalışmada, organik gıda satın alma kararını etkileyen faktörler arasında sağlıksal ve çevresel faktörlerin önemli olduğu görülmüştür. Azınlıkta kalan organik gıda alıcıları için sağlık daha önemli iken; büyük bir kısım için organik gıda alımında çevresel sebeplerin ön planda olduğu tespit edilmiştir (Aktaran: Bourn ve Prescott, 2002: 3).

Organik gıda satın almada olumlu etkiye sahip olan ikinci faktör; hormon ve kimyasal ilaç kalıntısı içermeyen organik gıdaların konvansiyonel gıdalara

göre daha sağlıklı olduğu yönündeki düşüncedir. Özellikle ebeveynler açısından çocuk sağlığı öncelikli öneme sahip olduğundan organik bebek ürünlerinde yoğun talep yaşanmaktadır (Demiryürek, 2004: 63; Shepherd vd., 2005: 354; Selimoğlu, 2009: 5).

Organik ürün tercihini etkileyen üçüncü faktör ise bazı tüketiciler için organik ürün satın almanın, hayatın bir parçası haline gelmesidir. Organik gıdalara duyarlı olan bu tüketiciler için organik ürün işareti; doğal ve kaliteli ürün, sağlığa ve çevreye duyarlı üretim anlamına gelmektedir. Bu nedenle organik gıdalar daha pahalı olmalarına rağmen organik etiketi bazı durumlarda tüketici için besleyici değerden bile daha fazla önem taşımaktadır.

Organik ürün satın almayı etkileyen dördüncü faktör de; tüketicilerin bu gıdaların daha lezzetli ve taze olduğuna dair genel bir kanaate sahip olmalarıdır (Shepherd vd., 2005: 352,354; Tolay ve Sönmez, 2006: 80). Nitekim Türkiye’de incire (Türk ve Karabayır, 2001), domates suyuna (Mercan ve Çopur, 2006) süte (Altuğ vd., 2008) ve ete (Alapala ve Ünal, 2009) dair tüketiciler üzerinde yapılmış araştırmalarda, organik şartlarda yetiştirilenlerin, inorganik şartlarda yetiştirilenlere göre daha üstün duyuşal özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak araştırmaların sonuçlarının böyle çıkmasını, daimi tüketiciler arasında organik ürünün tadının daha iyi olduğuna dair kanaat etkilemiş olabilir. Nitekim hem Schutz ve Lorenz (1976) hem de Johansson ve arkadaşları (1999) tarafından aynı türden organik olan etiketli ve etiketsiz sıradan sebzelerin tercih edilebilirliğini karşılaştırdıkları araştırmalarda organik etiketli olanların daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir. Böylece her iki çalışmada da tüketicilerin organik üretime karşı üstün beklentilerinin olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmalar, etiketin yiyecek kabul edilebilirliğine etkisini kanıtlamakta ve tüketicilerin gerçek tercihini ve beklentilerini etkilemektedir. Organik üretimin lezzetteki güçlülüğüne olan popüler inanıştaki diğer bir sebep ise organik üretimin tazeliğine duyulan güvendir.

Yukarıda ifade edildiği şekilde organik gıdaların tercih edilmelerini sağlayan olumlu faktörler olduğu gibi, satın alınmalarını zorlaştıran olumsuz faktörler de mevcuttur. Organik gıdaların tercih edilmesini engelleyen olumsuzluklardan biri de konvansiyonel gıdalara kıyasla 2 ile 10 kat daha yüksek fiyatla satılmasıdır. Bu nedenle ancak tüketicinin gelir seviyesi arttıkça, sertifikalı olan ürünler için fazla ödeme isteğinde bulunulduğu söylenebilir (Soler vd., 2002: 670,683; Altuğ vd., 2008: 981). Ayrıca ek ödeme yapılacağından dolayı organik ürünlerin lezzet ve raf ömrü konusunda geleneksel üründen daha üstün olması istenmektedir. Ancak organik ürünlerin

yetiştirilmesi ve muhafaza edilmesi sürecinde yapay katkı maddelerinin kullanımı söz konusu olmadığı için raf ömrü konusunda sınırlılıklar yaşanmaktadır. Üstelik organik ürünlerin görünüşünün muntazam ve cezp edici olmaması, bazı tüketicilerin organik ürünlere karşı olumsuz davranış geliştirmelerine neden olmaktadır (Canavari vd., 2002: 228; Shepherd vd., 2005: 352). Organik gıdaların mevsimlik olmaları da, bulunabilirliklerini ve uygun perakende marketlerinin kurulmasını zorlaştırmaktadır (Soler vd., 2002: 670). Her ne kadar büyük şehirlerde butik tarzı ekolojik ürün satan birkaç mağaza, bazı süper marketlerde özel standlar yer alsada hala tüketicilerin bu ürünlere ulaşma güçlüğü devam etmektedir (Kayahan, 2001: 26). Son yıllarda ülkemizde İstanbul, Antalya, Samsun, Eskişehir, Bursa, İzmir, Ankara, Konya illerinin bazı semtlerinde faaliyete geçmiş olan ve sayısı 15'i bulan organik ürün pazarları (Ataseven ve Güneş, 2008: 28; % 100 Ekolojik Pazar, 2011) büyük şehirlerin lüks semtlerinde kurulduğu için diğer semtlerdeki ya da civar ilçelerdeki tüketicilerin bu ürünlere ulaşması zorlaşmaktadır.

Organik gıdaların tercih edilmesini engelleyen diğer bir faktör ise sertifikalı organik ürün bilincinin tüketiciler arasında yaygın olmamasıdır. Diğer bir ifade ile çoğu tüketici, ekolojik ürünlerin özellikleri, üretim teknikleri, çevre korumadaki rolü veya ürünlerin sağlık değerleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildir (Aksoy, 2001: 5). Bu nedenle organik ürün etiketine rağmen ürünün organik olarak yetiştirildiğine dair tüketicilerin zihinlerinde bazı şüpheler bulunmaktadır.

Kısaca tüketicilerin organik gıdaları satın almamalarının başlıca nedenleri; çok pahalı olması, az bulunur olması, konvansiyonel gıdalara kıyasla ürün çeşidinin az olması ve satılan mağaza azlığı, görünüşlerinin çok hoş olmaması, kullandıkları gıdaların organik gıdalardan daha iyi olduğunu düşünmeleri, organik terimine olan yabancılıkları, sertifikasyona ve organik logolara olan yabancılıkları (Bourn ve Prescott, 2002: 3; Demiryürek, 2004: 68). Ayrıca organik gıdalar hakkında olumlu davranışları olan insanların çoğunluğunun onları tercih etmemeleri de tutumlarıyla davranışları arasında bir çelişkinin olduğunu göstermektedir. Bu çelişkilerin gerçek anlamda gösterdiği, tüketicilerin organik ürünleri önemli satın alma kriteri olarak görmemeleridir (Shepherd vd., 2005: 352).

Oysa çevrenin sürdürülebilirliğini ve toplumların gıda güvenliğini sağlayabilmek için organik tarımın yaygınlaştırılması ve organik tüketimin artırılması gerekmektedir. Organik tüketimin artırılması ise bu konuda bilinçli hareket eden tüketicilerle mümkündür. Organik ürün bilinci yetersiz olan

tüketicileri bu konuda eğitmek, tüketicilerin organik ürünleri satın almamalarına neden olan olumsuzlukları en aza indirmeye çalışmak ve onları ekolojik ürünleri satın almaya teşvik edebilmek için öncelikle onların organik ürünlerle ilgili bilinç düzeylerini otaya çıkarmak gerekmektedir.

Bu nedenle bu çalışmada, organik tarım yapılan illerimizden Muş'un Malazgirt ilçesindeki öğretmenlerin organik ürünlere yönelik görüşleri irdelenerek organik ürünleri satın alma ya da satın almama nedenlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, organik gıda üreticilerini, pazarlamacıları ve tüketicileri bilinçlendirmek ve akademisyenlere yapacakları araştırmalarda katkı sağlamak açısından önemlidir.

Bu çalışmanın alt amaçları ise Muş ili Malazgirt ilçesindeki öğretmenlerin organik ürünleri tüketip tüketmediklerini, ne tür organik ürünleri tükettiklerini, tüketiyorlarsa bu eylemi ne kadar sıklıkla tekrarladıklarını ve bu ürünleri nerelerden satın aldıklarını tespit etmektir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin organik ürünlere yönelik algılarının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE ARAÇLARI

1.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Muş ili Malazgirt ilçe merkezinde yer alan ilköğretim okullarında (birinci ve ikinci kademe dahil) ve liselerde görev yapan öğretmenler oluşturmuştur. Malazgirt ilçe merkezinde, söz konusu tarihte ilköğretim okulu ve lise dahil olmak üzere toplam 16 adet okul bulunmaktaydı ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerin tamamı örnekleme alınmıştır. Dolayısıyla örneklem grubunu oluşturan 300 öğretmen, evrenin tümünü (% 100.0) temsil etmektedir. Örneklem olarak öğretmenlerin seçilme nedeni, eğitimi kesimi oluşturmaları ve organik ürün algısına daha çok sahip olmaları olasılığıdır.

Araştırma bölgesi olarak Muş ilinin seçilme nedeni ise; Muş ilinde organik tarım yapılıyor olması ve o bölgede yaşayan örneklemin organik ürünlerden, diğer yörelerdekilere göre daha çok haberdar olmaları olasılığıdır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 2010 Yılı Organik Tarım Geçiş Süreci Üretim Verilerine göre Muş ilinde organik tarımda üretim yapan çiftçi sayısı 2.376 kişi, gerçek üretim alanı 26.037,08 ha, nadas alanı 5.059,19 ha, organik üretim yapılan toplam alan 31.096,27 ha ve toplam üretim miktarı

95.621,49 ton olarak açıklanmıştır. Organik ürün çeşitleri ise şöyle sıralanmıştır: Biber, buğday, taze fasulye, kuru fasulye, salatalık, kabak, mercimek, nohut, patlıcan, üzüm, arpa, soğan, yulaf, fiğ, havuç, karpuz, kavun, mısır (slaj), patates, yonca, mısır, lahana, korunga, çayır, burçak, şeker pancarı (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012).

1.2. Öğretmenlerin Bireysel ve Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin % 52.3'ü erkek, % 47.7'si kadındır. Öğretmenlerin % 37.3'ü 25-27 yaş arasında, % 33.3'ü 28 yaş ve üzerinde, % 29.4'ü ise 24 yaş ve altında bulunmuştur. Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin tamamına yakını üniversite mezunu (% 92.0) olup sadece % 8.0'i yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların yarıya yakını (% 41.3) sınıf öğretmeni olup kalan % 58.7'si farklı branşlardaki öğretmenlerden oluşmuştur. Öğretmenlerin % 35.3'ü 1901-2500 TL arasında, % 35.0'i 2501 TL ve üzerinde ve % 29.7'si 1900 TL ve altında hane halkı gelirin sahip bulunmuştur. Araştırmaya alınan öğretmenler arasında hanelerinde 1-2 kişi olanlar örneklemin % 40.0'ını, 3-4 kişi olanlar % 30.7'sini, 5 ve daha fazla kişi olanlar da % 29.3'ünü oluşturmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı (n= 300)

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	143	47.7
Erkek	157	52.3
Yaş		
24 ve daha az	88	29.4
25-27 arası	112	37.3
28 ve üzeri	100	33.3
Öğretmenlerin Eğitim Durumları		
Üniversite	276	92.0
Yüksek Lisans	24	8.0
Branş		
Sınıf öğretmeni	124	41.3
Diğer branşlardaki öğretmenler	176	58.7
Hane Halkının Gelir Durumu (TL)		
1900 ve daha az	89	29.7
1901 -2500 arası	106	35.3
2501 ve üzeri	105	35.0
Hanedeki Birey Sayısı		
1-2 kişi	120	40.0
3-4 kişi	92	30.7
5 ve daha fazla kişi	88	29.3

1.3. Hipotezler

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin organik gıdalara yönelik görüşlerinin;

1. Organik gıda satın alma durumlarına göre farklılaşabileceği,
2. Cinsiyetlerine göre farklılaşabileceği,
3. Yaşlarına göre farklılaşabileceği,
4. Gelir gruplarına göre farklılaşabileceği,
5. Hanelerinde bulunan birey sayısına göre farklılaşabileceği varsayılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

1. Bu çalışma, Muş ili Malazgirt ilçesindeki öğretmenlerin anket formuna verdikleri cevaplarla sınırlı kalacaktır. Diğer kentlerdeki ve diğer meslek gruplarındaki tüketici görüşleri farklılık gösterebilir.

2. Örneklem grubunun verecekleri yanıtlarda etkili olması beklenen cinsiyet, yaş, hane halkı geliri, hanedeki birey sayısı gibi ölçülebilir bağımsız değişkenlerin dışında ölçülmesi mümkün olmayan kişisel faktörler de etkili olabilir.

1.5. Veri Toplama Araçları

Tüketicilerin organik gıdalara yönelik görüşlerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla konu ile ilgili kaynaklardan ve daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanarak anket formu hazırlanmıştır (Roddy vd.,1996; Fotopoulos ve Krystallis, 2002; Bamberg, 2002; Zanolı ve Naspetti, 2002; Soler vd., 2002; Canavari vd., 2002; Chinnici vd., 2002; Baker vd., 2004; McEachem ve Willock, 2004; Padel ve Foster, 2005; Radman, 2005; Shepherd vd., 2005; Tarkiainen ve Sundqvist, 2005; Botonaki vd., 2006; Krystallis vd., 2006; Özmetin, 2006; Stobbelaar vd., 2007; Sarıkaya, 2007; Magistris ve Gracia, 2008; Tsakiridou vd., 2008).

Ankette öğretmenlere, demografik özelliklerinin (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, aile geliri, hanede bulunan birey sayısı) yanı sıra organik gıda satın alıp almadıkları, hangi tür organik gıdaları nerelerden, ne sıklıkla satın aldıkları sorulmuştur. Ankette ayrıca hem organik ürün satın alan hem de almayanların organik ürünlerle ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik olarak 73 maddelik önerme türetilmiştir. Ölçek maddeleri de “Kesinlikle katılıyorum”dan (5 puan) “Kesinlikle katılmıyorum”a (1 puan) kadar derecelendirilmiş 5’li likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir. Ölçekte yer ala 4 madde ise ters ifade içerdiği için

tam tersine değerlendirilmiştir (Kesinlikle katılıyorum= 1 puan; Kesinlikle katılmıyorum= 5 puan).

1.6. Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Görüşlerini İçeren Maddelerin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Öğretmenlerin organik gıdalara yönelik algılarını ifade eden ölçeğin güvenilirliği ile ilgili yapılan istatistiksel analiz sonucu 73 maddeden oluşan görüşlere ilişkin güvenilirlik katsayısı Alpha = 0.959 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Sipahi vd., 2008).

Ölçeğin geçerliliğini sınamak ve alt boyutlarını tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunu test edebilmek için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi uygulanmıştır. Davranış ölçeğinin geçerliliğinin KMO değeri 0.50'nin üzerinde olduğundan ve Bartlett testi de 0.05 önem derecesinde anlamlı olduğundan, veri seti faktör analizine uygun bulunmuştur (KMO= 0.936; χ^2 Bartlett test (351) =4.947E3; p= 0.0001).

Temel bileşenler yöntemi ve Varimax dik döndürme yöntemi kullanılarak ölçek analiz edilmiştir. Faktör altında tek kalan ve faktör ağırlığı 0.30'un altında kalan önermeler elenmiştir. Ayrıca birden fazla faktörde birbirine yakın faktör ağırlıkları olan önermeler analizden çıkarılmıştır. Analiz sonucunda öz değerleri 1 ve üzerinde olan 4 faktör elde edilmiş ve ölçekteki madde sayısı 27'ye düşmüştür. Faktör yük değerlerinin güvenilirlik analizleri yapıldığında, dört görüş faktörünün de 0.60 güvenilirlik düzeyinin üzerinde olduğu ve yapılacak analizler için kullanılabilir olduğu tespit edilmiştir. Toplam açıklanan varyans % 61.575 bulunmuştur. Faktörler sırasıyla; "Organik Gıdaların Sağlıklı Olduğuna Güvenme", "Organik Gıdaların Çevre Dostu Yöntemle Üretildiğine Güven", "Organik Üretimin Sınırlılıklarının Farkında Olma" ve "Organik Gıda Üreticilerine Güvenme" olarak adlandırılmıştır (Tablo 2). Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında da Cronbach Alpha değerleri kullanılmıştır (bu değerler sırasıyla 0.943; 0.906; 0.808; 0.645'dir).

Tablo 2. Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Görüşlerinin Faktör Analizi Sonuç Tablosu

Faktörün Adı	Görüş İfadeleri	Faktör Ağırlıkları	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik
Organik Gıdaların Sağlıklı Olduğuna Güvenme	Organik ürünler kendi sağlığım için faydalıdır.	0.782	40.956	0.943
	Organik ürün satın almak, kendi sağlığımı ve ailemin sağlığını iyileştirir.	0.759		
	Organik ürün satın almak, organik olmayan gıdalarla bağlantısı olabilecek risklerden kaçınmamı sağlar.	0.758		
	Organik ürün satın almak çocuklarıma iyi gıda sağlar.	0.756		
	Organik ürünleri tüketmek kendimi iyi hissettirir.	0.745		
	Organik ürünler sağlıklı beslenmemi ve sağlıklı kalmamı sağlar.	0.734		
	Organik ürün satın almak, bana kendimi iyi hissettirir.	0.732		
	Organik ürün satın almak, ailemdeki hastalık ihtimalini azaltır.	0.721		
	Organik ürünler hayatın kalitesini artırmaktadır.	0.689		
	Organik ürünleri nasıl üretildiğini bilmek isterim.	0.665		
	Organik ürünler, çocuklar için ideal besinlerdir.	0.648		
Organik Gıdaların Çevre Dostu Yöntemle Üretildiğine Güvenme	Organik ürün satın almak, doğal dengenin bozulmasını azaltır.	0.787	8.806	0.906
	Organik ürün satın almak, toprak kirliliğini azaltır.	0.762		
	Organik gıdaları tüketmek çevreyi korumaya yardımcı eder.	0.760		
	Tarımda zararlı bitkileri yok eden ilaç ve tarım ilacı kullanımını azaltır.	0.728		
	Organik ürün satın almak, tarımda suni gübre kullanımını azaltır.	0.713		
	Organik ürünler, çevre dostudur.	0.706		

	Organik ürünler doğaldır.	0.669		
	Organik ürünler doğal üretildikleri için kimyasal ya da pestisit kalıntısı içermez.	0.609		
Organik Üretim Sınırlıklarının Farkında Olma	Organik gıdalar her mevsimde bulunmamaktadır.	0.791	6.627	0.808
	Organik ürün çeşidi azdır.	0.778		
	Organik ürünler her yerde bulunmamaktadır.	0.702		
Organik Gıda Üreticilerine Güvenme	Organik ürünlerin pahalı olması normaldir.	0.688	5.187	0.645
	Organik gıdalara ilgi duymuyorum. (-)	0.655		
	Organik gıda üreticilerine güveniyorum.	0.625		
	Organik ürün, etiketiyle garanti altına alınmıştır.	0.617		
	'Yeşil etiket' BIO, eco, vb. şeylerle ilgilenmiyorum. (-)	0.605		
Toplam			61.575	
	Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği	0.936		
	Bartlett Küresellik Testi Khi kare	4.947E3		
	sd	351		
	p değeri	0.0001		

(-) Ters cümle

1.7. Verilerin Analizi (Faktör analizi, ölçeğin geçerliliğini ölçen bir analizdir. Verilerin analizi derken her bir bulgunun analizinden bahsediliyor.)

Öğretmenlerin organik ürünleri tüketip tüketmediklerini, ne tür organik ürünleri tükettiklerini, tüketiyorlarsa bu eylemi ne kadar sıklıkla tekrarladıklarını ve bu ürünleri nerelerden satın aldıklarını gösteren veriler, sayısal ve yüzdelik değerler halinde tablolarda gösterilmiştir. Ayrıca organik ürünleri satın alma durumunun cinsiyetle ilişkisi, khi kare (χ^2) analizi ile tespit edilmiştir.

Örneklem grubunun organik gıdalara yönelik görüşlerini içeren her bir faktöre katılma düzeyleri ise, puan ortalamasına göre tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Öğretmenlerin faktör boyutlarına katılım düzeylerinin faktör boyutlarının bağımsız değişkenlerle (cinsiyet, organik gıda satın alma, yaş, gelir ve hane halkı birey sayısı) ilişkili olup olmadığını tespit etmek için de Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

Öğretmenlerin organik gıdaları satın alma durumları frekans dağılımlarına göre; organik gıdalara yönelik görüşleri ise bağımsız değişkenlerle aralarında ilişki olup olmamasına göre istatistiksel açıdan incelenmiştir.

2.1. Öğretmenlerin Organik Gıdaları Satın Alma Durumlarının İncelenmesi

Araştırma kapsamındaki öğretmenlerin çoğunluğu (% 83.0) organik gıdaları satın aldığını, % 17.0'lik grup ise satın almadığını belirtmiştir (Tablo 2). Bu verinin tersine Chinnici ve arkadaşları (2002) tarafından İtalya'da yapılan araştırmadaki katılımcıların % 65.9'unun; Tsakiridou ve arkadaşları (2008) tarafından Yunanistan'da yapılan araştırmadaki katılımcıların da % 50.0'sinin organik gıdaları satın alma isteği göstermedikleri tespit edilmiştir. Yapılan araştırmanın tersine bu iki araştırmadan birinde tüketicilerin yarısının, diğerinde de yarısından fazlasının organik gıda satın alma isteksizliği göstermelerinin nedeni; tüketiciler arasında organik ürün bilincinin son araştırma ile diğer iki araştırma arasında geçen süre zarfında daha da artmasına

bağlanabilir. Bir diğer neden ise bizim araştırmamızdaki öğretmenlerin bazılarının organik gıdalar hakkında tam bir bilinç düzeyine sahip olmamasına ve piyasada organik olmayan gıdaları (hormonsuz, arılı sistemle üretilenler, köy pazarında satılanlar vb.) organik ürün zannederek satın almalarına bağlanabilir. Çünkü son verilere göre ülkemizin 74 ilinde 247 ham ürün olmak üzere toplam 385 ham ve işlenmiş organik ürün çeşidi yetiştirilmesine rağmen, bu ürünlerin yaklaşık % 95.0'ı yurt dışına ihraç edilmekte, sadece % 5'lik bölümü yurt içinde tüketilmektedir. Dolayısıyla halkımızın büyük çoğunluğu, bu ürünlerden faydalanamamaktadır. Oysa yukarıda değinildiği üzere 2002 yılında organik gıda tüketimi düşük bulunan İtalya'da üretilen organik ürünlerin iç piyasada tüketilme oranı % 57.0 olup Türkiye'ninkinden oldukça fazladır (Ataseven ve Güneş, 2008: 28).

Çalışmada ayrıca kadınların (% 88.8) organik gıdaları, erkeklere (% 77.7) göre daha fazla satın aldıkları saptanmıştır ($X^2= 6.540$, $sd= 1$, $p<0.05$). Connor ve Douglas'ın (2001), Padel ve Foster'in (2005), Tsakiridou ve arkadaşlarının (2008) ve Özmetin'in (2006) araştırmalarında da kadınların, geleneksel yöntemle üretilen gıdalarla arasındaki fiyat farkına rağmen organik ürünleri satın almada erkeklerden daha istekli oldukları saptanmıştır. Soler ve arkadaşlarının (2002) İspanya'da yaptıkları çalışmada ise tersine kadınların organik gıdalara daha az ödeme yapmak istediği saptanmıştır. Bu durumda organik gıdaları satın alma eylemini sadece cinsiyetin değil farklı faktörlerin (kültür gibi) de etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3. Öğretmenlerin Organik Gıdaları Satın Alma Durumlarının Dağılımı (n= 300)

Organik Gıdaları Satın Alma	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Satın alıyor	249	83.0
Satın almıyor	51	17.0
Toplam	300	100.0
Organik Gıdaları Satın Alma Sıklığı		
Haftada bir kez	92	36.9
Haftada iki kez	40	16.1
İki haftada bir	22	8.8
Ayda bir kez	33	13.3
Her iki ayda bir	11	4.4
Üç- dört ayda bir	51	20.5
Toplam	249	100.0

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların % 36.9'u organik gıdaları haftada bir kez satın aldığını belirtirken bunu üç- dört ayda bir (% 20.5), haftada iki kez (% 16.1) , ayda bir kez (% 13.3), iki haftada bir (% 8.8) ve her iki ayda bir (% 4.4) satın alma oranları izlemiştir. Benzer şekilde Connor ve Douglas (2001)'in Kuzey İrlanda'da yaptıkları araştırmadaki katılımcıların % 47.0'sinin tek bir üründen toplu alıma kadar düzenli aralıklarla organik gıdaları satın aldığı tespit edilmiştir. Nitekim İngiltere (% 53.0), Almanya (% 43.0), Fransa (% 48.0) gibi Avrupa ülkelerinde organik ürün tüketme oranı günümüzde de çok yüksek düzeydedir (Bayaner, 2009: 6; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012).

Ayrıca Tablo 4'te öğretmenlerin organik gıdaları satın aldıkları perakendecilerin, satın alma sıklıklarına göre dağılımları belirlenmiştir

Tablo 4. Öğretmenlerin Organik Gıdaları Satın Aldıkları Perakendecilerden Satın Alma Sıklıklarına Göre Dağılımı (n= 249)

Organik Gıdaların Satın Alındığı Perakendeciler	Satın Alma Sıklıkları											
	Her zaman		Çoğu zaman		Bazen		Nadiren		Hiçbir zaman		Toplam Puan	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yerel dükkan (market)	55	25.1	59	26.9	52	23.7	23	10.6	30	13.7	219	100.0
Süpermarket	18	9.1	51	25.9	61	31.0	40	20.3	27	13.7	197	100.0
Hipermarket	12	6.6	23	12.6	49	26.9	47	25.8	51	28.1	182	100.0
Özel dükkan	15	8.2	26	14.3	38	20.9	46	25.3	57	31.3	182	100.0
Doğrudan üretici	17	8.3	30	14.7	42	20.6	51	25.0	64	31.4	204	100.0
Organik ürün satış yeri	10	5.6	14	7.8	33	18.3	48	26.7	75	41.6	180	100.0

Tablo 4'e göre, organik gıdaları satın alırken öğretmenlerin yarısından fazlası (% 52.0) her zaman ve çoğu zaman yerel dükkanları tercih ederken; hipermarketi (% 52.7), süpermarketi (% 51.3), özel dükkanı (% 45.6) ve doğrudan üreticiyi (% 45.6) bazen ve nadiren tercih edenler çoğunlukta bulunmuştur. Organik ürün satış yerini (% 41.6) hiçbir zaman tercih etmeyenler de çoğunlukta bulunmuştur. Yapılan araştırmanın tersine Sarıkaya'nın (2007) araştırmasında; organik ürün alışverişini tüketicilerin %52.8'i süpermarketlerden, %37.7'si organik dükkanlardan, %9.4'ü marketlerden yaptığını bildirmiştir. İki araştırma arasındaki farkın nedeni; her geçen gün organik ürünlerin daha fazla bilinir ve tüketilir olmasından dolayı sadece organik ürün mağazalarında ya da büyük süpermarketlerde değil artık marketlerde de bulunabilir olmalarından kaynaklanabilir.

Öğretmenlerin tercih ettikleri organik gıda türlerinin satın alma sıklıklarına göre dağılımı ise Tablo 5'te incelenmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Tercih Ettikleri Organik Gıda Türlerinin Satın Alma Sıklıklarına Göre Dağılımı (n= 249)

Organik Gıda Türleri	n	Satın Alınma Sıklıkları										Toplam Puan	
		Her zaman (5 puan)		Çoğu zaman (4 puan)		Bazen (3 puan)		Nadiren (2 puan)		Hiçbir zaman (1 puan)		Sayı	% satın alma sıklığı
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Taze sebze ve meyveler	240	119	49.6	84	35.0	31	12.9	2	0.8	4	1.7	1032	82.9
İçecekler	232	62	26.7	77	33.2	57	24.6	21	9.0	15	6.5	846	67.9
Salçalar	230	72	31.3	58	25.2	50	21.7	32	13.9	18	7.9	854	68.6
Zeytinyağları	234	74	31.6	52	22.2	56	23.9	33	14.1	19	8.2	831	66.7
Reçeller vb.	233	76	32.6	67	28.8	47	20.2	25	10.7	18	7.7	857	68.8
Kuru meyve ve sebzeler	229	65	28.4	79	34.5	39	17.0	30	13.1	16	7.0	834	67.0
Tahıllar	228	56	24.6	78	34.2	45	19.7	29	12.7	20	8.8	805	64.7
Baklagiller	229	50	21.8	74	32.3	45	19.7	30	13.1	30	13.1	771	61.9
Baharatlar	227	42	18.5	52	22.9	65	28.6	41	18.1	27	11.9	722	58.0
Bebek mamaları	215	61	28.4	26	12.1	28	13.0	20	9.3	80	37.2	613	49.2
Kuruyemişler	233	45	19.3	73	31.3	62	26.6	27	11.6	26	11.2	783	62.9
Şekerlemeler	229	29	12.7	52	22.7	69	30.1	40	17.5	39	17.0	679	54.5
Et ve ürünleri	236	95	40.2	74	31.4	39	16.5	13	5.6	15	6.3	929	74.6
Ekmek	228	80	35.1	67	29.4	41	18.0	21	9.2	19	8.3	852	68.4
Yumurta	238	78	32.8	79	33.2	49	20.6	15	6.3	17	7.1	900	72.3
Peynir	236	87	36.8	67	28.4	51	21.6	20	8.5	11	4.7	907	72.9
Süt ve ürünleri	235	83	35.3	73	31.2	46	19.5	18	7.6	15	6.4	896	72.0
Dondurulmuş gıdalar	223	26	11.7	42	18.8	58	26.0	49	22.0	48	21.5	618	49.6
Fırınlanmış gıdalar	224	27	12.1	42	18.7	54	24.1	50	22.3	51	22.8	616	49.5

Tablo 5'e göre öğretmenlerin organik gıda türlerinden en çok taze sebze ve meyveleri (% 82.9) satın aldıkları tespit edilmiştir. Bunu et ve ürünleri (% 74.6), peynir (% 72.9), yumurta (% 72.3), süt ve ürünleri (% 72.0), reçel ve benzerleri (% 68.8), salçalar (% 68.6), ekmek (% 68.4), içecekler (% 67.9), kuru meyve ve sebzeler (% 67.0), zeytinyağları (% 66.7), tahıllar (% 64.7), kuruyemişler (% 62.9), baklagiller (% 61.9), baharatlar (% 58.0), şekerlemeler (% 54.5), dondurulmuş gıdalar (% 49.6), fırınlanmış gıdalar (% 49.5) ve bebek mamaları (% 49.2) takip etmiştir. Bebek mamalarının organik olanlarının % 37.1 oranında hiçbir zaman tercih edilmemesinin nedeni ise katılımcıların % 40.0'ünün hanelerinde 1-2 kişinin olmasından, dolayısıyla çocuklarının olmamasından kaynaklanabileceği söylenebilir.

Organik ürünler arasından öğretmenlerin en çok tercih ettikleri "taze sebze ve meyveler" olup; Akgüngör ve arkadaşlarının (1999), Connor ve Douglas'ın (2001), Chinnici ve arkadaşlarının (2002), Padel ve Foster'in (2005), Sarıkaya'nın (2007) araştırmalarındaki katılımcıların da öncelikli olarak tercih ettikleri organik ürünlerin bu ürünler olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Algılarının İncelenmesi

Öğretmenlerin organik gıdalara yönelik algılarının ortalamaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Görüş Puanlarının Ortalamaları (n=300)

<i>Faktörün Adı</i>	<i>Madde sayısı</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	\bar{X}	S_x	<i>Sum</i>	$\bar{X}=3.40$ ve üzeri <i>f</i>	<i>%</i>
Organik Gıdaların Sağlıklı Olduğuna Güvenme	11	1.36	5.00	4.19	0.69	1257.00	259	86.4
Organik Gıdaların Çevre Dostu Yöntemle Üretildiğine Güvenme	8	1.00	5.00	4.04	0.68	1211.75	249	83.0
Organik Üretim Sınırlarının Farkında Olma	3	1.00	5.00	3.99	0.76	1197.00	236	78.7
Organik Gıda Üreticilerine Güvenme	5	1.20	5.00	3.15	0.70	946.20	116	38.7

Araştırma kapsamına alınan öğretmenlerin "Organik Gıdaların Sağlıklı Olduğuna Güvenme" görüşüne çoğunlukla (% 86.4) katıldıkları saptanmıştır (Tablo 5). Bu konudaki literatür incelendiğinde; Chinnici ve arkadaşları (2002) tarafından tüketicilerin % 54.5'inin; Tsakiridou ve arkadaşları (2008) tarafından tüketicilerin % 87.6'sının; Altuğ ve arkadaşları (2008) tarafından tüketicilerin % 96.0'sının organik gıdaları daha sağlıklı bulduğu tespit edilmiştir. Padel ve Foster (2005) ile Kacur'un (2009) bulgularında da, organik ürünlerle ilgili olarak katılımcıların ilk akıllarına gelenler sağlıklı, daha az kirlenmiş ve kimyasal/ pestisid içermeyen ürünler olduğu yönünde bulunmuştur. Bu beş

çalışmanın bulguları, yapılan araştırmadaki bulguyu desteklemekte ve yakın yıllarda yapılmış olanlarda, organik ürünlerin sağlıklı olduğuna güvenin oransal olarak arttığı gözlenmektedir.

Örneklem grubunun “Organik Gıdaların Çevre Dostu Yöntemle Üretildiğine Güvenme” görüşüne çoğunlukla (% 82.0) katıldıkları saptanmıştır (Tablo 6). Benzer şekilde Connor ve Douglas’ın (2001) araştırmasındaki, katılımcıların çoğu, üretiminde kimyasal gübre ve hormon kullanılmamasından dolayı organik yiyeceği doğal olarak nitelendirmiştir. Tsakiridou ve arkadaşlarının (2008) araştırmasındaki tüketicilerin % 80.0’i ve Sarıkaya’nın (2007) araştırmasındaki tüketicilerin % 80.6’sı da aynı görüşü paylaşmıştır. Bu üç çalışmanın bulgularında da çevre dostu üretimi destekleyen tüketicilerin yüksek oranda olduğu ve bu çalışmanın bulgularıyla örtüştüğü tespit edilmiştir.

Ayrıca “Organik Üretimin Sınırlıklarının Farkında Olma” görüşüne öğretmenlerin çoğunlukla (% 78.7) katıldığı saptanmıştır (Tablo 5). Söz konusu sınırlılıklar arasında yer alan “Organik ürünler her yerde bulunmamaktadır.” ifadesinin tersine Tsakiridou ve arkadaşlarının (2008) araştırmasındaki Yunanlı tüketicilerin % 75.4’ü organik ürün çeşitlerine marketlerde kolay ulaşabildiğini bildirmiştir. Bunun nedeni Avrupa ülkelerindeki tüketicilerin sertifikalı organik gıdalarla, Türkiye’deki tüketicilerden çok daha önce tanışmış olmalarından ve daha yoğun olarak tüketmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo 6’da görüldüğü üzere öğretmenlerin diğer faktörlere katılım oranı yüksek bulunmasına rağmen “Organik Gıda Üreticilerine Güvenme” boyutuna katılma oranlarının % 38.7 ile oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Bu sonucun, örneklem grubunun çoğunlukla organik gıda üreticilerine güvenmedikleri anlamına geldiği söylenebilir. Benzer şekilde Canavari ve arkadaşlarının (2002) İtalya’daki gıda güvenliği ve organik meyve talebini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada da, tüketiciler arasında etikete rağmen organik ürünlerin ekolojik şartlarda üretildiğine dair şüpheler olduğu tespit edilmiştir (% 30’dan fazla). Tsakiridou ve arkadaşlarının (2008) araştırmasında yer alan Yunanistan’daki tüketicilerin % 77.8’inin de organik gıda üreticilerinin vaatlerinden tatmin olmadıkları ve birtakım endişelerinin olduğu saptanmıştır. Özmetin’in (2006) gıda tüketim alışkanlıklarıyla ilgili araştırmasındaki katılımcılar da her ne kadar çoğunlukla (%79) doğal (hormonsuz) ürünleri satın alabilmek için daha fazla ödemeye razı olduklarını ifade etseler de yarıdan fazlasının (% 65) doğal ürünlerin bahsedildiği gibi doğal koşullarda üretildikleri ile ilgili kaygı duydukları belirtilmiştir.

Dolayısıyla bu üç çalışmadaki bulgular, yapılan araştırmadaki öğretmenlerin organik üretime yönelik şüphelerini desteklemektedir.

Bu durumda, araştırmada yer alan öğretmenler her ne kadar organik ürünlerin sağlıklı ve çevre dostu yöntemlerle üretildiğine güvenseler de ve sınırlılıklarının farkında olsalar da bu ürünleri imal edenlere yeterince güvenmedikleri görülmüştür. Söz konusu güvensizliğin; organik ürünlerin üretim maliyetinin yüksek olmasından dolayı fiyatlarının geleneksel yöntemle üretilenlere göre birkaç kat daha fazla olmasından kaynaklandığı kaygısıyla düşünüldüğü ifade edilebilir. Nitekim bu faktör içinde yer alan “Organik ürünlerin pahalı olması normaldir” ifadesine, yanıt verenlerin sadece % 46.0’sı katılmıştır. Diğer bazı araştırmalarda da tespit edildiği üzere organik gıdaların fiyatlarının yüksek olması, tüketicilerin alım gücünü zorlamakta ve satın alma tercihlerini olumsuz etkilemektedir (Shepherd et.al., 2005; Padel ve Foster, 2005; Tsakiridou vd., 2008; Kacur, 2009).

Yapılan araştırmadaki öğretmenlerin organik gıda üreticilerine güvenmemelerinin bir başka nedeninin de organik ürün kavramıyla ilgili algı eksikliğinden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Çünkü “Organik Gıda Üreticilerine Güvenme” faktörü içinde yer alan “Yeşil etiket, BIO (biyolojik), eco (ekolojik), vb. şeylerle ilgilenmiyorum.” görüşü hakkında yanıt verenlerin % 50.7’si bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir. “Organik ürün, etiketiyle garanti altına alınmıştır.” görüşüne katıldığını belirtenlerin oranı da sadece % 49.0 bulunmuştur. Bu bulgular doğrultusunda araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısının organik ve/ veya ekolojik ürünler hakkında yeterli bilince sahip olmadığı ve organik gıdaları, diğer yöntemlerle üretilmiş olanlardan nasıl ayırt edebileceklerini bilmedikleri de söylenebilir. Benzer şekilde Akgüngör ve arkadaşlarının (1999) araştırmasında da katılımcıların % 45.7’si tarafından taze meyve ve sebzelerdeki tarım ilacı, hormon ve diğer kimyasal kalıntılar nedeniyle gelecekte sağlık sorunu ile karşılaşılabilineceği düşünülmesine rağmen; % 91.3 gibi büyük bir çoğunluğu, ekolojik–organik ürün kavramını daha önce duymadıklarını belirtmişlerdir.

2.3. Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Görüşlerinin Demografik Değişkenlerle İlişkisinin İncelenmesi

Bu başlık altında, her bir boyutun demografik değişkenlerle (organik gıda satın alıp almamalarının, cinsiyetlerinin, yaşlarının, hane halkı gelir

düzeylerinin ve hanelerindeki birey sayılarının) ilişkili olup olmadığı incelenmiştir (Tablo 7).

Öğretmenler arasından organik ürün satın aldığını bildirenlerin, satın almayanlara göre organik gıdaları daha sağlıklı buldukları ($r = -0.208$; $p < 0.001$); organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güvendikleri ($r = -0.126$; $p < 0.05$) ve organik gıdaların sınırlılıklarının daha çok farkında oldukları ($r = -0.149$; $p < 0.01$). saptanmıştır. Ancak organik gıda üreticilerine güvenme konusunda organik gıda satın alanlarla almayanlar arasında fark bulunmamıştır ($r = -0.051$; $p = 0.05$) (Tablo 7). Yapılan araştırmayla benzer şekilde Akgüngör ve arkadaşlarının (1999), Fotopoulos ve Krystallis (2002)'in, Magistris ve Gracia (2008)'in araştırmalarında da katılımcılar arasından organik ürünleri satın alanların, bu gıdaları sağlıklı buldukları belirlenmiştir.

Öğretmenlerin organik gıdalara yönelik görüşlerinin cinsiyetleriyle ilişkili olup olmadığı incelendiğinde; öğretmenlerin cinsiyetleri ile organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güvenme ($p > 0.05$), organik üretimin sınırlılıklarının farkında olma ($p > 0.05$) ve organik gıda üreticilerine güvenme ($p > 0.05$) konularında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak kadınların organik gıdaları erkeklerden daha sağlıklı buldukları saptanmıştır ($r = -0.129$; $p < 0.05$).

Bunun nedeninin genellikle evde kadınların mutfaktan daha çok sorumlu olmalarından ve aile bireylerini daha sağlıklı besleme duyarlılığından kaynaklandığı söylenebilir. Benzer şekilde Sarıkaya'nın (2007) çalışmasında kadınların, erkeklere göre ilaç, hormon, katkı maddesi içermemesinden dolayı organik ürünleri daha güvenli buldukları belirlenmiştir. Kacur'un (2009) yaptığı araştırmada da kadınların, erkeklere göre organik ürünlere yönelik olarak daha olumlu algılamaları olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların yaşları ile organik gıdaların sağlıklı olduğuna güvenme ($p > 0.05$), organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güvenme ($p > 0.05$), organik üretimin sınırlılıklarının farkında olma ($p > 0.05$) ve organik gıda üreticilerine güvenme ($p > 0.05$) konularında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu sonuç, öğretmenlerin organik gıdalara yönelik görüşlerinin yaşlarına göre farklılaşabileceği hipotezini desteklememiştir. Her ne kadar yapılan araştırmada her bir faktör boyutu, yaş gruplarıyla ilişki bulunmasa da; bu konudaki literatür incelendiğinde, bireylerin yaşları arttıkça organik gıdaların sağlıklı olduğuna daha fazla güvendikleri tespit edilmiştir (Akgüngör vd. 1999; Tsakiridou vd., 2008; Kacur, 2009).

Organik gıda üreticilerine güvenme ve satın almaya gönüllü olma konusunda ise bazı araştırmalarda yaşça küçük olanlar (Connor ve Douglas, 2001; Akın vd., 2010); diğer bazı araştırmalarda da yaşça büyük olanlar (Akgüngör vd., 1999; Tsakiridou vd., 2008) olumlu görüş bildirmişlerdir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Görüş Puanlarının Bağımsız Değişkenlere Göre Pearson Korelasyon Katsayısı (n= 300)

	Organik gıda satın alma	Cinsiyet	Yaş	Hane halkı toplam aylık geliri (TL)	Hanede bulunan birey sayısı
Organik Gıdaların Sağlıklı Olduğuna Güvenme	- 0.208***	-0.129*	0.058	0.164**	-0.021
Organik Gıdaların Çevre Dostu Yöntemle Üretildiğine Güvenme	-0.126*	-0.063	- 0.006	0.122*	0.043
Organik Üretimin Sınırlıklarının Farkında Olma	-0.149**	-0.100	0.098	0.101	-0.026
Organik Gıda Üreticilerine Güvenme	-0.051	-0.002	0.002	-0.076	0.159**

*p<0.05

**p<0.01

***p<0.001

*1= kadın

*2= erkek

*Organik gıda satın alıyor= 1

*Organik gıda satın almıyor=2

Diğer bir değişken olan öğretmenlerin hanehalkı gelir grupları ile organik üretimin sınırlılıklarının farkında olma ($p>0.05$) ve organik gıda üreticilerine güvenme ($p>0.05$) konularında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmazken; organik gıdaların sağlıklı olduğuna güvenme ($r= 0.164$; $p<0.01$) ve organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güvenme ($r= 0.122$; $p<0.05$) konularında istatistiksel açıdan anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda gelir düzeyi yükseldikçe bireylerin alım güçlerinin daha fazla olmasından dolayı diğer yöntemlerle yetiştirilen gıdalara göre daha pahalı olan organik gıdalara daha pozitif yaklaştıkları söylenebilir. Benzer şekilde diğer araştırmalarda da bireylerin gelir düzeyleri yükseldikçe organik gıdaların sağlıklı olduğuna güven artarken (Tsakiridou vd., 2008; Akın vd., 2010); gelir düzeyi azaldıkça sağlık için organik gıda satın almak, temel bir neden olarak görülmemiştir (Connor ve Douglas, 2001).

Ayrıca öğretmenlerin hanelerinde bulunan birey sayısı ile organik gıdaların sağlıklı olduğuna güvenme ($p>0.05$), organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güvenme ($p>0.05$) ve organik üretimin sınırlılıklarının farkında olma ($p>0.05$) faktörleriyle istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak hanelerinde üç ve daha fazla kişi olan öğretmenlerin organik gıda üreticilerine daha fazla güvendikleri ortaya çıkmıştır ($r= 0.159$; $p<0.01$). Bunun nedeni, çocukların aileye katılımıyla birlikte onların sağlıklı beslenmesine verdikleri önemden kaynaklanabilir. Bu bulgunun aksine Akgüngör ve arkadaşlarının (1999) yaptıkları çalışmada; hanehalkı birey sayısı arttıkça, (muhtemelen aile ekonomik yönden zorlandığı için) ekolojik ürüne fazladan ödeme yapma olasılığının azaldığı gözlenmiştir

Her ne kadar yapılan araştırmadaki katılımcıların organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güven düzeyi, hanehalkı birey sayısı ile ilişkili bulunmasa da; diğer bazı araştırmalarda, dört kişilik hanehalkından gelen bireylerin (Sarıkaya, 2007; Tsakiridou vd., 2008) veya bir ya da iki çocuğa sahip olanların (Akın vd., 2010) organik ürünlerin çevre dostu yöntemle üretildiğine daha fazla güvendikleri bulunmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, organik gıda üretiminin yapıldığı Muş ilinden toplumumuzun eğitilmiş kesimini oluşturan öğretmenlerin gıda maddelerini satın alırken genellikle (% 83.0) organik olan ürünleri tercih ettikleri görülmüştür. Bu durum halkımızda sağlıklı ve çevre dostu tüketim alışkanlığının artması adına sevindirici bir gelişmedir. Ayrıca örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin çoğunluğunun organik gıdaları sağlıklı (% 86.4) ve çevre dostu (% 82.0) olduğuna güvendikleri; organik üretimin sınırlılıklarının farkında oldukları (% 78.7) ancak organik gıda üreticilerine çok az güvendikleri (% 38.7) saptanmıştır. Yanıt verenlerin organik gıda üreticilerine güvenmemelerinin nedeni; organik ürünleri diğer yöntemlerle üretilenlerden ayırt etmekte zorluk yaşanmasından ve piyasada doğal ürün adıyla satılan ancak organik olmayan ürünlerle (hormonsuz, arılı sistemle üretilenler, köy pazarında satılanlar vb.) karıştırılmalarından kaynaklanabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Organik ürünlerin satış fiyatlarının diğer ürünlere göre daha yüksek olması da diğer bir nedendir.

Söz konusu fiyat yüksekliğinin nedenleri; bu ürünlerin üretiminde çeşitli kültürel işlemlerin insan emeğine dayalı olması, organik üretimin ilk yıllarında

meydana gelen düşük verimlilik, ürün ve gelir kaybı, organik ürünler için kontrol ve sertifikasyon sürecindeki masraflardır (Ataseven ve Güneş, 2008: 29). Tüm bu ek işlemlerden dolayı meydana gelen yüksek üretim maliyetleri ve perakendecilerin yüksek kar elde etme isteği, organik gıda ürünlerinin fiyatlarını artırmaktadır. Bu da tüketicilerin ödemeyi göze aldıkları fiyattan daha pahalı olmasına neden olmaktadır. (Soler vd., 2002: 670,683). Oysa organik yiyeceklerin dağıtımında, dünya genelinde çeşitli metotlar kullanılmaktadır. Buna direk üreticiden tüketiciye aktarım da dahildir. Bunlardan bazıları sağlıklı gıda dükkanları, süpermarketler ve gıda kooperatifleridir. Organik ürünün tarla fiyatı ile market fiyatı arasındaki büyük fiyat farkı, doğrudan satış zincirlerinin kurulması ile azaltılabilir (Ağı, 2006: 4). Böylece daha çok tüketici, organik ürünleri tercih edebilir. Örneğin Yeni Zelanda'da organik gıda direk olarak üreticiden tüketiciye sağlıklı gıda marketleri yoluyla ulaştırılmaktadır (Aktaran: Bourn ve Prescott, 2002: 4). Benzer dağıtım metodu ülkemizde de uygulanabilir.

Dolayısıyla tüketicilerin organik gıdalarla ilgili bilinç düzeylerini artırmak için yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir:

- Tüketicilerin organik ürünler hakkında bilinçlendirilmesi, örgün ve yaygın eğitim kurumlarındaki öğretmenlere, öğrencilere ve onların ebeveynlerine üniversitelerdeki alanında uzmanlaşmış öğretim elemanları tarafından düzenlenebilecek seminerlerle gerçekleştirilebilir. Yazılı ve görsel medyada da yine konunun uzmanları tarafından açık oturumlar ve eğitici söylevler düzenlenebilir. Bu söylevlerde organik ürünlerin üretimi ve satışı ile ilgili yapılan son değişikliklerden bahsedilebilir. Örneğin 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu ve 18.08.2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğe" dayanarak organik tarım faaliyetlerinin izlenmesi, müteşebbis, işletme ve satış yeri denetimlerinin yapılması, eğitim-yayım faaliyetlerinin yürütülmesine dair bilgiler verilebilir. Nitekim Kopenhag İklim Değişikliği Konferansı'nda, Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM) ve bu federasyonun AB Grubu tarafından iklim değişikliği ve gıda arzını güvence altına almak ve organik tarımın önemli rol bilincini artırmak için yayınlanmasına karar verilen üç yeni araştırma, yurt dışında yapılan benzer faaliyetlere örnek teşkil etmektedir: "Organik Tarım – İklim Değişikliği ve Gıda Güvenliği Rehberi", "Organik Tarımın Afrika'daki İklim Değişikliğine Katkısı", "Organik Tarım ve İklim Değişikliğinin Azaltılmasına Katkısı" (IFOAM, 2012).

- Tüketici, söz konusu eğitim faaliyetler sırasında her doğal yiyeceğin organik ürün olmadığını, organik ürünün yetiştirilmesi ve pazarlanması aşamalarında bir takım denetlemelerden geçirildiğini, üzerinde organik şartlarda üretildiğine dair etiketin bulunduğunu öğrenecektir. Böylece organik ürünler, geleneksel (konvansiyonel) yöntemle üretilmiş ya da genetiği değiştirilmiş ürünlerden ayırt edilebilecektir.

- Sivil toplum örgütleri de yurt dışındaki örgütlerle koordineli olarak çalışmalı ve organik ürünleri üretim ve tüketim bilincini toplumumuza kazandırmaya çalışmalıdır. Örneğin IFOAM tarafından Güney Kore’de yapılan genel kurul toplantısında 2014 Uluslararası Organik Tarım Kongresi’nin Buğday Derneği tarafından İstanbul’da gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Türkiye’de ekoloji hareketinin büyük bir ivme kazanacağı düşünülmektedir (BasınBulteni.com., 2011).

- Tüketicilerin organik ürünlere erişimlerini kolaylaştırmak ve makul fiyatla satın alabilmelerini sağlamak için devlet tarafından organik tarıma ödenen teşvik kredileri artırılmalıdır. Böylece çiftçilerin organik tarıma daha çok yatırım yapmaları sağlanır ve dolayısıyla organik üretim artırılabilir. Nitekim pek çok Kuzey Avrupa ülkesinde (örneğin AB üyesi ülkeleri), ABD’de ve birkaç gelişmekte (örneğin, Tunus) olan ülkede organik tarıma dönüşüm için mali yardım sağlanmaktadır. Ekstra maliyet entegrasyonu (örneğin sertifikasyon) ya da altyapı gelişmeleri de dahil olmak üzere (örneğin makine satın almak için ya da kırsal binaların yeniden yapılandırılması için) çeşitli destekler verilmektedir (FAO-UN, 2012).

- Üniversitelerdeki konu ile ilgili öğretim üyeleri tarafından tüketicilerin organik ürünlere yönelik görüşlerine ve satın alma davranışlarına yönelik araştırmalar artırılmalıdır. Hatta tüketici tutumlarında oluşabilecek değişimleri izlemek amacıyla daha kapsamlı ve belirli aralıklarla bu tür araştırmalar tekrarlanmalıdır. Çünkü bu tür araştırmalardan elde edilecek veriler üreticilere, pazarlamacılara ve tüketici eğitimi veren uzmanlara yol gösterici olabilir. Nitekim bu araştırmadaki öğretmenler arasından organik ürün satın aldığını bildirenlerin ($p<0.001$), kadınların ($p<0.05$) ve hane halkı gelir düzeyi yüksek olanların ($p<0.01$) organik gıdaları daha sağlıklı buldukları saptanmıştır. Organik gıdaların çevre dostu yöntemle üretildiğine güvenme faktörünün ise, organik gıda satın alanlarla ($p<0.05$) ve hane halkı gelir düzeyi yüksek olanlarla ($p<0.05$) ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğretmenler arasında organik gıda satın alanlar, organik gıdaların sınırlılıklarının daha çok farkında olmuştur ($p<0.01$). Hanede bulunan birey sayısı arttıkça organik gıda üreticilerine

güvenme oranının da arttığı ($p<0.01$) saptanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda; organik gıda üreticilerinin ve pazarlamacıların, satış yöntemlerini farklı tüketici gruplarına göre geliştirdiklerinde daha başarılı olacakları söylenebilir. Eğitimciler de söz konusu verilerden yararlanarak tüketicilerin bu konudaki bilinç düzeylerini daha kolay tespit edebilir ve eğitim modüllerini ona göre düzenleyebilirler.

KAYNAKLAR

- Ağı, Yavuz. (2006), “Türkiye III. Organik Tarım Sempozyumu Sonuç Bildirgesi”, *Türkiye III. Organik Tarım Sempozyumu*, 1-3 Kasım, Atatürk Bahçe Kùltürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Yayını; s. 4.
- Akgüngör, Sedef; Miran, Bùlent; Abay, Canan; Olhan, Emine; Kızıldağ Nergis, Nermin. (1999), “İstanbul, Ankara ve İzmir İllerinde Tüketicilerin Çevre Dostu Tarım Ürünlerine Yönelik Potansiyel Talebinin Tahminlenmesi”, *TEAE Proje Raporu*, Ankara. <http://www.aeri.org.tr/PDF/15-PRCevreDostuUrun.pdf> (Erişim Tarihi: 26.04.2012).
- Akın, Murat; Çiçek, Recep; İnal, M. Emin; Toksarı, Murat. (2010), “Niğde İlindeki Tüketicilerin Sosyo – Demografik Özellikleri ile Organik Gıdalara İlişkin Tutum ve Bireysel Değerleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesine Yönelik bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (Sayı:1); s. 29-56.
- Aksoy, Uygun. (2001), “Ekolojik Tarım: Genel Bir Bakış”, *Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu*, 14-16 Kasım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım 2000 Vakfı Yayını, Ankara; s. 3-10.
- Alapala, Sibel ve Ünal, Necmettin (2009), “Sığır ve Koyun Yetiştiriciliğinde Organik ve Konvensiyonel Üretim Bazı Özellikler Bakımından Karşılaştırılması”, *Lalahan Hayvan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 49 (Sayı: 1); s. 63-75.
- Altuğ, Tomris; Kendirci, Perihan; Gürvardar, Orhan Zeki; Mortaş, Mustafa; Özdemir, Özgün. (2008), “Piyasada Satılan Organik Gıdaların Çeşitleri, Duyusal Kalitesi ve Tüketici Tercihleri Konusunda Bir Çalışma”, *Türkiye 10. Gıda Kongresi*, 21-23 Mayıs, Erzurum: s. 981.
- Ataseven, Y. & Güneş, E. (2008), “Türkiye’de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler”, *Uludađ Üniversitesi Ziraat Fakùltesi Dergisi*, 22 (Sayı: 2); s. 25-33.
- Baker, Susan; Thompson, Keith E.; Engelken, Julia. (2004), “Mapping the Values Driving Organic Food Choice: Germany vs the UK”, *European Journal of Marketing*, 38 (Issue: 8); 995-1012 pp.
- Bakırcı, Muzaffer. (2005), “Türkiye’de Organik Tarımın Geleceđi ve Türkiye-Avrupa Birliği (AB) Tarım Müzakerelerine Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Cođrafya Bölümü Cođrafya Dergisi*, 1305-2128 (Sayı: 13); s. 67-83.
- Bamberg, Sebastian. (2002), “Implementation Intention Versus Monetary Incentive Comparing the Effects of Interventions to Promote the

- Purchase of Organically Produced Food”, *Journal of Economic Psychology*, (Issue: 23); 573–587 pp.
- BasınBulteni.com. (06.10.2011). “IFOAM’ın 2014 Kongresi Buğday Derneği’nin Evsahipliği Türkiye’de yapılacak”, <http://www.basimbulteni.com/bulten/ifoam-in-2014-kongresi--bugday-derneği-nin-evsahipliginde-Turkiye-de-yapilacak> (Erişim Tarihi: 22.01.2012).
- Bayaner, Ahmet. (2009), “Organik Tarım”. *Karınca Dergisi*, 74 (Sayı: 873), Eylül; s. 3-7.
- Botonaki, Anna; Polymeros, Konstantinos; Tsakiridou; Efthimia; Mattas, Konstantinos. (2006), “The Role of Food Quality Certification on Consumers' Food Choices”, *British Food Journal*, (Issue: 108); 77-90 pp.
- Bourn, Diane and Prescott, John. (2002), “A Comparison of the Nutritional Value, Sensory Qualities, and Food Safety of Organically and Conventionally Produced Foods”, *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 42 (Issue: 1), 1–34 pp.
- Canavari, Maurizio; Bazzani, Guido M.; Spandoni, Roberta; Regazzi, Domenica. (2002), “Food Safety and Organic Fruit Demand in Italy: A Survey”, *British Food Journal*, 104 (Issue: 3-5), 220-232 pp.
- Chinnici, Gaetano; D'Amico, Mario; Pecorino, Biagio. (2002), “A Multivariate Statistical Analysis on the Consumers of Organic Products”, *British Food Journal*, 104 (Issue: 3-5); 187-199 pp.
- Connor, Robert and Douglas, Lesley. (2001), “Consumer Attitudes to Organic Foods”, *Nutrition and Food Science*, 31 (Issue: 4/5); 254-258 pp.
- Demiryürek, Kürşat. (2004), “Dünyada ve Türkiye’de Organik Tarım”, *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8 (Sayı: 3/4); s. 63-71.
- Food and Agriculture Organization of the United Nation. (FAO-UN). (2012). “Is There Any Kind of Economic Help for Conversion into Organic Agriculture?”, <http://www.fao.org/organicag/oa-faq/oa-faq9/en/> (Erişim Tarihi: 22.01.2012).
- Fotopoulos, Christos and Krystallis, Athanasios. (2002), “Purchasing Motives and Profile of the Greek Organic Consumer: A Countrywide Survey”, *British Food Journal*, 104 (Issue: 8/9); 730-765 pp.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2012). 2010 Yılı Organik Tarım Geçiş Süreci Üretim Verileri. http://www.tarim.gov.tr/uretim/Organik_Tarim_Organik_Tarim_Statistikleri.html (Erişim Tarihi: 23.01.2012).

- International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). (2012), "High Sequestration, Low Emission, Food Secure Farming", http://www.ifoam.org/growing_organic/1_arguments_for_oa/environmental_benefits/climatechange.html (Erişim Tarihi: 22.01.2012).
- Johansson, L.; Haglund, A.; Berglund, L.; Lea, P.; Risvik, E. (1999), "Preference for Tomatoes, Affected by Sensory Attributes and Information About Growth Conditions", *Food Qual. Pref.*, (Issue: 10); 98-289 pp.
- Kacur, Leyla L. (2009), "Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik ve İdari Personel ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Gündüz ve İkinci Öğretim Öğrencilerinin Organik Ürünleri Algılamaları" *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, (Sayı: 33); s. 249-277.
- Kayahan, H.Serpil. (2001), "Ekolojik Tarımda İç Pazarın Gelişimi", *Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu*. 14-16 Kasım. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım 2000 Vakfı Yayını, Antalya; s. 23-29.
- Krystallis, Athanassios; Fotopoulos, Christos; Zotos, Yiorgos. (2006), "Organic Consumers' Profile and Their Willingness to Pay (WTP) for Selected Organic Food Products in Greece", *Journal of International Consumer Marketing*, 19 (Issue: 1); 81-106 pp.
- Magistris, Tiziana and Gracia, Azucena. (2008), "The Decision to Buy Organic Food Products in Southern Italy", *British Food Journal*, 110 (Issue: 9); 929-947 pp.
- McEachem; Morven G; Willock, Joyce. (2004), "Producers and Consumers of Organic Meat: A Focus on Attitudes and Motivations", *British Food Journal*, 106 (Issue: 6/7); 534-552 pp.
- Mercan, Turgay ve Çopur, Ö. Utku. (2006), "Organik Gübreleme Yapılarak Tarım İlacı Kullanılmadan ve Klasik Yöntem Uygulanarak Üretilen Domatesler ile Bunlardan Elde Edilen Domates Sularının Kalitelerinin Belirlenmesi ve Depolanmaları Sonucunda Medana Gelen Değişimler", *Türkiye III. Organik Tarım Sempozyumu*, 1-3 Kasım. Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Yayını, Yalova; s.144.
- Özmetin, Seda. (2006), *Gıda Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişim Üzerine Bir Araştırma*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Padel, Susanne and Foster, Carolyn. (2005), "Exploring the Gap Between Attitudes and Behaviour: Understanding Why Consumer Buy or Do Not Buy Organic Food", *British Food Journal*, 107 (Issue: 8); 606-625 pp.

- Radman, Marija. (2005), "Consumer Consumption and Perception of Organic Products in Croatia", *British Food Journal*,107 (Issue: 4/5); 263-273 pp.
- Roddy, Gerardine; Cowan, Cathal A.; Hutchinson, George. (1996), "Consumer Attitudes and Behavior to Organic Foods in Ireland", *Journal of International Consumer Marketing*, 9 (Issue: 2); 41-63 pp.
- Sarikaya, Nilgün. (2007), "Organik Ürün Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Tutumlar Üzerine Bir Saha Çalışması", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (Sayı: 14); s. 110-125.
- Schifferstein, H.J. and Ophuis, Oude P.A.M. (1998), "Healthrelated Determinants of Organic Food Consumption in the Netherlands", *Food Qual. Pref.*, (Issue: 9); 33- 119 pp.
- Schutz, H.G. and Lorenz, O.A. (1976), "Consumer Preferences for Vegetables Grown Under 'Commercial' and 'Organic' Conditions", *J. Food Sci.*, (Issue: 41); 3-70 pp.
- Selimoğlu, M. Ayşe (2009), "Organik Beslenmenin Çocuk Sağlığındaki Önemi", *45. Türk Pediatri Kongresi*, 16-21 Haziran 2009, Türk Pediatri Kurumu, Kapadokya.
- Shepherd, Ricard; Magnusson, Maria; Sjöden, Per-Olow. (2005), "Determinants of Consumer Behavior Related to Organic Foods", *Ambio*, 34 (Issue: 4/5), June; 352-359 pp.
- Soler, Francisco; Gil, Jose M.; Sanchez, Mercedes (2002). "Consumers' Acceptability of Organic Food in Spain", *British Food Journal*,104 (Issue: 8/9); 670-687 pp.
- Stobbelaar, Derk Jan; Casimir, Gerda; Borghuis, Josine; Marks, Inge; Meijer, Laurens. (2007), "Adolescents Attitudes Towards Organic Food: A Survey of 15- to 16-Year Old School Children", *International Journal of Consumer Studies*,31 (Issue: 4), July; 349-356 pp.
- Sipahi, Beril; Yurtkoru, E. Serra ve Çinko, Murat. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. Beta Yayını, İstanbul.
- Tarkiainen, Anssi and Sundqvist, Sanna. (2005), "Subjective Norms, Attitudes and Intentions of Finnish Consumers in Buying Organic Food", *British Food Journal*, 107 (Issue: 10/11); 808-820 pp.
- Tolay, İnci ve Sönmez, Kenan. (2006), "Organik Tarım ve Konvansiyonel Tarımda Elde Edilen Bitkisel Ürünlerin Mineral Element İçeriği ve Değişik Bileşiklerin Düzeylerinin Değerlendirilmesi", *Türkiye III. Organik Tarım Sempozyumu*, 1-3 Kasım, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Yayını, Yalova; s. 80.

- Tsakiridou, Efthimia; Boutsouki, Christina; Zotos, Yorgos; Mattas, Kostantinos. (2008), "Attitudes and Behaviour Towards Organic Products: An Exploratory Study", *International Journal of Retail & Distribution Management*, 36 (Issue: 2); 158-175 pp.
- Türk, Rahmi ve Karabayır, Halis. (2001), "Organik Koşullarda Yetiştirilen Bursa Siyah İncirinin Soğukta Muhafazası", *Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu*, 14-16 Kasım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım 2000 Vakfı Yayını, Antalya; s. 79-84.
- Zanoli, Raffaele and Naspetti, Simona. (2002), "Consumer Motivations in the Purchase of Organic Food", *British Food Journal*, 104 (Issue: 8/9); 643-653 pp.
- % 100 Ekolojik Pazar. (19.12.2011), "Sağlıklı Gıdanın Adresi %100 Ekolojik Pazarlar", http://ekolojikpazar.org/?page_id=438 (Erişim Tarihi: 01.03.2012).

*Turkish Municipal Administrators’
Perception Regarding The Municipalities
Law 5393 And Its Convergence With The
European Charter Of Local Self-Government*

*Türkiye’deki Belediye Yöneticilerinin 5393 Sayılı
Belediyecilik Kanunu ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik
Şartı İle Yakınsama Olgusunu Kapsayan Algıları*

*Bircan AKGÜL**

*Anıl ÇEKİÇ***

*Alpay KARASOY****

ABSTRACT

Local self-government applications aiming to provide fast, easy, inexpensive and active local services have become important in conjunction with the facts of globalization and localization from 1980s. One of the most important developments in the field of self-government concept in Turkey is the empowerment of municipalities, which are the closest public government units to the people. The Municipalities Law 1580, dated 1930 remained in force for 75 years. However, amendments to the Law have been inevitable, because the provisions of the Law have been ineffective in fulfilling local services efficiently and effectively.

The purpose of this study is to reveal the level of reflection of the local self-government concept the Municipalities Law 5393, published in the Official Journal 25874, dated 13.07.2005 and took effect on the same date and the manner of application by administrators. The findings obtained from the field study show that municipal administrators express their opinions that the Law 5393 fails to make progress in the financial self-government of the municipalities. The participants in the survey express their opinions that the municipalities which are wanted to be brought to a generally commissioned public enterprise status do not have any revenues in proportion to their duties, that their major source of income is still the allocation of funds from the general budget and that the revenues of a self-governing municipality have to be obtained from local taxes and fees whose rates and amounts are to be determined by local self-government authorities.

KEY WORDS

Self-government, Municipality, European Charter of Local Self-government

* Graduate Student, Atılım University, Institute of Social Sciences.

** Asst. Prof. Dr., Atılım University, Faculty of Economics and Administrative Sciences.

*** Asst. Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences.

ÖZET

1980'lerden itibaren, küreselleşme ve yerelleşme olguları ile birlikte, yerel hizmetlerin hızlı, kolay, ucuz ve aktif bir şekilde görülmesini sağlamayı amaçlayan yerel özerklik uygulamaları önem kazanmıştır. Ülkemizde yerel yönetim alanında yapılan en önemli değişikliklerden birisi halka en yakın kamu yönetim birimi olan belediyelerle ilgili yapılan çalışmalardır. 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu 75 yıl yürürlükte kalmıştır. Ancak Kanun hükümlerinin, yerel hizmetlerin etkin ve verimli şekilde yerine getirilmesinde yetersiz kalması nedeniyle, Kanun'un değiştirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, 13.07.2005 tarihinde ve 25874 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanununun, yerel özerklik kavramını ne ölçüde yansıttığı ve yerel yöneticiler gözünden nasıl uygulandığının ortaya çıkarılmasıdır. Yapılan saha çalışması neticesinde elde edilen bulgularda, belediye yöneticilerinin, 5393 sayılı Kanun ile belediyelerin mali özerkliği konusunda bir gelişme sağlanamadığı yönünde görüş bildirdikleri gözlenmiştir. Katılımcılar tarafından 5393 sayılı Kanun'la, genel görevli kamu kuruluşu statüsüne getirilmek istenen belediyelerin, görevleri ile orantılı gelir kaynakları olmadığı gibi kaynaklarından en önemlisi hala genel bütçeden aktarılan paylar olduğu, özerk bir belediyenin gelirlerinin oran ve miktarlarını kendilerinin belirleyeceği yerel vergi ve harçlardan sağlaması gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Özerklik, Belediye, Yerel Yönetim, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı.

1. Subject and Purpose of the Study

The subject of this study is the administrative and financial provisions of the Municipalities Law 5393 and the relationship of those provisions with local self-government. The purpose of the study is to reveal the level of self-government of the provisions of the Municipalities Law 5393 in view of municipal administrators, within the scope of European Charter of Local Self-government.

2. Method of the Study

The study uses data gathering method by survey. The measurement tool used in the study is SPSS and cross analysis method.

Application concerning survey forms are carried out by two different methods. The first method is the one designed by the researcher for those groups who are possible to be reached and carried out by face to face meeting. The other method is the one where question forms are sent to the people included in the sample by mail and e-mail. ,

Because of workload of municipal administrators, such persons were first contacted by asking for an appointment, then they were interviewed at specified times and in addition, other administrators were talked as a result of guidance by first-talked administrators. For municipalities from which it was impossible to get an appointment, mostly mail and e-mail were used.

3. Statistical analysis used

The survey, which consisted of 20 questions and adapted to 5 point Likert scale, included expressions concerning municipal applications and the provisions of Municipalities Law. The participants were asked to choice one from among 5 items (5=I share fully, 4=I share partly, 3=I am undecided, 2=I don't share partly, 1=I never share)

Before analyzing the data gathered by means of survey, all survey forms completed by municipal administrators were examined and those forms which were completed incorrectly and incompletely were left out of assessment. Those survey forms which were completed properly were numbered and computerized. The data gathered were analyzed by use of frequency and cross-

tables, which were statistical methods defined in the statistical package program SPSS 15.0.

4. Data gathering tools of the study

Study data were obtained by browsing the literature. During the study, for the purpose of answering all the questions, first of all, those texts and articles written about the European Charter of Local self-Government and the Municipalities Law 5393 were examined and then it was proceeded with the studies in the field of public administration. Besides, the studies and articles of those scientists and authors in the field of local governments were benefited.

Survey forms were created by the questions previously determined by the researcher and by the expressions/ statements extracted from specific topics. Such expressions included in the survey form which was prepared in compliance with the basic idea of the survey were asked to the subjects by a face to face meeting or by sending the survey form to the subjects and their answers were added as the findings obtained.

5. Restrictions of the study

Difficulties have been experienced to determine samples, because the population has been large and the target audience has been spread out in different areas and thus, the municipalities which were accessible easily have been given priority.

Timing problems have been experienced and it was difficult to get an appointment, because the subjects of the study were administrators and their workloads were heavy. Besides, many administrators and their workloads were heavy. Besides, many administrators avoided answering the questions, being sceptic, and prejudiced, because they evaluated the questions to be political mainly. Most municipalities did not return survey forms which were sent by mail and e-mail, thus, communications could not have been established.

6. Sample of the study

The population has been determined to be the administrators working for municipalities in Turkey (mayors, unit managers and their superiors, members of city councils and members of municipal boards)

First, the number of metropolitan city municipalities, city municipalities, metropolitan district municipalities, district center municipalities and township municipalities have been determined.

The municipalities determined to be samples have been grouped in four categories: metropolitan municipalities, provincial municipalities, central district municipalities and district municipalities. Township municipalities have not been included in this study, because of access problems stated in the restrictions of the study. For this reason, the study has been conducted based on 284 municipalities which was a sample size determined by taking the tolerance level 0.05 of 1073 municipalities.

300 survey forms were delivered to the municipalities which were determined by random sampling method. 39 of the survey forms were prepared by face to face meetings. 89 of the survey forms which were sent by mail and e-mail were returned.

21 of the returned survey forms have not been evaluated and have been considered to be invalid due to lacks in answers given to the statements in part 2 and 7 of the returned survey forms have not been evaluated and have been considered to be invalid due to lacks in answers given to the questions on the persons, such as age, gender, profession, in part 1 of the survey form. For this reason, assessment has been conducted at 100 survey forms.

7. The statements in the study have been hypothesized as follows with the Municipalities Law 5393:

- Administrative guardianship on municipalities has been mitigated thanks to the removal of the approval by the administrative chief from the decision of city councils.
- Financial dependence of municipalities on the central government has been mitigated.
- Municipalities can organize themselves and can manage their applications.
- Municipalities can do their duties by the decisions of their own bodies.
- Municipalities have been granted “administrative and financial autonomy”.

- Arrangements have been made as required by European Charter of Local Self-government

8. Theoretic Discussion

General evaluation of the self-government perception caused by the Municipalities Law within the scope of European Charter of Local Self-government.

Discussions on the reconstruction of local governments have become a current issue in recent years. In European countries, municipalities which allow the people to participate in governance and which are the closets units to the people, are seen as the organizations required to be developed and made more autonomous. Therefore, the principles they set up are those which intend to make such organizations the keystone for governance. (İnaç 2007)

European Charter of Local Self-government, as a convention which mainly intends to make local governments autonomous and signed also by Turkey having reservations about some articles, concerns directly local governments and gives guidance about the way to which local governments are required to be developed.

It is of vital importance to present the conformity of municipalities, which have an important place within the Turkish local governments, to European Charter of Local Self-government in terms of structure and function and to find out the measures required to be taken. (İnaç 2007)

Within the scope of the principles presented by European Charter of Local Self-government, to be able to say that a local government is autonomous, such a local government unit is required to have a legal entity separate from the central government, to make its own decisions without need of previous permission or approval by higher authorities, to have sufficient income sources, to be able to determine freely any administrative services within its jurisdiction, to be able to organize by its own will and to manage its applications, its organs should be elected and its personnel should not be appointed or dismissed by a central government.

The self-governance of local governments has not been stated clearly in any of our laws and constitutions from Ottoman era so far. (Kasım, 2011) Only

the powers and privileges such as the existence of separation between local and central governments, making and applying their decisions by themselves, its organs' being elected, elections' being periodical, having their own budgets, make such organizations self-governing. However, it is difficult to assert that these mean clearly local self-governance. In fact, European Charter of Local Self-government states that the principle of local governments' self-governance must be included in the laws of all the States and should be included in their constitutions whenever possible.

It is seen that the Municipalities Law 5393, which came into force in 2005, includes the principles of local self-governance concept to a degree. Under last regulations, municipalities are public legal entities having administrative and financial self-governance. (Aydın, 2010)

Article 3 of the Law 5393, which defines municipalities as local government units having administrative and financial autonomy states: "the principles of democracy, self-governance, participations and efficiency, which are the core values of local governments, are tried to be reflected onto the draft." The concept of local self-governance is defined as follows: "What should be understood from self-governance, a requirement for local government, is that local governments should do their duties and services provided for or by laws by their own decisions and under their own responsibilities." (Aşgın, 2006)

When reviewing the provisions of the Municipalities Law 5393, it is seen that the guardianship over municipalities is substantially removed and the heavy guardianship entrusted to administrative chiefs over the approval of municipal budgets is terminated. The Law terminates the administrative guardianship entrusted to administrative guardianship entrusted to administrative chiefs over the approval of most decisions made by municipal councils as well as municipal budget and opens the legal inspection way. (Aşgın,2006)

However, amendments to the Law 5393, which would provide for financial self-governance for municipalities, are superficial. When compared to the Law 1580, the Law fails to provide a new revenue item for the provisions concerning municipal incomes. However, the Municipal Revenues Law 2464 and the Law 2380 on Giving Share to municipalities and special provincial Administrations from General Budget Tax Revenues makes partial improvements. (Aşgın,2006)

For local governments to be self-governing, they should have income sources in proportion to their duties. A self-governing municipality should obtain most of its revenues from local taxes and fees whose rates and amounts portion of municipal revenues is However, the most important portion of municipal revenues is currently met by the shares transferred from the general budget. (Aydin,2010)

It is essential to improve the conditions of municipal administrations to provide financial self – governance to municipalities, because municipalities do not have sufficient revenue to meet local services. Central government protects still its heavy share in sharing sources.

The following statement concerning local governments appeared in the Progress Report of Turkey for 2011, published by the European Commission on 12 October 2011:

“In the field of transfer of power to local governments, non progress is made concerning especially transferring financial sources to local governments.”

The report emphasizes that the financial sources of local governments in Turkey depend still on allocation of central funds. This supports the evaluation of “municipalities do not have financial autonomy” as asserted in this study. (EC Turkey Assessment Report,2011)

Another principle to be stressed in conjunction with the concepts of self-governance and local government is subsidiarity, because the subsidiarity principle places the individual at the focal point of the social institution. The main idea lying under this principle is to equip all the units starting from the smallest one, from the family to an area of village headman, from a township organization to a district and city government and to a regional and then to a central government, with all the required power and to confer all the required responsibilities. (Şan,2011)

When looking from the perspective of local governments, redetermining the powers and responsibilities of especially large-scaled units, considering the organizations established or to be established and thus, making the government familiar with the people are also within the scope of the subsidiarity principle. (İnaç,2007)

The subsidiarity principle is now in place among primary legal rules of the European constitutional order thanks to the Maastrich convention 1992. However, discussions on subsidiarity did not started with the said convention among European Communities, and on the contrary, its use in political and legal fields dates back to old times. The subsidiarity principle is being examined to find out a solution to the discussions on sharing power in the European Union. Especially in the 20th century, it has been seen that the subsidiarty principle has been mentioned for the legal frames of federal states.

One of the most argued management principles in recent years is the principle of locality of services. The desire to give more initiative to the individual almost every where is the basic reason for decentralization movements both in federal and unitary states. (Aydın, 2010)

For this reason, this subject-matter principle occupies an important place on the agenda of the EU. The problems arisen from the centralist tendency of the Union on the one hand and from the desires of the nation states to protect their sovereignty rights on the other hand, frighten the governments and the people. The basic objective expected from the principle of locality within the Union is to determine how to share powers and duties between the union and member states. (Şan,2011) Within this context, the objectives are to make decision-making mechanisms closer to the people as much as possible, to secure the national identities of the member states, to protect their rights on the one hand and to ensure that the citizens adopt the integration process of the Europe on the other hand. The regulations to be made by the municipalities of a country for harmonization with EU legislation during EU harmonization process occupy an important place. Thus, locality principle of services is stated in Article 4/3 of European Charter of Local Self-government as “Public responsibilities shall be generally and preferably exercised by the authorities closest to the people”.

European Charter of Local Self-government is the basic reference guide of the EU for locality. The introduction section of European Charter of Local Self-government emphasizes that local governments are one the basic organizations of a democratic regime, that the right of citizens to participate in public affairs is one of the democratic principles shared by all the member states of the European Council, that such a right could be exercised most properly at a local level, that local governments should exist with their real officials and that

a local government could be provided, being both efficient and close to the people. (İnaç,2007)

9. Findings of the study

9.1. Information on the Participants

100 municipal administrators participated in the survey, of which 14% was women and 86% was men.

When looking at age rates, 2% was between 26 and 33, 21% between 34-41, 42% between 42 and 49 and 35% above 50.

When examining education levels of the participants, most of them were bachelors. Thus, 58% was bachelors, 23% high-school graduates, 11% college graduates, 5% masters and above and 3% primary school graduates.

40% of the municipal administrators was members of city councils, 36% unit managers and above- 20% mayors and 4% members of municipal boards.

34% of the participants has been working for municipal positions for a period of 0 to 5 years, another 34% for 6 to 10 years, 19% for 10 to 15 years and 13% for 16 years and above.

9.2. Content of Survey and Information on Results

Population prerequisite of 2000 to establish municipality in a location pursuant to Article 7 of the cancelled Law 1580 was changed to 5000 pursuant to the Municipalities Law 5393. The participants defended that such a change established a structure allowing an optimum service cost for offering services.

The municipalities with a population of 50.000 and above have to make strategic plans under the Municipalities Law 5393. The participants expressed their opinions that such strategic plans helped to form a management understanding which is directional and focused on the results of services.

The Municipalities Law 5393 cancelled the approval of city council decisions by administrative chiefs and provided for a provision for an administrative chiefs and provided for a provisions for an administrative chief to take legal action against such city council decisions. The participants

expressed their opinions on this matter that such a provision mitigated the guardianship of the central government over local governments and allowed municipal councils to make effective and executive decisions.

The Law provides for establishing people's councils to ensure civil participation in producing services by municipal administrations and thus, it is paved the way for the local people to participate in municipal services. 50% of the participants shared this view completely and defended that such people's councils pave the way for civil participation.

The Law provides for municipal councils to meet every month and thus, decision makers offer more efficient services. Besides, inspection functions of municipal councils are reinforced by means of inspection committees to be formed by municipal councils. Besides, municipal councils are able to inspect local governments by evaluating activity reports, by asking questions, by requesting general debate and by interpellating and to be informed on the works and transactions carried out by local governments. 44% of the participants expressed opinions that such inspection committees unable the operation of more effective inspection ways.

The Municipalities Law 5393 sets provisions to form a municipal organization according to the principle and standard of permanent staff and leaves creating, cancelling and changing such staff to the authority of municipal councils. Besides, it is paved the way for local governments to employ full-time and half-time contracted personnel without need of approval by central government, on condition of having sufficient budgetary allocations for this purpose. Participants expressed their opinions that the heavy guardianship of central governments on local governments are mitigated, thus, 41% of the participants said "I share partly" while 38% said "I share completely".

Participants responded to the statement that municipalities in Turkey can fulfill its legal duties and services completely by their own decisions and under their own responsibilities as follows: 51% of the participants said "I share partly" and 19% said "I share completely". It is seen that the statement is supported by the majority.

Participants supported the view that the Municipalities Law 5393 reflects European Charter of Local Self-government as follows: 48% of the participants said "I share partly" and 19% said "I share completely". However, 8% of the

participants said “I abstain”, 17% said “I do not share partly” and 8% said “I never share”, showing their negative opinions about this view.

Participants responded to the statement that the Municipalities Law 5393 provides for local governments to have a separate legal entity from the central government to a certain degree, as a requirement for European Charter of Local Self-government, as follows: 62% of the participants supported the assertion saying “I share partly” while 16% objected, saying “I never share”.

The cancelled Law 1580 does not state the concepts of administrative and financial autonomy in any definitions of municipalities and local government. The fact that the Municipalities Law 5393 defines municipalities as “public legal entities having administrative and financial autonomy” shows the direction of change in the view of legislative power concerning municipalities. 44% of the participants responded to this argument saying “I share partly” and 28% said “I share completely”. It is seen that the argument is supported by the majority.

Revenues of a self-governing municipality should be obtained from local taxes and fees whose rates and amounts should be determined by themselves. Within this scope, the Municipalities Law 5393 fails to provide for sources of income in proportion to the duties of local governments and in addition, the most important source of income is still the funds transferred from the general budget. 57% of the participants shared this view. This supports the argument that local governments still lack financial autonomy and depend currently on the central government.

When the answers, given lay the participants to the expressions formed based on pre-established hypotheses in conjunction with one another, are examined, it may be concluded that administrative autonomy is provided for local governments to a great extent as a result of removing administrative guardianship over local governments, but no progress is made on financial autonomy.

Thus, the participants express their options that the municipalities which are intended to be brought to the status of general public organizations by the Municipal Corporation Law 5393 have not sufficient sources of income in proportion to their duties, that the most important source of income is currently the shares transferred from the general budget, that the revenues of a self-

governing municipality should be obtained from local taxes and funds whose rates and amounts are determined by themselves.

Conclusion and Assessment

Municipalities are the most weighted entities among local governments in terms of economic, social, political and cultural aspects in Turkey as well as in the world. Dividing the heavy load arisen from meeting the requirements of voters at the highest level, fulfilling local requirements in the fastest and effective way and solving the problems between the local and central governments is very important for democracy.

It is hard to say that our municipal governments included in our understanding of management after the political reforms made by the Ottoman State in 1839 has fully reached to the quality of a management unit in Western sense. However, it is a stubborn fact that an important distance has been covered during the experienced historical process. Municipalities experience a structural and functional transformation by legal amendments/changes especially made in recent years.

Our country, which is within European Union full membership negotiation process is chary of some articles of European Charter of Local Self-government. It is important the application areas of the principles and issues covered by European Charter of Local Self-government within municipalities which are the most important local government units in terms of functionality and the regulations required to be made. Providing our municipalities with a more democratic structure will be facilitated by implementing such universal principles.

However, though Turkey adapts many principles of European Charter of Local Self-government, has reservations about some articles and this is a deficiency in the development of democracy. Therefore, it is evaluated that it will be useful for our country, if the Council of Ministers removes such reservations and reflects those provisions onto the legislation. However, only making legal regulations and removing reservations may not be sufficient by itself. What is important is to implement legal regulations completely.

New legal regulations and applications to be made in compliance with European Charter of Local Self-government will help to carry out local services

more effectively in these days in which we aim to become integrated with Europe.

References

- ARIKBOĞA, Erbay, Yerel Yönetimler, Katılım ve Mahalle Muhtarlığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1998, s.19;
- AŞGIN, Halil İbrahim, (2006). 5393 sayılı Belediye Kanunu Çerçevesinde Yerel Özerklik Açısından Belediyeler, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul
- AYDIN, Ahmet, TAŞ, Ethem (2010), Türkiye’de Yeni Yerel Yönetim Yasalarında Yerel Özerklik, Yerel Siyaset Yazıları, Nisan 2010, Seçkin Yayıncılık, Sayfa:151-175
- Avrupa Komisyonu, Türkiye 2011 İlerleme Raporu, 12 Ekim 2011, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1>, Accessed 18.01.2012
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, 1985 http://www.avrupakonsevi.org.tr/antlasma/aas_122.htm, Accessed 20.01.2012
- ÇUKURÇAYIR, M.Akif, (2000). Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Yargı Yayınevi, Ankara
- ERYILMAZ, Bilal, (2000). Kamu Yönetimi, Erkam Matbaası, İstanbul
- İNAC, Husamettin, UNAL Feyzullah, (2007) AvrupaYerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyeler, DPU Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 16
- KASIM, Turgut(2011), Anayasalarda Ademi Merkeziyet Düşüncesi, İdarecinin Sesi Dergisi, Mayıs Haziran 2011
- ÖNER, Şerif, (1997). Türkiye’de Merkezi Yönetim ile Belediyeler Arasındaki İlişkilerin Yasal-Siyasal ve Ekonomik Analizi, Türk İdarî Dergisi, Y.69, S.414, Mart
- ÖZEL, Mehmet, (2000). “Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme İlkesi: Yerellik (Subsidiarite)”, Ç.Y.Y.D., C.9, S.3, Temmuz
- ŞAN, Gündüz, AB ve Yerel Yönetimler Bağlamında Subsidiarite (Yerindenlik İlkesi), <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/temmuz2007/11.pdf>, [E.T. 05.10.2011]
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu Genel Gerekçesi, www.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1038.pdf Accessed, 02.06.2011

